

446

N. Iorga

Cărți reprezentative ◦ în viața omenirii ◦

Volumul II.

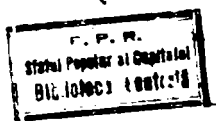

București

Editura Casei Școalelor

1928

N. Iorga

Cărți reprezentative ◻ în viața omenirii ◻

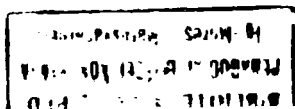
Volumul II

București

Editura Casei Școalelor
1928

✓
54258

I.

Ratherius.

Scriitorul de care e vorba aici n'a fost cetit, în întregime, probabil de nimeni de mulți ani, poate de secole. El nu poartă un nume mare, n'a fost amestecat în evenimente de samă ale timpului său, n'a atins subiecte care chiamă atenție și n'are deosebite însușiri de stil. Totuși, prin el, quasi-anonimul Ratherius, se poate vedea ce era în secolul al X-lea un episcop străin importat de împrejurări în Italia-de-Nord. Prin tratatele lui de mult timp uitate, *Exhortatio ad preces*, *Invectiva*, *De Praeloquio*, *De proprio lapsu*, *Agonisticon* — titlu de luptă, căci el a fost un luptător —, *Meditationes*, *De contemptu canonum*, *De clericis sibi rebellibus* — alte amintiri ale gîlcevii veșnice în care a trăit —, *Dialogus confessionalis* — cîteva mărturisiri pierdute în vorbăria savantă a timpului,—ajungem a cunoaște, prin vălul fra-seologiei învățate, un suflet de om fixat într'o categorie socială bine determinată, și acest suflet e reprezentativ.

Cîteva cuvinte asupra biografiei aceluia care — s'o spunem de la început — înseamnă lupta episcopatului canonicilor, a monarhiei bisericești credincioase încă principiilor lepădării de sine, desinteresării, milei de oameni, contra „sovietismului“ canonicilor întrați în Biserică pentru folosirea bunurilor ei.

E un „Belgian“ din părțile Liège-ului, și s'a încercat a-l pune în legătură de familie cu conții de Luxemburg. Născut — se spune — pe la 896, a trăit optzeci de ani. O viață pe care, în patima de a se înegri, o presintă ca ticăloasă: ar fi stricat două căsătorii. Călugăr. Petrece cîțva timp la Laon, cuibul modestei regalități franceze. A rîvnit scaunul din Arles și a ajuns la Verona pe urma amicului său Hilduin, care-l trecuse munții. Pretinde că numai o boală grea, prevederea că nu va trăi mult, i-a căpătat cîrja. Scrisese o carte de gramatică în Franța. Unde n'a fost acest om pe care nu-l leagă, ca pe toți contemporanii lui, niciun pămînt? Înșiră însuși Italia, Franța, Noricul, Burgundia, Saxonia, Provența, Septimania. Va muri în 974, acasă la el, bătrîn, învins, zdrobit. Și atunci își va aduce aminte ce dulce e țara: „Pămîntul nașterii, rugător, îți întinde mîna. În străinătate adesea se trăiește bine, dar se moare rău“¹.

O adîncă umilință-l stăpînește. Vrea să fie un păstor de popoare ca în evanghelie. Nu-i trebuie nici arme, nici amici, nici blason — *armaria, priscorum exempla*. Doarme la pămînt adesea², ori ațipește pe scaun; nu se așează pe jețul demnității (*currule pontificale*); stă singur la masă, ori cu săracii, căroră e acusat că li-a dat și fondurile pentru repararea bisericii St. Zenon; nu merge la Curte decît „foarte rar și nu de bună voie“³. Se îmbracă prost și nu lasă a i se săruta piciorul; nu face deosebire între oameni; nu ia nimic pentru slujbe; îngroapă pe morți de milă. Nu-i trebuie niciuna din distracțiile obișnuite: jocuri de noroc, *trochi, alea*, vînătoare cu cîni și cu șoimi, care sînt în deprin-

¹ *Nativa vobis supplex tendit manus patria. In aliena patria saepe quidem bene vivitur, sed male moritur.*

² *Frequentior decumbit humi.*

³ *Rarissime, et, si forte, non sponte.*

derile altor clerici¹. Toată grija-i e să clădească, și de aceia i se zice: „dulgherul“, *carpentarius*.

Și de-odată acest om se găsește într'o lume cu totul deosebită. Unde se uită, găsește setea vieții, patima stăpînirii, triumful desfrîului. Episcopul Manase, care-l gonește, își vinde episcopia. În cutare loc mai multe Scaune sînt în mîna aceluiași om. Episcopul de Ferrara iea bani pentru a sfinți pe copii.

Mănăstirile sînt într'un hal care-l scandalisează. Abații au soții și copii — trebuie să se ție la Ravenna un sinod contra acestei *mulierositas* —, ei practică negoțul demnității lor. Țin false sinoade. Poartă *mastruga* pentru *cappa*, coiful unguresc al barbarilor, *galeus ungaricus*, în loc de „pălărie preuțească“ (*sacerdotalis pileus*), scaunul lor e acoperit cu „covor gotic“ (*scabellum tapete gothico tectum*), caii lor au „friie germane“, „șele saxone“. Mănîncă și beau din vase scumpe. Pe lingă aceasta sînt de o crasă ignoranță: „am găsit foarte mulți cari nu știau nici simbolul care se crede a fi al apostolului²“. Între dinșii ațîția nu vād mai departe decît icoana la care se închină: sînt niște adevărați *antropomorfiți*: „li se pare“, scrie el, „că Dumnezeu nu e chiar nimic dacă nu are cap, nu are ochi, nu are mîni, nu are picioare“³: un răsunset al iconoclastiei bizantine la acest atît de bun ortodox.

Și renovatorul predică întregii călugărime de supt oblăduirea lui o adîncă și intimă prefacere, în forme și în spirit. Să-l ascultăm ca să avem icoana însăși a lu-

¹ Trochos non ludit, aleam fugit, de canibus non curat, de accipitribus nihil.

² Inveni pl rimos nec ipsum sapere Symbolum quod fuisse traditur apostolorum.

³ Modo videtur vobis quod nihil omnino sit Deus si caput non habet, oculos non habet, manus non habet, pedes non habet.

crurilor de îndreptat: „Chilia să vă fie lângă biserică și în ea să n'aveți femei“. Să nu cînte în strană fără veșminte, „numai cu *alba* obișnuită în casă“. „Nimeni să nu servească liturghia cu acele *calcaria* pe care vulgar le numim pinteni și cu cuțitele spînzurind de brîu.“ Să nu se amestece nimeni înarmat în scene de stradă. „Nimeni să nu se distreze cu cîni ori cu păsări. Să nu beți în 'cîrciume. Să nu amanetați vasele sfinte și veșmintele preoțești negustorului sau cîrciumarului... Opriti cîntecele sau danțurile muierilor în pridvorul bisericii, cîntecele diavolești pe care poporul obișnuiește a le cînta asupra morților la ceasuri de noapte și hohotele de ris pe care le scot luînd în deșert numele lui Dumnezeu a tot puternicul.“ Să nu meargă la nuntă, să nu îngăduie sîngele amestecat și răpirile. „Să vie măcar Dumineca la liturghie porcarii și alți păstori.“ Să învețe pentru nevoile serbătorilor“ calculul cel mic, adecă epactele, serbătorile fixe (*concurrentes regulares*), pascalia (*terminum paschalem*)¹.

El e hotărît să lupte contra acestor păcate a căror duhoare îl înăbușă, chiar dacă, precum i s'a întimplat, arhidiaconul l-ar părăsi în biserică. Și află cuvinte frumoase pentru a-și arăta datoria: „Cu ce obraz maninci laptele tu care te temi ca împotriva hoțului ori să strigi

¹ „Cella vestra sit iuxta ecclesiam et in ea feminas non habeatis... Alba qua in suos usus utitur. Nullus cum calcariis quos sperones rustico dicimus et cultellis extrinsecus dependentibus missam cantet... Nullus canum aut avium iocis inserviat. Nolite in tabernis bibere... Sacra vasa et vestimenta sacerdotolia nolite in pignore dare negotiatori aut tabernario... Cantus et choras mulierum in atrio ecclesiae prohibete. Carmina diabolica quae super mortuos nocturnis horis vulgus cantare solet et cachinnos quos exercent sub contestatione Dei omnipotentis... Porcarios et alios pastores vel dominico die ad missam venire facite.“ Cf. „qui in tabernis bibunt“ și „trigami“, „quadrigami“.

ori să trezești pe părintele familiei ori să ațîți cîinii? De ce te îmbraci în lîna oilor tu care te sperii atîta și de iedul amestecat între miei, necum să înfrunți pe leul furios ori pe urs¹?. Și astfel el a lovit fără preget în aceia cari apărau cu onoarea, influența și îndrăzneala lor vechea rînduală materialistă a Bisericii: canonicii, cari trebuiau să-i fie sfat și gardă.

Cum sînt acești adversari neobosiți, cari la urmă vor cîștiga biruința, ni-i descrie el. Oamenii, canonici, subdiaconi, acoliți, *ostiarii*, toată tagma, cari „zi și noapte nu încetează să-i pregătească moartea²”, cari-l acopăr de cele mai urîte cuvinte de batjocură, de și li este stăpîn³, au pămînt, vii, bani. Ei trec averea lor la gineri și la nurori⁴. Îi cunoști ce sînt numai după port aici, în Italia: „Peste toate neamurile renăscute prin botez sînt desprețuitori ai legii canonice și înjositori ai clericilor mai ales Italianii. Numai raderea bărbii și a creștetului cu oarecare deosebire a hainelor îi semnalează... Se poartă în biserică însăși cu multă neglijență⁵.”

În lupta cu episcopii vecini și cu toată această călugărimă îmbogățită și influentă, el nu se poate sprijini pe credincioși, de și ei, această *vulgaris caterva*, care

¹ Lac quo fronte comedis gregis qui contra furem aut vocem dare aut patrem familias excitare aut canes instigare pavescis? Lanis quare indueris ovium qui in tantum formidas etiam hoedum agnis admixtum, nedum frementem contemnas leonem vel ursum?

² Die noctuque canonici et famuli de interitu meo tractare non cessant.

³ Fullo, bauciator, periurus, os vulvae.

⁴ Ut habeant quoque unde filiis uxores, filiabus acquirant maritus vineas et campos.

⁵ Prae caeteris gentibus baptismo renatis contemptores canonicae legis et vilipensores clericorum sunt magis Italici.... Solummodo barbirsio et verticis cum aliquantula vestium dissimilitudine.... In ecclesia cum negligentia agunt non parva.

stă supt dregătorii regali, conți, vice-conți, *scoldacii*, soldați, perceptori (*massarii*¹), aleg pe șeful bisericesc, alături de cler (*electio cleri et plebis*)². E adevărat că trimesul suveranului îi adună pe toți — *pene tota civitas* — la acele *placita* unde se desbat toate procesele, dar, ațîțați, cetățenii strigă contra lui: „E vina episcopului. Cît se poate de rău“ (*Culpa est episcopi. Nihil peius*). O parte sînt servi, și celor liberați li se cere să arăte o „charta libertatis“³. În total e o adunătură de oameni îndrăzneți, fără valoare politică și morală: „Ce nu cutează vulgul din Verona“⁴?, care vrea să-i dea și foc. Lumea trebuie oprită Dumineca de la *opus servile*; carăle nu pot intra în cetate. Sînt și Evrei, destul de bine tratați, dar Ratherius se îndreaptă împotriva acelor cari au relații cu dinșii. Să nu-i salute nimeni, cu atît mai puțin să li dea sărutarea de pace, să mănînce cu dinșii, căci ar fi să se ofenseze Hristos, „seniorul“ tuturor⁵. „Tăgăduiește pe Dumnezeu acel care iubește... pe tăgăduitorul de Dumnezeu, Evreul“⁶.

Combătut de canonicii pe cari vrea în zădar să-i îndrepte, nesuștinut de anarhia cetățenească, el, episcopul, va avea deci a face cu puterea regală, căreia-i va aduce aminte că *regnare est recte agere*, a domni e a lucra drept. Întăiu a celui rege italian cu care se zice „rudă“

¹ V. pp. 10, 12.

² Pp. 7, 7 Vo.

³ Si servus fuit, ostendat chartam suae libertatis.

⁴ Quid enim vulgus veronense non audet?

⁵ Pentru acest termen, pe atunci nou, v. p. 165: „Patronus, sive, ut usitatus a multis dici ambitur, senior“. Cf., pentru altă expresie nouă, p. 172: „mercenarius, ciliens sive commendatus“.

⁶ Cum omnibus vero sit malus, iudaeis est pessimus... Reprehendit eum qui eos saltem salutatur aut salutantibus respondet, nedum eis osculum daret vel cum eis manducet... Reperhendit omnes qui libentius cum eis negotiantur quam cum christianis. Negat Deum qui negantem Deum amat iudaeos.

(*consanguineus*), Hugo. Ajutînd pe contele Milo și pe ducele Arnulf de Bavaria, regele pune să-l închidă pe acel care a vrut să rămîie „păstor al turmei lui Hristos“, nu „mercenar“ al Statului, cedîndu-i veniturile. E închis, astfel, la Pavia, în „turnulețul lui Walbert“ (*turricula Walberti*), într'o întreită locuință, *trimodum ergastulum*, și aceasta fără nicio judecată¹. Se înfățișează deci ca un om „desprețuit, injurat, batjocurit, întemnițat, legat, gol, flămînd, însetat și plin din bielșug de tot felul de miserii“², atunci cînd el a fost totdeauna credincios lui Hugo, „de cînd l-a văzut întăiu și până a încetat din viață, dorindu-i totdeauna fericirea Împăratului Teodosiu“. „Și până acum“, spune el mai târziu, „la amintirea lui simt o grea durere“³. Rătăcirii grele încep atunci pentru dînsul: la Como, în Franța, în Florența.

Dacă Hugo e detronat, e „dreptatea lui Dumnezeu“⁴; rechemat pentru a nu-și scoate din țară averile, el nu poate smulge puterea lui Berengariu pentru a o da fiului său Lotar (946). Și Berengariu va prigoni pe clericul străin. La urmă totuși arhiepiscopul Manase de Arles, apoi de Milan, va înlătura pe străinul nesuferit; și Lotar îi va porunci să plece dacă nu vrea ca „prin șiretenia lui Milo să fie sau măcelărit, sau ucis sau, prins, să fie dus cine știe unde“⁵. Nu se putea o mai rea soartă.

¹ Sine audientia.

² Despectus, iniuriatus, villpensus, carceratus, ligatus, nudus, famelicus, sitibundus miseriarumque omnium copia refertissimus.

³ Confiteor vero, ex quo eum primitus vidi usque dum hominem exiit, semper me Theodosii felicitatem imperatoris illi optasse et adhuc eius recordatione me graviter affici dolore.

⁴ Per Dei iustitiam reguandî honore privatus.

⁵ Melius scilicet esse si recederem quam Milonis dolo aut ex-membrarer, aut interficerer, aut. . . comprehensus quo minime vellem abducerer.

„Iar eu săracul zi și noapte eram așa de prăpădit și de plin de neliniște de-mi era silă de viața mea, și aș fi vrut să fiu în turnulețul lui Walbert ca odinioară decît să stau flămînd în Scaunul Veronei; aș fi vrut mai bine să fiu supt brazdă decît să stau la masă cu Milo ¹.“

Coborîrea lui Otto de Germania „în biata Italie“, pe care Ratherius o compătimentește numai pentru că i se ieau moaștele și pentru că se poartă rău cu Papii ², deschide alte perspective. Episcopul vorbește de prietenia sa cu Bruno, fratele regelui germanic, de adîncul lui devotament pentru acest *dominus noster Hoto*, „regele nostru foarte glorios și foarte pios și foarte vestit în lumea toată“ (*gloriosissimus atque piissimus cunctoque celebratissimus orbe rex noster*); acest rege devine deci un „Împărat August“, iar venirea peste munți are de scop „un triumf fericit“ ³. Dar nici cu aceasta nu începe liniștea celui neconținut persecutat.

E adevărat că se înlătură din Scaunul episcopal un „nepoțel“ (*nepotulus*), în vîrstă de optsprezece ani, al lui Manase, dar din nou Milo apare ca un „invasor“, un „tălhar“, care „nu intră pe ușă“ (*per ostium*). Restituire a episcopului legitim, apoi iar gonire, de Milo. La 961 Otto revine, dar lasă ca represintanți în peninsulă

¹ Ego vero miser eram diebus noctibusque ita confectus et anxius ut taederet me vitae meae et malle in Walberti, ut quondam, turricula quam sedere in veronensi cathedra, esurire, sub ligone quam epulari cum Milone.

² Principibus indignissime abuteris apostolorum, super martyres ambulas, confessores gressibus calcas, virginum veneranda pedibus mundissimis teris sepulcra et canum more fenum aliis prohibebitum latratu perinvido quos venerari detrectaveris praesentes, maledictis prosequeris abeuntes, imo (quod veracius) te fugentes, alios optantes.

³ Cuncto praedicabilis saeculo, gloriosissimus, aequissimus atque piissimus Otto imperator Augustus Italiam intraverat, feliciter triumphaturus.

pe regele Berengariu și fiul Adalbert. Ratherius, care fusese un timp în Germania, rămîne nedeslipit pe lângă acela pe care-l intitulează „foarte glorios“, „superior tuturor celor cari au cîrmuit în acești trei sute de ani, cu toată împărțirea regatelor, Imperiul, împodobit, în deosebi, din bielșug, cu nobleță, putere, vitejie, dibăcie, virtute, prudență, înțelepciune, blîndeță, statornicie, tărie, îndurare, dreptate, bogăție, dărnicie și cu toate însușirile celelalte“¹.

Noi cereri de soldați, care supără pe Ratherius, somație de jurămînt, cu orășenii; abusuri ale Bavaresilor, cari vin, aroganți, cu suita lor, darnici în lovituri; un *missus* imperial îi împiedecă sinodul. Noul conte de Verona, Nanno, nu-l ajută contra canonicilor. Dar la 962 un sinod de restituire se ține la Pavia. Restituit la 965 de Iudita de Bavaria, episcopul va avea luptă cu Milo, împărțindu-se între ei locurile de apărare, „curtea de sus“ (*curtis alta*), Palatul (*palatium*), arena, casa episcopală. Abia la 966 Otto va scoate Verona episcopală de supt autoritatea „Curții“, acordîndu-i patronagiul, *mundiburdium* al lui.

Nu vor lipsi deci cele mai mari laude pentru acest prinț. „Din mila Domnului ni s'a dat Împărat foarte drept, foarte pios, foarte înțelept, adecă domnul Cesarul nostru prea-glorios, care, pe lângă că întrece neprețuit pe toți cei ce sînt supt cer cu însușirile de mai sus și cu celelalte ale prerogativelor regale“, a restituit Roma

¹ Imperatorem hodierni temporis gloriosissimum qui cum prae omnibus qui per hoc trecentorum annorum curriculum romanum gubernaverunt, divisione scilicet regnorum, imperium, nobilitate, potentia, strenuitate, industria, virtute, prudentia, sapientia, benignitate, constantia, fortitudine, clementia, aequitate, opulentia, largitate caeteroque commodorum ad hoc omnium singulariter affluat copia.

Papei Ioan¹. Pe acest Suveran nu l-a atras în Italia altceva decât ca să aducă acest *regnum italicum*, „sfâșiat de multe nedreptăți“, „la dreptatea legii creștine“². El are grija „monarhiei lumii“³. Și pentru Împărăteasă, „Augusta Adelaïda“, are aceleași sentimente. În numele ei vine contele Nanno cu această solie : „Vă sînt trimes din partea Împăratului și a doamnei mele pentru ca, dacă de-acum vre unul din ei ar îndrăzni a face aceasta, să i se reziste de toți după puteri“⁴.

În suferințele lui, Ratherius s'a adresat și Papei. E un adversar al „judecăților seculare“, care, înlăturînd conciliile, au 'năvălit totul⁵. După ce a scris episcopilor „în toată Italia“, el cere „audiență“ la Ioan al XI-lea pentru a se plinge de „usurpatorul Bisericii sale“⁶. Credința în Scaunul roman îi e deplină : „Nicăiri n'are

¹ Misericordia Conditoris imperatorem nobis concessit aequissimum, piissimum, sapientissimum, dominum scilicet nostrum Caesarem gloriosissimum, qui, cum prae omnibus qui sub caelo sunt iamdictis caeterisque regaliū prerogativarum insigniis inestimabiliter polleat, sanctissimum papam, dominum utique Iohannem episcopum, secundum proprietatem sui vocabuli gratia Dei ad id opus electum, romuleae quidem urbi papam instituit.

² Illum non alia necessitate regnum ambisse italicum nisi ut distortum per multimoda iniustitiarum, huiusmodi scilicet et aliarum irrectitudinum volumine ad rectitudinem christianae legis potestate imperiali cogeret regnum.

³ Ille cui de tota climatis nostri est cogitandum monarchia.

⁴ Missus vobis existo de parte imperatoris et dominae meae, ut, si amodo aliquis illorum hoc agere fuerit ausus, ab omnibus ei resistatur pro viribus.

⁵ Concilia dehinc Ecclesiae nusquam, conventus synodici non alibi, nil ecclesiastica lege aut approbatur aut improbatur aut excusatur, defenditur aut opponitur, sed omnia in potestate et iudicio seculari imperantur, perficiuntur et tolerantur, iuste aut iniuste (p. 298).

⁶ Audientiam rogo, audientiam flagito invasoremque ecclesiae meae cum ipso pastorum omnium pastore.

valoare ceia ce s'a părut la Roma fără valoare și nu e nicăiri fără valoare ceia ce s'a părut cu valoare la Roma. Căci ce se știe vre undeva despre lucrurile bisericești care să nu se știe acolo, la Roma¹ ?". Un Fotiu, un Constantin, „usurpatorul Scaunului roman“, îl umplu de scîrbă².

Acela care se înfățișează pe sine ca „vagabondul“, *gyrovagus*, gonit cu rușine de la un capăt al lumii la altul³, are însă, în zilele cele mai rele, o mîngiere: a învățaturii. Prețul acesteia, al vechii culturi romane, e pentru dînsul o dogmă, tot așa de sacră ca și ale religiei.

N'a făcut studii sistematice, nici cît le îngăduia timpul. „Puține“, spune el, „le-am învățat de la profesori, mai multe le-am căpătat prin mine pe care alții abia le-au dobîndit cu cea mai mare muncă de la învățătorii de frunte⁴.“ Poate de-aceia, cu gîndul la o aspră învățătură stearpă, dă el această recomandatie de aur pentru cine dorește a transmite altuia știința: *Magister es? Memento te disciplinam cum dilectione discipulis debere*, „Învățător ești? Adu-ți aminte că datorești ucenicilor învățătură cu iubire⁵“. E adevărat că admite călcarea

¹ Nusquam ratum quod illic irritum, nusquam irritum quod illic ratum fuerit visum. Quid enim de ecclesiasticis dogmatibus alicubi scitur quod Romae ignoretur?

² Uti Photium, ita et imitatores illius; uti Constantinus, romanae sedis inuasor, ita ipsius quilibet imitator.

³ Ego sum, domine, ego quem Graecia Orienti, Hispania valet nuntiare Occidenti se vidisse aut pallere tristitia aut rubere prae verecundia, quem iam ubique videri atque ab omnibus gyrovagum pudet vocari (p. 11).

⁴ Pauca a magistris, plura per se magis didicit quae a doctoribus praecipuis alii maximo vix perceperunt labore.

⁵ Pentru doctorii cari vreau să li se zică „magistri“, dar nu predau, pp. 177-178.

gramaticii de Părinții cărora li se datoresc Scripturile ¹. El crede că „lui Dumnezeu i-a plăcut mai mult învățătura simplă a pescarilor decît sofismele filosofilor, pentru salvarea națiilor pretutindeni convertite ²“. Grecia e „mincinoasă“, poezii „sporovăiesc“ (*mendax Graecia, poetica garrulitas*). Episcopul „trebuie să nu se ocupe de cele profane, ci de studiile divine și sacre ³“. Dar același om regretă că în vremea lui a ajuns lumea la atîta lipsă de scriitori, încît pe un bun stilist îl recunoaște mai curînd vulgul decît autorii rău-nărăviți ⁴. La ordinații el recomandă sa se primească numai cei „cu oarecare învățătură“ (*litteris aliquantum eruditi*), nu cei cari sînt „aspri în literatură ⁵“. În suferințele lui două lucruri le deploră : lipsa de cărți, lipsa de conversație : *desunt libri et confabulantes socii*. Și nimic nu-i e mai intim în suflet decît patima cetirii : *legendi amor*.

Refugiul lui însuși e „la cărți, la biblioteci, la judecările celor vechi ⁶“. Acolo află pe „comic“, pe Salustiu, pe Boetiu, pe Virgil, cu Eneida ; pomenește și pe Cicerone, pe Marcu-Aureliu, pe Petroniu, pe Pliniu și pe Seneca, pe satirici, „Ponticele“ lui Ovidiu chiar, pe Horațiu, pe Marțial, pe Casiodor, pe creștinul Fulgențiu, ca și cutare cronograf, „foarte sacru, foarte vechiu și foarte veridic“.

¹ Sanctarum auctores Scripturarum ferulas contemnere novimus grammaticorum.

² Doctrinam simplicem piscatorum quam sophismata philosophorum Deo magis placuisse in salvatione conversarum ubique cernimus nationum.

³ Non in profanis, sed in divinis et sacris studiis debet occupari.

⁴ Nunc vero, proh pudor, nostris utique temporibus tanta orbem inopia invasit scriptorum ut, siqui vel nostris, vel illorum quos protuli temporibus aliqua meritorum affulsit praerogativa, magis hoc vulgus quam quilibet extulerit laudibus litteratus.

⁵ Nullus qui de litteris durum habet sensum.

⁶ Ad libros, ad armaria, ad priscorum iudicia.

Din această lectură i-a rămas admirația pentru orice e antic, plăcerea de a răscoli amintirile lumii vechi, în mitologie, în etimologie, în cuvintele rare ale cetirilor sale. Verona lui e „un oraș cîndva platonice, prețuit odinioară de o potrivă cu Atena sau cu altul pentru multimea învățaților“. Roma e „cetatea lui Romul“, *romulea urbs*. Ii place de „glasul tulian, de trîmbița ciceroniană“ (*tulliana vox, tuba ciceroniana*). E vorba la el de Tarquiniu și de Parnas. Se bucură cînd îi vin supt condeiu cuvinte grecești ca acea „chronographia“, ca „phrenesis“, „climax“, „syrma“, „parenthesis“.

Cele două aspecte ale lumii se oglindesc astfel în acest suflet vioiu, doritor de luptă și suferitor al înfrîngerilor : umilința creștină în viață, susținută înaintea tuturor, dar în spirit mîndria aceluia care, peste deosebirea, așa de adîncă, a religiei, convorbește cu cei mai mari ai vremilor antice, al căror glas, de fapt, n'a amuțit niciodată. De acolo și admirația lui fanatică pentru Imperiu și respectul instinctiv pentru cine poartă aurii Cesarilor.

II.

Richerius

Cronicarul luptelor pentru domnie ale ultimilor Carolingieni și al hegemoniei lui Otto I-iu asupra rudelor lui din Vestul neustrian e, ca și Ratherius, aliat cu familia regală din Italia, un nobil. Tatăl său, Modulf, a jucat un rol pe lângă Ludovic Transmarinul, și fiul îl descrie cu laude mișcate: „bun de sfat, bogat în elocvență ca și în curaj, pentru care și regele ținea foarte mult la societatea lui și se consulta foarte des cu dînsul”¹. Crescut de un astfel de tată, el se formează sufletește cu vestitul Gerbert, pentru care, ca și toată societatea de atunci, din mai mult decît o țară, păstrează un adînc respect: „Om de mare talent și de o elocvență admirabilă, de care întreagă Galia, zguduindu-se, a strălucit ca de o faclă aprinsă”². Era el însuși medic, cînd la 991 se stabili în Chartres.

Continuă legăturile cu învățătorul său, asupra căruia revine: era, spune el, „un om condus de Dumnezeu însuși”. Și face biografia acestui Aquitan, pe care o-

¹ Consilio commodus, facundia simul et audacia plurimus, unde et rex admodum ei consuescebat et apud eum saepissime consultabat.

² Vir magni Ingenii, ac miri eloquii, quo tota Gallia acsi lucerna ardente vibrabunda effulsit.

crotirea unui puternic feodal, Borrel, îl duce la Hatho, alt stăpîn al vremii, pentru a trece din „Galia acuma cuprinsă de întunec” — *Gallia iam calligans* — la ignoranța Romei decăzute. Era inițiat acum în științele abstracte, în *mathesis*, care-l duc la „musică și la astronomie, cu totul necunoscute atunci în Italia”¹, ca și, de altfel, în Galia². Știe ce sînt simfoniile, cu ditonele și diezele lor, în acelaș timp cînd e expert în aritmetică, *quae est matheseos prima*, ca și în *abac*, în geometrie și în chestiile de sferă. Bine primit de Papă, trece apoi la Otto, de care și de a cărui familie va rămînea acum nedespărțit viitorul urmaș pe Scaunul Sf. Petru al protectorului său.

Dar știința învățatului cleric trebuie întregită în alte domenii, și astfel avem în aceste pagini³ expunerea întregii pregătiri a genialului autodidact. Pentru logică află pe un arhidiacon din Reims, care fusese sol al regelui Lotar în Italia. La Reims deci va învăța acest Meridional vioiu dialectica, va străbate *Isagoge* a lui Porfiriu, tradusă de Victorin, poate retorul lui Augustin, categoriile lui Aristotele și „Emisiunile, Topicele traduse de Cicerone”, se va iniția în silogisme, în „ipotetice”, în arta sofistice pentru ca să ajungă în sfîrșit la dulcea miere veșnică a poezilor: Virgil, Stațiu, Terențiu, Horațiu, Lucian, dar și la iutea sevă satirică a lui Iuvenal și Persiu. Va fi astfel, minune a vremii, gata să înfrunte orice concurență, și a geniului universal de peste Rin, Otric, care trimete să-l viziteze.

Era imposibil ca elevul lui Gerbert să nu fie el însuși un om erudit în sensul vremii. A călătorit, ni spune însuși,

¹ Ab ipsa divinitate directus.

² Multo ante Gallis ignota.

³ III, c. 43.

ca să învețe logica și „studia liberalia“¹. Aceasta se vede din paginile singurei sale opere, acea Istorie, continuare a lui Flodoard, pe care-l și copie, începută la 995, scriind trei ani la dînsa (de la 969 e original). De și declară că n'are decît ambiția de a fi logic și clar într'o expunere scurtă², el citează pe Sf. Ieronim și pe Sulpiciu, împrumută formule antice, ca *decus pro patria mori*, afecționează discursurile și face etimologii — slăbiciunea vremii — ca aceia care derivă Germania de la „a germina“, a *germinando*. Ca tehnician, el va putea descrie o mașină de războiu³; ca medic, el se interesează de cutare coleg din Salern⁴, deosebește elefantiasa (*elefantiasis pestis*), boala de ficat (*epatis morbus*), „thenasmul“ (*thenasmus*), colica regelui Lotar, „melancolia, cacoexia, care se zice în latinește rea stare a corpului“⁵. Știe de o potrivă „farmaceutica“, „chirurgica“ și „butanica“. Așezat la Reims lângă Hincmar, el și-a restrîns ambiția și-si găsește un cuib cald și sigur în vecinătatea marelui cleric.

Cum i se presintă acestui om sîrguitor și modest viața vremii sale?

Geografia politică a lui Richerius e puternic întipărită de amintiri antice. El vede Neustri, Belgi și „Belgici exteriores“, o „Belgică“, o „Celtică“, un „prinț al Morinilor“ acolo unde contemporanii de limbă romană ziceau Vermandois. „Germanii cari locuiesc malurile Rinului“⁶

¹ IV, 145 și urm.

² Probabiliter atque dilucide... Plurima succincte.

³ II, 10.

⁴ Salernitanus medicus; II, 59.

⁵ Quod latine malam corporis habitudinem dicunt. V. și III, 109. E vorba și de „ypocundria“ și de „machonosia“.

⁶ Germani qui Rheni litora incolunt.

par luați din povestea de migrațiuni a lui Cesar. Conrad, regele germanic, e peste „Alemani“ doar (*Alemanorum rex*), și regele Henric e un „transrhenensis“. În Franța de Sud are „prinți ai Goților“ și „Vasconi“, iar dincolo de Alpi Hugo e un „cisalpinus princeps“.

În lumea de clerici care-i e mai aproape, istoricul judecă mai ales după cunoștinți și talent. Astfel, episcopul Seulf e „vestit prin știința sa cea multă”¹, Rudolf e „un om strașnic și împodobit dinbielșug cu artele liberale”², Derold de Amiens e „foarte încercat în arta medicinei” și, în același timp, erudit în artele literelor³; episcopul de Trier, Robert, era „socotit ca foarte distins în știința lucrurilor divine și umane și în talentul său de orator”⁴. Aceasta ni dovedește și relativa înălțime culturală la care stătea clerul de ambele părți ale Rinului. Pentru micile certe și intrigi locale cronicarul arată mult mai puțin interes.

Totuși el va povesti uciderea arhiepiscopului Foulques, legăturile episcopilor cu Heriveu, „om de curte și curtean”⁵, moartea lui Artold, al cărui loc e cerut de la regele Hugo, și va descrie pe larg sinodul care se adună pentru aceasta, isprăvind prin a nu-l primi⁶. Mai pe larg însă el se va opri asupra mării figuri a lui Adalberon de Reims, fruntașul Bisericii galicane și factorul hotărîtor în deslegarea tuturor chestiunilor politice dintr’o epocă de crisă. El face în Galia lui ceia ce a încercat în zădar să facă, în Italia-de-Nord și aiurea,

¹ Multa rerum scientia inclitus.

² Vir strenuus ac litteris liberalibus non mediocriter instructus.

³ In arte medicinae peritissimus... Litterarum artibus eruditus.

⁴ Divinarum et humanarum rerum scientia et eloquentiae efficacia insignissimus habetur.

⁵ Vir spectabilis et palatinus episcoporum consensu.

⁶ III, 15 și urm. V. și 18: „litterarum scientia clarus“.

Ratherius cel osîndit la „girovagie“. A impus disciplina canonicilor, i-a adus să păstreze tăcerea, să urmeze învățăturile Sfîntului Augustin, li-a fixat și culoarea hainelor. El a învățat și a împodobit bisericile, pe care „dulgherul“ din Verona se trudia așa de greu să le ridice, a pus la locul lor icoanele încoronate ale evangheliștilor și, interesant amănunt, a dat lăcașurilor sale „ferești cuprinzînd felurite istorii“ (*fenestras diversas continentes historias*), ceia ce înseamnă cele dintăiu vitralii pomenite în vre-un izvor literar. Biruitor asupra dușmăniei, mergînd pînă la un atac formal, din partea regelui Ludovic, „Mitropolitul“, *metropolitanus*, se stinge în glorie la 990, și pe urma lui se deschide o întreagă competiție, fiul însuși al regelui Lotar, Arnulf, presintindu-se pentru moștenire¹.

Feudalitatea care se ridică, *magnații*, nu-l impresionează, cum, vădit, nu-i este simpatică. Îl supără veșnica lor agitație, amenințările lor de „a pleca de la rege“², aroganța cîte unuia ca Hagano, care, „luînd pălăria din capul regelui, și-o puneă fățîș pe cap“³, brutalitatea lui, care aduce uciderea lui Foulques, dar Dumnezeu pedepsește pe ucigașul împovărat de anatema clerului, și el pierde de dropică, mîncat de viermi — și ni putem închipui că medicul care e în scriitorul nostru nu va pierde prilejul unei descrieri amănunțite. Cutare altul e calificat de „tălhar“, *latro princeps*. Nici pentru Hugo de Franța, care era să fie prins în drumul la Roma, nu arată Richerius un deosebit respect⁴.

Cînd anarhia se produce în tinereța regelui Carol-

¹ V. III, 23, 95 și urm., 151 și urm.; IV, 2 și urm., 24, 25, 31-2.

² Sese a regis consilio penitus discessuros.

³ Pilleum etiam a capite regis sepissime sumptum palam sibi imponeret.

⁴ V. III, 88 și urm.

cel-Simplu, scriitorul o condamnă. Acei „regnorum principes“ prea se întind în voie, luînd fiecare ce poate, fără a căuta binele țerii și aruncînd pe toți în discordie. Îi place de Odo, de și — spune Francesul, care se simte, cum vom vedea mai departe, Frances — acest fiu al lui Robert e și nepotul lui Witikind, care era un „străin german“, *advena germanus*. Îi place fiindcă, „ostaș strașnic“¹, e în stare *să apere* — luptînd cu „pirații normanzi“, ceia ce se arată pe larg — și *să judece*.

Cum Carol nu poate îndeplini aceste două mari funcțiuni regale : apărarea și judecata, el e tratat aspru. I se pune vina patimei neînfrîinate (*libido*), a incapacității de a lucra (*negligentia*), a tristei lui abdicări față de favoritul Hagano. De fapt, Robert, fratele lui Odo, e acela care-i dă domnia, *ducîndu-l pe la orașe și făcîndu-l a fi primit în ele (receptus)*.

Dar acesta n'are dreptul de a înlocui pe regele său. Cînd deci o face la 922, el e un *tirannus*, un „usurpator“ (*regni pervasor*). Rodulf (*Raoul*), fiul lui Ricard Burgundul, scapă de aceiași învinuire pentru că se presintă lui Carol ca *silit* să primească, la Șoissons, coroana pe care „nu are cum s'o părăsească“ : „Suscepti regiminis apicem amittere non valebat“.

Noua serie de Carolingieni vine însă prin alegere. Așa Ludovic Transmarinul, așa Lotar, adus pe tron la doisprezece ani, de influența de peste Rin, „cu favoarea lui Bruno, unchiul său și cu aprobarea șefilor de provincie, a principilor deosebitelor neamuri“². Ultimul din seria carolingiană, Ludovic, e ales, la Compiègne, de tată ca și de ducele Franciei Hugo, și i se întărește de la început situația prin căsătoria cu fiica ducelui Gotiei,

¹ Vir militaris ac strenuus.

² Favente Brunone, eius avunculo, principibusque diversarum gentium laudantibus.

bătrîna Adelaidă, care e și încoronată, ca să ajungă însă răpede la un divorț. Ludovic e rechemat din Sud pentru a-l smulge unor influențe care-l făcuseră să-și lase „haina neamului său“ (*habitum patriae gentis*). Iar Adelaida se mărită cu cineva din țara și rasa ei: Gulielm de Arles¹. Cît despre Lotar, înmormîntarea lui în purpură cu măr-găritare de aur, patul fiind dus de *primates* cu coroana înaintea, e un triumf al regalității legitime care apune. La 987 și Ludovic, dispăru².

Soarta coroanei atîrnă acum de Adalberon. O cere *de la el, în conciliu*, Carol, fratele lui Lotar. „Mitropolitul“ vrea însă pe ducele Franciei, pe Hugo Capet. Și iată-l pe acesta rege, *nu atît al Franciei*, pe care o personifică Adalberon însuși, cît al tuturor semințiilor de pe vechiul teritoriu galic, pe care Biserica singură-l păstrează ca o unitate; deci: „al Galilor, Bretonilor, Dahilor (Normanzii), Aquitanilor, Goților, Spaniolilor, Vasconilor, de la riul Meuse până la Ocean“³. Fiul, Robert, i se asociază, de Crăciun, pentru apărarea țării. El va trebui să lupte însă pentru căpătarea capitalei bisericești, Reims, și a castelului regilor, Laon.

Atîta n'ajunge numai unui om din evul mediu. Ideia de unitate-l urmărește: Imperiul e viu, nu numai în amintirile, dar și în dorințele lui. De fapt, el îl vede și în acești Carolingieni de la Apus, în plină decadentă, dacă nu și în urmașii lor, creați de „Mitropolit“ și de „prinții ginților.“

Roma Papilor e ținută în samă ca element de unitate. „Mitropolitul“ merge să-i facă omagiu. Papa Ștefan

¹ III, 91, 93-4, 95.

² III, 10; IV, 5.

³ Gallis, Britannis, Dahis, Aquitanis, Gothis, Hispanis, Wasconibus, a Mosa fluvio usque Oceanum“; IV, 9, 11, 12-3, 87-8.

dă ordine privitoare la soarta coroanei franceze. Chiar cînd „prefectul“ roman prinde pe episcopul cetății sale, în care nu vede de aproape ceia ce cred a vedea cei cari sînt mult mai departe, și încă se presintă la Sfîntul Scaun, de puternicul „principe“ care e Herbert de Vermandois, procesul dintre Carol-cel-Simplu și Radulf ¹.

Germania *altor* regi e pentru el *altă* țară, și mai ales sălașul *altui* neam, de pus alături cu „Sarmații“ slavi, cu „Anglii“ și alte popoare transmarine. El presintă pe „*tinerii Germanilor și ai Galilor, indușmăniți prin limbă*“, cari, „*cum li e obiceiul, se jignesc foarte pă-timaș cu cuvinte rele*“ ².

Dar aici se așează regele Henric, pentru că e „de neam regal“, carolingian ³. Carolingienii din Neustria îl pun: scriitorul păstrează cu statornicie ideia unității necesare a Apusului creștin. La Otto I-ii se spune limpede că „tatăl său a fost făcut rege, de răul Slavilor, numai pentru Saxonia“, și anume „pentru că acel căruia i se datora suprema putere, Carol, gănguria încă în leagăn“ ⁴. Dacă, pe urmă, supt Otto, Austrasia își arogă primul loc în „conclav“ față de tînărul Ludovic — „în partea de sus, mai ridicată, regele Otto, iar în partea de jos, mai modest, sta regele“ ⁵, — Gulielm Norman-dul n’o poate răbda; el strigă: „Ridică-te puțin, o rege“,

¹ V. mai ales II, 27; III, 25 și urm.

² Germanorum Gallorumque iuvenes, linguarum idiomate offensi, ut eorum mos est, cum multa animositate maledictis sese lacessere coeperunt.

³ Regio genere inclitum ac inde oriundum.

⁴ Eius pater Saxonia solum propter Sclavorum improbitatem rex creatus sit, eo quod Karolus, cui rerum summa debebatur, adhuc in cunis vagiebat; II, 18.

⁵ Ludovicus rex in conclavi cum Ottonae rege (II, 30). A parte cervicalis Otto editiore, rex vero in parte extrema humilior residebat (*ibid.*, 62).

și, atunci, „Otto, rușinat, se ridică și lasă locul regelui“¹. Ceva mai târziu, după ce ducele de Normandia va fi omorât de Hugo și de Arnulf (943), cei doi regi de ambele părți ale Rinului, plus al treilea, Burgundul Conrad, se pot întâlni în vechiul cuib carolingian, rămas Neustrienilor, Laon². Când însă Otto și Ludovic, „cei doi regi“, sînt la un loc, pentru Paști, dar în capitala lui Carol-cel-Mare, rămasă la Australieni, Aachen, și se „cinstesc reciproc“, Otto dă mai mult, fiind cel mai puternic³. De la el vine la nevoie ajutorul⁴. La dînsul vin soli străini ca ai Grecilor.

Cînd situația lui Otto se înalță, Richerius îl recunoaște ca „regeal Germaniei și Italiei“⁵, apoi ca „Otto Augustul“, ca „împăratul“, precum Adelaida e „împărăteasa *semper augusta*“. El apare și ca patronul științelor, în judecata cu Otric despre sfera lui Gerbert, presidind pe învățați, *omnes sapientes*, și pe *scolastici*, cărora li și vorbește, Richerius adăugînd părerile sale despre împărțirea științelor, despre rațional și mortal, despre cauza umbrei⁶.

Otto al II-lea se înfățișează ca șef al „Germaniei cu o parte din Gali“⁷. E „un om de mare talent și de o virtute deplină, vestit prin știința literelor liberale“, capabil de a lua parte activ la discuții. Dar, cînd Lotar

¹ *Sarge paululum, rex... Otto, pudore affectus, surgit ac regi cedit (ibid., 30).*

² II, 54.

³ *Ambo reges Aquisgrani pascha celebrant atque hoc ab Ottonibus amplius; a quo etiam Ludovicus regis donis libera.issime honoratus (II, 64).*

⁴ II, 86. Cf. 87: *Nimio animi fervore Ottonis auxilium praevenire meditabatur.*

⁵ III, 44.

⁶ *Ibid.*, 56-7.

⁷ *Regnum Germaniae cum Galliarum aliqua parte; III, 6s.*

il va ataca, în fruntea a 20.000 de „Gali“, el va fugi cu soția lui bizantină, însărcinată, Theophanò, mai-mai să fie prins. I se iea palatul, se întoarce spre Apus aquila carolingiană. „Căci Germanii“—*este* terminul, —„o întorseră spre Răsărit, spunind cu meșteșug că poate, cu călărimea lui, oricînd să învingă pe Gali“¹.

Revanșa „germană“ urmează. Al doilea Otto pradă, cu 30.000 de ai lui, până la Reims și Soissons, cruțînd sfintele lăcașuri, dar neputînd opri arderea mănăstirii Sfintei Batilde la Chelles. El urmează drumul Parisului și nu întîmpină întăiu decît sfidări de „luptă singulară“, de duel, ca aceia, biruitoare, a unui Yver. La urmă însă e presintat retrăgîndu-se în fugă, cu pierderea bagajelor, și, dacă Lotar încheie pacea, e de frica „ducelui“².

Căpătînd, la întîlnirea cu dușmanul său, „Belgica“, Otto trece în Italia, unde, la Roma, solii acestui „duce“ îl vor găsi. Hugo va veni însuși acolo, vorbind prin interpret, iar Otto „latialiter“, latinește. „Ducele“ va purta sabia regelui³. Dar în curînd Împăratul va dispărea, și istoricul-medic nu uită să-i constate hemoroidele, să-i examineze rețetele de aloe⁴.

Chestia „belgică“ ocupă și minoritatea lui Otto al III-lea, dar Hezilo nu-l primește acolo, „ca să nu însemne că vrea să-l accepte ca suveran“⁵. Pe vremea acestui copil, ridicat de la vîrsta de opt ani, „Germania n'are rege“⁶, de fapt, și Lotar poate asedia Verdunul⁷.

¹ Nam Germani eam in favonium converterant, subtiliter significantes Gallos suo equitatu quandoque posse devici (*ibid.*, 72).

² III, 78.

³ *Ibid.*, 85.

⁴ *Ibid.*, 96.

⁵ Acsi eum in regnum recipere vellet; *ibid.*, 121.

⁶ Germania nullo regis imperio tenebatur; *ibid.*, 99.

⁷ *Ibid.*, 100 și urm.

Richerius se oprește în momentul cînd Imperiul otoman era să se prăbușească subit. Nevoia lui de unitate creștină supt coroana imperială ar fi rămas dureros nesatisfăcută. Gerbert, în Scrisorile sale, avea aceeași îndreptare.

III.

Liutprand

Nu pentru întâia oară se vorbește de curioasa și multiplă personalitate care a fost Liutprand, episcop de Verona. Dar colțurile sufletului acestuia de Italian din veacul al X-lea pot încă să dea lucruri nouă la o mai de aproape cercetare.

Liuzo, Liudo sau, în forma solemnă a numelui său, Liutprand, e un Lombard din Pavia, fiul uni om priceput și influent, care a fost întrebuințat și în solia la Constantinopol. Murind la 927, văduva iea pe un alt nobil italian care îndeplinește și el în același loc asemenea funcțiuni.

Liutprand începe pe la 930, pe lângă regele Hugo, care-l iea pentru glas, între cîntăreții capelei sale¹. Era diacon, cînd se alipi la Berengariu învingător (945). Peste patru ani îndeplinește la rîndul său o misiune la Constantinopol. Despărțit de regele său italian, el apare lângă germanicul Otto la Frankfurt. Numit de acesta episcop la Ferrara, e în 964 în ambasadă la Papa Ioan al XII-lea; va fi interpretul Împăratului la sinodul contra Papei. Îl vedem aducînd moaștele Sfîntului Hymerius. Iea parte,

¹ Ea siquidem tempestate tantus eram quod regis Hugonis gratiam mihi vocis dulcedine adquirebam. Is enim euphoniā adeo diligebat in qua me coequalium meorum nemo vincere poterat (ed. Migne, p. 857)

în 965, la o alegere de Papă, în 967 la sinodul din Ravena, apoi la o încoronare imperială. La 969 e pețitor fără izbîndă pentru o fată de Împărat bizantin, menită lui Otto al II-lea, și peste doi ani se duce iarăși la Constantinopol.

Istoric al celui d'întăiu Otto, el a descris unul din drumurile sale răsăritene și a lăsat o largă istorie a evenimentelor din Apus și din Răsărit, tot odată, în a sa *Antapodosis*, pentru anii 893—931.

Sensul acestei scrieri îl explică el în aceste cuvinte: „atîtea săgeți ale minciunilor, atîta cheltuială de jafuri, atîtea planuri ale nemilostivirii s'au exercitat asupra mea, a casei mele, a rudelor și a familiei mele, cîte nu le poate spune limba nici scrie condeiu. Cartea aceasta fie-li deci *antapodosis*, adecă răsplătire, prin aceia că voi desvălui muritorilor de față și celor viitori *ἀσεβείαν*, adecă impietatea lor¹.” E, cum spune însuși, o carte de exil și de petrecere dureroasă în temniță supt „un tiran de care plînge toată Italia²”.

Înainte de a intra în cercetarea motivelor acestei pasiuni răsbunătoare contra inamicilor italieni și a presinta laturea măgulitoare a temperamentului lui Liutprand, cînd trebuie să facă la Constantinopol lauda coroanei rivale a Apusului, ceva despre cunoștințele și gesturile acestui exemplar, deosebit al erudiției latino-grecești în veacul al X-lea.

¹ Tanta enim mendaciorum iacula, tanta rapinarum dispendia. tanta impietatis molimina in me et domum meam, cognationem et familiam gratis exercuere, quanta nec lingua proferre nec calamus praevaleret scribere. Sit igitur eis praesens pagina Antapodosis, hoc est retributio, dum pro calamitatibus meis τὴν ἀσεβείαν, id est impietatem eorum praesentibus futurisque mortalibus demandavero.

² Ἐν τῇ ἐχθραλίᾳ in praesens exsulatus..., cuius tyrannide tota nunc luget Italia.

Ce n'a cetit acest doct în două limbi : pe „comical roman“, pe Virgil, pe „Tuliu cel elocvent“ (*facetus Tullius*), dacă nu și pe acei „achademici, peripathetici, stoici“ pe cari-i place să-i menționeze, pe Horațiu, pe Lucian, ca și pe Vegetiu și Iordanes ; de unde-i vine greu să citeze ieftena literatură sacră fără forme „erudite“, ca „psalmographus“ pentru David și „Hyere-mias“ pentru profetul plîngerilor lui Israel ! E tare în „sophistya responsio“, e meșter în versuri ușoare și se pricepe a cita și „pallida mors“ a lui Horațiu și „quousque tandem“ ciceronianul. Zice calului *sonipes*, ca poezii, și readuce acțiunile povestirii sale la Afrodita și la Marte. Distinge în materie de retorică genurile : „copios, scurt, sec și înflorit“¹. „Euphrasia“, vorba frumoasă, îi e grija de căpetenie. Îl vedem citînd și epitete homerice : γλαυκῶπις, λευκώλενος².

Acel care scrie „hyronicus“ nu scapă niciun prilej de a-și arăta cunoștința de grecește, care, de altfel, pare a-i veni numai din practică. Va striga : „pater agie“ și va amesteca întregi cuvinte grecești în stilul său, vrînd să arăte une ori că numai vocabulariul elenic îi poate da termenii potriviți pentru nuanțele cugetării sale.

Făgăduise o teribilă execuție a dușmanilor cari-l calomniaseră pe dinsul și familia lui. Pedepșa nu e, pe departe, așa de grozavă. Galeria, promisă, de „regi fără vitejie“ și de „prinți efeminați“³ nu e chiar așa de bo-

¹ Quadrifaria dicendi genera, copioso scilicet, brevi, sicco et florido. — Cînd e vorba de a spune că a murit Arnulf, stilul înflorit sună așa : Postquam vitalis calor, Arnulfi regis membra deserens, reddidit corpus exanime. Sau aiurea : Iam septimam descendens Phaeus occupaverat horam. Ori : Necdum Piscis signum deserens Arietem occupabat. Ori : Mars fugientem saepissime perhimit.

² P. 848.

³ Enervi reges, principes effeminati.

gată. Totuși vor trece în paginile lui toți stăpînitorii Italiei¹. Avem pe Arnulf, „regele prea-puternic al neamurilor care sînt supt² steaua Nordului“. Dar lui i se datorește chemarea Ungurilor, și bogatul vocabulariu de epitete al episcopului n'ajunge³ pentru a-i califica pe aceștia: „neam lacom, cutezător, obraznic, păgîn, capabil de toate crimele, doritor numai de omor și de jafuri“⁴. Europa întreagă suferă de pe urma „păcatului acestui omuleț“⁵. Cei doi d'întăiu regi după dispariția Carolingienilor se luptă între ei ca să ajungă la o împărțire. Guido va lua „Romanam Franciam“ — acea Franță romană care apare aici întăiu la un străin —, iar Berengariu Italia. La Roma s'ar fi uns chiar Guido ca stăpîn al „Francilor romani“ pe cari a uitat să-i întrebe⁶. Francesii își aleg însă pe Odo. Încep astfel lungile lupte între cei doi regi italieni, pe care Liutprand nu le cunoaște decît din tradiții de familie. Dar Germanul Arnulf biruie: el intră în Roma, „regina tuturor cetăților, marea Romă“, și cele ce urmează mișcă de indignare: Papa Formosus, răsturnat, mutilat, ucis, pentru ca icoanele sfinților să se închine în calea celui măcelărit. Rămîne ca Berengariu să fie înlăturat, orbit. Dar pedeapsa lui Dumnezeu vine: Arnulf e otrăvit de soția lui Wido și, după plecarea lui din Italia, gonit de Wido, el va muri de groaznică boală pediculară.

Nici soția regelui învingător nu va fi cruțată pentru păcatele ei. Cartea „răsplătirii“ arată cum a fost osîndită la văduvie. Fiul ei Lambert, trumos, elegant, e însă aspru, și lumea aleargă deci la Berengariu. Vioiul, pre-

¹ Earum quae sub Arcturo sunt gentium rex fortissimus.

² Gentem cupidam, audacem, omnipotentem, Dei ignaram, scelerum omnium insciam, caedis et rapinarum avidam.

³ Unius homuntii deiectio sit totius Europae contricio.

⁴ Absque Francorum consilio totius Franciae unctionem imperii.

cocele tinăr va peri la vînat, și acuma Italianul se trezește în scriitor. „De nu-l răpia moartea înainte de vreme, era în stare acesta ca, după puterea Romanilor, să-și supuie bărbătește lumea întregă“. Nebiruită amintire a stăpînirii celei mai întinse și mai binefăcătoare! După trecere de patru veacuri ea încălzia încă inima aprinsului Lombard.

Acum de peste munte descalecă în Italia lui Berengariu doi concurenți noi la această regalitate săracă și nesigură, de-asupra căreia plutește Coroana Cesarilor: Ludovic Orbul din Provența și, din Burgundia, Rudolf, purtînd numele regelui frances. Cel d'întăiu va fi orbit; celalt nu va găsi destul sprijin. Ucigașii vor isprăvi cu Berengariu. Murind Rudolf Burgundul, — sora lui trăiește, marchisă de Toscana —, văduva lui, Berta, iea pe Hugo, fiul altei Berte și al lui Adalbert¹, iar fata lui, Adelegida, — viitoarea Împărăteasă a lui Otto I-iu² —, e menită a fi soția lui Lotar, fiul acestul nou stăpînitor italic. Lauda curge acuma bogat pentru aceia care e „și foarte frumoasă trupește și plăcută prin cinstea ei“³.

Dar Hugo însuși nu e acela pe care Italia era în drept să-l aștepte. Soțul Bertei are trei fiitoare: Pizzola, Rosa și Stefania, în care vede pe Venus, pe Iuno și pe Semele. El va cuteza să trimeată la Constantinopol ca logodnică a unui prinț bizantin pe fata lui cu Pizzola, Berta, devenită acolo buna ortodoxă Eudochia. Soț al Maroziei, el vine la Roma, unde e Papă fiul acestei femei puternice, dar stricate, și va fi gonit odată cu dînsul⁴. E gata să meargă în Burgundia, lăsînd în Italia pe fiul lui, cu Alda, Lotar. Bieți regi pe cari „unii

¹ P. 554.

² *Venerabilis eius coniux regnique consors*; p. 936.

³ *Cum forma honestissimam, tum morum probitate gratiosam.*

⁴ Pp. 852-4.

nu-i țineau nici drept conți “! La urmă ambii se refugiază în Provența lor, în mijlocul rîsetelor Italianilor, și Hugo moare acolo la 966².

Contra lui Hugo, contra lui Lotar, care va dispărea în luptă, se ridică acum noul Berengariu, și ocările plouă asupra lui. „Berengariu de Ivrea, acela de a cărui imensă tiranie plînge acum toată Italia și al cărui desfrîu e cunoscut (?) de toate neamurile... Bengariu acela care acum, în Italia, nu domnește, ci tiranisează.“ Și ura trece peste soț pentru a lovi pe soția lui Berengariu, Willa, fiica lui Boso, fratele din altă mamă al lui Hugo, „acea care pentru tirania ei fără margini e numită a doua „Iezabel“ și pentru nesațul jafurilor, cu dreptate: Lania”³. I se atribuie și o legătură necinstită cu un capelan, dascălul fetelor ei, și condeiuil pătimaș al episcopului caută toate insultele vocabulariului său savant pentru a-l descrie pe acest barbar păros, pitic, cu fața de funingine: „statura brevem, colore fuligineum, rusticum, setigerum, indocilem, agrestem, barbarum, durum, villosum, canditum, petulcum, insanum, rebellem“; și aceleași ocări, dar acum în grecește se îndreaptă contra lui Adalbert, fiul lui Berengariu și al Willei⁴.

Cu atît mai strălucit va fi triumful lui Otto, dar Liutprand n'a dus pînă acolo, în această d'întăiu lucrare, povestirea lui. El a urmărit însă pe regii germanici:

¹ Illos vocabulo reges, actu autem neque pro comitibus habebant; p. 891.

² *Ibid.*

³ Iste Berengarius ille cuius immensitate tyrannidis tota nunc luget Italia cuiusque lenocinio a quibuscunque gentibus perhimitur... Berengarius hic qui nunc in Italia non regnat, sed tyrannizat. Willa, quae, ob immensitatem tyrannidis, secunda Iezabel et ob rapinarum insacietatem Lania proprio appellatur vocabulo.

⁴ Et, quia sonorius est, graece illud dicamus: Ἀδελφῆρτω κόμισ, κοουρτής, μακροσπίθης, γουνδόπιστις; p. 824.

Conrad, cuminte și viteaz, care trece rivalului coroana de pietre scumpe¹; prudentul Henric, care, începînd prin a refusa coroana regală, a primit-o cu smerenie, „foarte faimos rege“, care, cu Saxonii lui, datorî a lupta de la douăzeci și unul de ani, a bătut pe Slavi și pe Daneși². Cit despre Otto, ce cuvinte se pot găsi ca să-l laude: „acela cu a cărui putere se guvernează părțile de Miazănoapte și de Apus, se pacifică prin înțelepciune, se bucură prin religie, se înspăimîntă prin severitatea dreptei judecăți“³. Și această iubire se îndreaptă asupra fraților, Henric, mort de curînd, Bruno, dat Bisericii, Liutolf, fiul Otgithei, „pentru a cărui perire recentă (957) ni umplem sinul de lacrimi la orice amintire“⁴.

O scriere anume e închinată „marelui împărat“: *Liber de rebus gestis magni Imperatoris*.

De fapt e numai expunerea procesului dintre regele germanic, despre a cărui căsătorie cu Adelaida și drepturile ce-i derivă dintr'însa abia e vorba, și acel tinerel și prostuț — *puerilis ineptia* — Papă Ioan, îndemnătorul invasiei de dincolo de munți și apoi principalul ei dușman. Ioan e acel care introduce pe regele transalpin în Italia tiranisată de Berengariu; se adaugă rugăciunile lui Waldpert, episcopul de Milan, pe care-l supără atotputernicul Manase, adversarul lui Ratherius. Sfinții Petru și Pavel ajută în chip minunat pe năvălitor, cu atît mai mult, cu cît Adalbert, moștenitorul lui Berengariu, a

¹ Tam sapientiae vigore quam fortitudinis robore... Coronam non auro, quo paene cuiuscunque ordinis principes pollent; p. 819.

² Regiae dignitatis culmen et prius humiliter declinavit ac paulo post non ambitiose successit...

³ Istum, inquam, cuius mundi partes aquilonares et occiduae potentia reguntur, sapientia pacificantur, religione laetantur, iustique iudicii severitate tenentur, p. 864.

⁴ Cuius ob recentem iacturam, quociens memoriâ agimus, lacrimis sinum replemus; p. 865.

mers pînă la a cere un ajutor saracin. Dar Ioan isprăvește prin a se înțelege cu părechea de stăpînitari italieni. Pare că o conștiință italiană-i unește pe toți, acea conștiință de care Liutprand, ca și Ratherius și Gerbert-Silvestru, străinii, a rămas cu totul străin. Romanii, *romanus populus*, cari vor sări să ucidă pe Otto, cuceritorul sfintei lor cetăți, acești orășeni fricoși, de cari-și ride Liutprand (*fortes viri*), participă însă și ei la această mișcare de rezistență pe care o trezește vedereșă armatei (*multitudo exercitus*). li va fi supărat și însuși aspectul Împăratului, care nu știe decît „saxona“ lui .

Atunci potopul tuturor acușățiilor de imoralitate, întemeiate, de sigur, măcar în parte, se revarsă asupra Papei. E un adulter, care face din Lateranul său o „peșteră de prostituate“ (*prostibulum meretricum*), într'atîta încît femeii nu mai cutează să întreprindă pelerinagiul la Roma, plină de biserici neglijate, cu acoperemintele în ruină. Se ține cu văduva unui Raineriu, cu o Ana, cu nepoata ei, cu Ștefana, concubina tatălui, cu propria sa mătușă. Lista păcatelor lui e lungă : „s'a zis că a luat parte fățiș la vinători, că a orbit pe Benedict, tatăl său sufletesc, de a murit în curînd, că a făcut eunuc și a ucis pe Ioan cardinalul sub-diacon, că a dat foc, că s'a încins cu sabia și a purtat coif și platoșă, că de dragostea dracului a băut vin, că la jocul de zar a cerut ajutorul lui Iupiter, Venerei și celorlalți demoni, că n'a slujit în zori de ziuă și la oarele canonice și nu și-a făcut cruce ?“ . În scrisoarea de muștrări ce i se adresează

¹ Romani eius loquelam propriam. hoc est saxoniam, intelligere nequibant.

² Venationem dixerunt publice exercuisse, Benedictum, spiritalem suum patrem, lumine privasse et mox mortuum esse, Iohannem cardinalem subdiaconum virilibus amputatis occidisse, incendia fecisse, ense accinctum, galea et lorica indutum. . . Diaboli in amorem

se critică această înfățișare armată a șefului Bisericii apusene¹: niciun „histrion“, se spune, n’ar face așa. De altfel, el are ca intim pe un „Bulgar crescut ungu-rește“,— ce se poate mai rău². Într’un cuvînt, un mon-stru, care rechemă pe Adalbert și la somațiile lui Otto și ale clericilor lui răspunde printr’o scrisoare de sfidare al cărei text se dă așa: „Ioan episcopul, servul ser-vilor lui Dumnezeu, tuturor episcopilor. Am auzit că vreți să faceți un alt Papă. Dacă faceți aceasta, vă ex-comunic în numele lui Dumnezeu atot puternicul ca să n’aveți voie a ordina pe nimeni și a sluji liturghia³“. Urmașul impus de Germani, Leon, va fi gonit de „femeile cu care Ioan care-și zicea Papă își făcea petrecerile vo-luptății lui“⁴, și a trebuit ca acel care desonoarează Scaunul apostolic să fie omorît de un soț înșelat. Be-nedict, care se așează în loc, va trebui să facă amendă onorabilă în fața lui Leon, care, astfel, rămîne.

În cursul acestor amintiri de familie, continuate prin memoriile lui proprii, clericul italian nu vorbește decît rare ori de alte persoane decît regii. Odată se pome-nește marchisul de Toscana, Adalbert, „om foarte pu-ternic⁵“. Dar episcopul de Verona, Ratherius, nu va

vinum bibisse. . . In ludo aleae Iovis, Veneris ceterorumque de-monum adiutorium poposcisse... Matutinas et canonicas horas non nim celebrans, nec signo crucis se munisse; p. 901.

¹ Ense accinctus, clipeo et gallea et lorica indutus; pp. 904-5.

² Saleccus natione Bulgarus, educatione Ungarius, Papae fam-iliarissimus, p. 901. Regele Taxis al Ungurilor in Italia („Taxis, Hungariorum rex“), pp. 893-4.

³ Iohannes episcopus, servus servorum Dei, omnibus episcopis. Nos audivimus dicere quia vos vultis alium Papam facere; si hoc facitis, excommunico vos ad Deum omnipotentem ut non habeatis licentiam nullum ordinare et missam celebrare; p. 905.

⁴ Mulieres quibuscum Iohannes qui dictus est Papa voluptatis suae ludibrium exercebat; p. 907.

⁵ Tuscorum praepotentissimus marchio.

rămînea în afară. El va fi laudat ca un tovarăș în ale învățăturii care unește cu pietatea și „deprinderea în cele șapte arte liberale”¹. El aduce în Verona însă, împreună cu Milo, pe Arnulf de Bavaria, și, acesta fiind învins, Ratherius va fi exilat la Pavia: se laudă, recomandînd-o cetitorilor, cartea pe care acestă a scris-o în suferința lui². Dincolo de Italia scriitorul vede doar victoria asupra lui Abdurahman a lui Radomir, „prea-creștinul regeal Galiciei”³.

În față însă e altă lume: a Bizanțului. Și ea va fi judecată într'un fel înainte de Otto și în alt fel după ce acesta va lua coroana imperială a Apusului, care în Răsărit nu i se va recunoaște, nu i se va putea recunoaște niciodată.

În *Antapodosis*, tot respectul pentru această veche societate de legitimitate romană și de înaltă cultură grecească. „Grecii” aceștia, Aheii, „Argivii” (*Argorum imperator*), se află supt autoritatea cuiva căruia i se cuvine titlul imperial⁴. Începătorul dinastiei, Vasile, era un Macedonean umil, care se tocmise la un egumen, de sărac ce era. Împăratul Mihail îl face cubiculariu, și în scurt timp oploșitul ajunge un *alter imperator*. Adevăratul Suveran a ajuns un nebun, și astfel lui Vasile i se cuvine a-l înlocui. Actualul e „un om prea-sfînt și

¹ P. 850.

² In quo faceta satis urbanitate de exilii sui erumna librum componere cepit. Quem si quis legerit, nonnullas ibi hac sub occasione res expetitas inveniet, quae legentium intellectibus non minus placere poterunt quam prodesse; p. 856. Pentru Manase de Arles, căruia i se dau Verona, Trento, Mantova și care vrea Marca Trentinului, p. 859.

³ P. 877.

⁴ P. 829.

temător de Dumnezeu“¹. Împăratul Roman (Lecapen) Armeanul e înfățișat ca „vrednic, omenos, înțelept și pios“². Și se arată povestea lui. Pe vremea lui Leon, care începe ca un marinar sărac, și a fiilor lui, Alexandru (de fapt : frate), și Constantin, viitorul Împărat era numai „drungar“ al flotei. Alexandru moare. Domesticul Foca era atunci în luptă cu Bulgarul Simion, acel „catir“ (*emiargos*), care învățase „retorica“ lui Demostene și „silogismii“ lui Aristotele“ : se înseamnă călugăria lui, ambiția care l-a prins, cei doi fii : Baian „lupul“ și Petru. Foca e învins și fuge ; ajuns la Constantinopol, îl orbește rivalul. Acesta, care și el se afla în fruntea unei oștiri, era gata a trece la Arabii din Creta. Dar, luînd ostateci, revine în Capitală, unde ajunge amantul Zoi, mama lui Constantin, „veneria dulcedine“, și face a fi recunoscut ca „părintele Împăratului“, *pater vasilleos*. De aici el cere caligele de purpură, apoi, după un an, coroana însăși, pe care o iea, la 920, asociînd pe fiul său Cristofor. Zoe-i dă pe Ștefan și Constantin, cari poartă și ei veșmîntul împărătesc, pe cînd celalt Constantin, al lui Leon, e ginerele lui Roman, prin fiica acestuia, Elena. Se înfățișează alaiul tinerilor Împărați la Sf. Sofia, la Vlaherne, la Sf. Apostoli. Cristofor moare, dar adevăratul moștenitor nu iese la iveală, și vremea lui se trece „cînd cu rugăciuni, cînd cu lecturi“, iar întreținerea și-o cîștigă ca zugrav de icoane. Roman se întărește și prin căsătoria fetei lui Cristofor, Irina, cu Petru, fiul lui Simion Bulgarul³.

La acest Împărat de usurpație e trimis de regele Hugo

¹ Imperator, ut vir sanctissimus, Deum timens ; *ibid.*

² Memoria satis et laude dignus . . . , liberalis, humanus, prudens ac pius ; p. 843.

³ *Ibid.*, pp. 848-50.

tatăl scriitorului nostru, ca unul care era un om cinstit și meșter la vorbă ¹. Înfațișarea mîndrului stăpînitor oriental uimește pe sol: haina e simplă — *Grecorum more teristro opertus* —, aspectul monstruos. Se presintă cei doi dulăi nevăzuți pînă atunci în Occident ². La întors, ambasadorul se pierde în cincisprezece zile, „lăsîndu-mă copil mic“ ³. Țara eunucilor nu încîntă, de altfel, nici pe fiu ⁴.

Relațiile cu Bizanțul vor continuă: va fi vorba de *chelandii* cerute marinei bizantine contra Saracinilor cuibăriți la Fraixinet ⁵, de petirea fetei lui Hugo, Berta, pentru Porfirogenetul Constantin ⁶. Vitregul lui Liutprand și Sigebert de Parma vor îndeplini solia, și Berta va deveni principesa bizantină Eudochia. Din Bizanț vin deci știri despre prăzile Rușilor normanzi, despre apariția ca pirat a lui Inger (Igor) în fața cetății imperiale ⁷.

Și iată acum revolta contra lui Roman. Palatul din Constantinopole, „care întrece, nu numai în frumuseță, ci și în putere, pe toate cîte le-am văzut, fiind și păzit de foarte mulți soldați“ ⁸, pregătește conspirația fiilor contra tatălui. Bătrînul Armean ajunge într'o insulă. Și acum Constantin cel ascuns privirilor se vedește, „cu părul despletit pe umeri“, „plecat asupra cărților“ ⁹.

¹ Cum propter morum probitatem, tum propter linguae urbanitatem; p. 863.

² Quales in eadem non sunt aliquando . . . visi; p. 843.

³ Me parvulo derelicto; pp. 843-4.

⁴ Pp. 861-2. Contra canoanelor grecești, pp. 863-4.

⁵ P. 881.

⁶ *Ibid.*, pp. 881-3.

⁷ *Ibid.*, pp. 883-4.

⁸ Constantinopolitanum palatium non pulcritudine solum, verum etiam fortitudine omnibus quas unquam perspeximus munitionibus praestat, quod etiam i gi militum stipatione non minime observatur; p. 886.

⁹ Crines solutus per umellos . . . , libris incumbentem; p. 886.

El va trimete la mănăstire pe omonimul său și pe fratele acestuia Ștefan. Constantin, ajuns astfel stăpîn, va cere lui Berengariu ca soție pentru fiul lui pe sora lui Lotar¹. Cu acest prilej, trecînd pe Pad la Veneția, Liutprand merge să învețe grecește, și în cetatea pe ape el află pe eunucul Solomon venit din Spania și „Saxonia“ cu trimesul regal, episcopul de Maiența. Aceasta duce însă la Ottoni.

Solia pe care Liutprand a îndeplinit o supt Porfirogenet la Constantinopol pentru Berengariu, pe cînd un Liutefred avea, în același timp, o misiune din partea lui Otto, e descrisă amănunțit, cu o atitudine respectuoasă față de Bizanț. A văzut la audiența arborele aurit cu păsări de metal, leii ce bat din coadă păzind jețul împărătesc care se suie și se coboară. E adus la împăratul pe umerii a doi eunuci. De și asigură că nu i-a fost frică și că nici admirație nu i s'a smuls de mecanica miraculoasă a Bizantinilor, el arata cum, prin asemenea *argalia*, ἐργαλειά, jețul s'a ridicat și, la a treia închinăciune a lui, Constantin apăru în alt loc, îmbrăcat în alte haine. Tăcerea cea mai absolută se cere de etichetă: prin logofăt întrebă Împăratul despre Berengariu. Solul, care n'avea cadouri, e silit să presinte ce juase pentru el: „nouă platoșe, șapte scuturi, două cupe aurite, săbii, lănci, frigări, patru robi „carzimasia“² de la negustori din Verdun cari-i duceau în Italia“. Ospățul în casa de la Hipodrom, peste trei zile, se face ca în vechea Romă: musafirii, culcați, mănîncă din vase de aur; merele se duc pe căruți. Teatrul e represintat de doi „pehlivani“ cari se suie pe un par. La Florii solul

¹ P. 191.

² Poate cazilbaș, Persani.

vede cum se aruncă galbeni de aur, apoi majordomului, *rector domus*, patru *scaramange*; mai primesc daruri domesticul ἀνακλιώτης, „delongariul“ marinei, 24 de *magistri patricii*. La plecare partea lui Liutprand e un pahu mare și o livră de galbeni ¹.

O viață de om va trece până ce prin solia lui Liutprand la Nichifor Phokas, alt usurpator al coroanei constantinopolitane, în dauna fiilor Porfirogenetului Constantin (963-9), prin el se va căpata o viziune, cea mai largă și mai amănunțită, a Curții constantinopolitane.

Data aceasta, omul Ottonilor, întâiul și al doilea, e un detractor pasionat, mergînd până la vulgaritate, al lucrurilor bizantine, în orice domeniu. Scriind, într'un raport oficial, care *cereă această atitudine*, către „Ottoni, împărați auguști, neînvinși, ai Romanilor“ ², către „prea-glorioasa Adelaida, împărăteasa augustă“ ³, el scoate la iveală toate neajunsurile lumii străine în care a fost strămutat. „N'a trecut, în o sută douăzeci de zile, una singură care să nu ni cășuneze gemete și plinset“ ⁴.

Condițiile materiale își au și ele partea în această critică. E așezat într'o clădire depărtată, rece; vinul grecesc e amestecat cu „ghips“ și rășină; apa trebuie s'o cumperi; patul nu cuprinde, ca în Apus, unde toate sint mai bune, „saltea, fin, paie“ ⁵, ci marmură, și de marmură e și căpătăiul; de la Curte se trimete doar odată un ied gras cu usturoiu, ceapă, praz și slănină ⁶;

¹ Pp. 895-7.

² Otto ies, Romanorum invictissimi imperatores augusti.

³ Gloriosissima Adelheidis, imperatrix augusta.

⁴ Nec in centum viginti diebus una saltem praeteriit quae non gemitus nobis praeberet et luctus.

⁵ Culcitra, foenum, stramen; p. 916.

⁶ P. 918.

la uşă cerşesc săraci „de graiu latin“ (*latinae linguae pauperes*)¹, darurile amicilor sînt oprite². Se va întoarce la Naupact, „cînd pe măgar, cînd pe jos, cînd călare, cînd fără hrană, cînd insetat, suspinînd şi plîngînd”³. Episcopi neprimitori îi întind, pe „o mescioară goală, pesmeţi”⁴; în cîrciume — *caupones, capones* — e şi mai rău.

Audienţele care se succedă nu-l încîntă. La toate are ceva de cîrţit. Abia după zece zile e dus într’o „casă de marmură, urîţă, fără apă, goală”⁵. Scrisorile se dau prin interpret. La ospăţul în care Nichifor apare cu cei doi prinţi ca al căror tutor se înfăţişează, i se dă abia locul al cinsprezecelea, şi nu e admis nimeni din suită. Se servesc doar feluri fripte în ulei şi peşti. Cînd, obosit de sfortări zădarnice, el scrie fratehii lui Nichifor, Leon, logofătul τοῦ ὀρόπου, să-i dea voie, fiind bolnav, a pleca pe un vas veneţian, e chemat după patru zile înaintea unei comisii de patru, mari vorbitori în limba lor „atică” — *attico pollentes eloquio* —, între cari şi doi *magistri*. După discuţii neplăcute, la masa ce urmează, îşi vede trecînd înainte un Bulgar abia iniţiat la civilisaţie, un „catehumen”, tuns „ungureşte” (*ungarico more*), încins cu aramă, şi, cum trimesul Ottonilor vrea să plece, indignat i se explică articolul de etichetă care cere ca un „patriciu” ca acesta să treacă înaintea unui episcop ca dînsul⁶. E purtat prin grădinile zoologice, de modă răsăriteană, ale palatului, prin *broglîi*

¹ P. 928.

² *Ibid.*

³ *Asinando, ambulando, equitando, ieiurando, sitiendo, suspirando, flendo*, pp. 932-3.

⁴ *Mensula nuda, paximacium*, p. 935.

⁵ *Domus marmorea, invisă, i raquosa, patula*.

⁶ Pp. 917-8.

(*brolia*), cum se zice la el acasă, și în aceste grădini, *perivolia* pentru Bizantini, el vede onagri, măgari sălbateci, de cari-și rîde, puindu-i alături cu bieții asini blinzi din reședința lui italiană¹.

În negociațiile isprăvite prost, întâia greutate pe care o întîmpină e aceia, care se poate ascunde, dar nu desființa, a titlului: niciodată Roma orientală nu și-a recunoscut o soră barbară în Occident². Logofătul întîmpină pe ambasador cu o negație inițială, absolută. „Ni zicea, în năcaz, nu împărat, adecă βασιλεύς, în limba lui, ci ῥῆξ, în limba noastră. Și, cînd i-am spus că e tot una, de și în cuvinte deosebite, el mi-a răspuns ca se vede că am venit nu pe pace, ci pe gilceavă³.” Însuși titlul imperial „scandalisează”. Anul trecut, soli ai lui Otto, spune Nichifor, i-au făgăduit că n’o vor mai face. „Ce scandal însă mai mare decît că-și zice împărat și usurpă *teme* ale Imperiului nostru⁴”? „Voi”, i se spune de la început, „nu sînteți Romani, ci Lombarzi” — „Longibardia” fiind la Constantinopol denumirea oficială pentru partea pierdută din Italia. Și se enumeră neamurile barbare care și-au stabilit în părțile apusene sălașurile de usurpație: Longobarzi, Saxoni, Franci, Lotaringieni (*sic*), Bavaresi, Suevi. „Roman” a ajuns la ei doar să fie cuvînt de batjocură, însemnînd timid și mincinos.

Ce se poate răspunde la aceasta decît ce face Liut-

¹ P. 924.

² V. Iorga, *L'Orient et l'Occident au moyen-âge*.

³ Ipse enim nos non imperatorem, id est βασιλεύς, sua lingua, sed ob indignationem ῥῆξ, id est regem, nostra vocabat. Cui cum dicerem quod significaretur idem, quamvis quod significet diversum, me, ait, non pacis, sed contentionis causa venisse.

⁴ Nunquam illum in aliquo nostrum scandalizare imperium. Vis maius scandalum quam quod se imperatorem vocat, imperii themata sibi usurpat?; p. 919.

⁵ Vos non Romani, sed Longibardi estis; p. 913.

prand : că viitoarele lupte vor dovedi ce sînt cu adevărat ai săi ? Ce au, de altfel, — continuă, cu alt prilej, ironia bizantină, din gura Împăratului însuși—, ce au în materie bisericească acești Occidentali ? Începînd cu întrebări asupra numărului sinoadelor, i se pune aceia : care e sinodul *saxon* ? Și, data aceasta, răspunsul e de o indignată abundență : În Apus au fost *ucise* eresiile, căci acolo „credința nu e aspră, ci veche”¹, și, mai departe, el afirmă că „știe bine de un sinod care s’a ținut în Saxonia, anume acela în care s’a discutat și s’a admis că e mai cuviincios a se lupta cu săbiile decît cu condeiele și mai curînd a suferi moartea decît a fugi în fața dușmanilor”, „ceia ce”, adaugă el, va încerca însăși armata lui², a Împăratului. În acest Răsărit, Roman a putut face din fiul său Teofilact eunucul un patriarh, și Liutprand va cere un sinod la care să fie de față patriarhul de Constantinopol, Polieuct³. Acolo, în Apus, spune războinicul Nichifor, nobilii nu știu nici călări, nici merge pe jos ; nu e nici flotă. „Tăria corăbiilor o am numai eu !”⁴ Cu soția și copilul Otto nu poate lua un orașel, o *civitatula*. Cînd, la sosirea unui trimes al Papei, se vorbește de un împărat în Apus, diplomația bizantină se mînie, și Liutprand e chemat pentru a-i fă-muri tot ce a schimbat actul de părăsire al lui Constantin-cel-Mare⁵.

Scopul nenorocitei misiuni care n’a produs decît ca-

¹ Hic fides non rudis, sed vetus est ; p. 919.

² Sed hanc synodum factam esse in Saxonia certe scio in qua tractatum est et firmatum decentius ensibus pugnare quam calamis et pius mortem obire quam hostibus terga dare. Quod vel tuus exercitus experietur ; p. 919.

³ Pp. 934-5.

⁴ Navigantium fortitudo mihi soli inest.

⁵ *Ibid.*, p. 928. Cf. și p. 935 : Non est a Graecis romanus vilis tenendus locus.

ricatura, din acest condeiu ascuțit de satiric, a vieții constantinopolitane e căsătoria bizantină dorită pentru tînărul Otto și care se va face, dar în alte împrejurări și nu, pentru mireasă, în persoana dorită. În loc de o primire decentă ori de un refuz politicos, i se aruncă în față lui Liutprand tot ceia ce Roma lui Nichifor Phokas considera ca o încălcare vinovată, ca o neiertată provocare, *domini tui impietas, inimica invasio*. A luat Roma, a înlăturat pe Berengariu și pe Adalbert — al cărui emisar se găsea la pragurile împărătești —, a orbit, a gonit în pribegie pe clienții Bizanțului, a încercat să iea chiar și „cetățile împărăției noastre, prin omor sau prin foc“¹. Numai cînd această încercare a dat greș, s'a trimes solia. Firește că răspunsul n'a zăbovit. Roma a fost de fapt *liberată*, înlăturîndu-se tot felul de „afemeiați și de muieri stricate“ (*effeminati, meretrices*). Și, mai la urmă, Nichifor și înaintașii lui, „cari se chiamă în titlu numai, și nu în realitatea însăși, împărați ai Romanilor“², ce-au făcut pentru Italia și Roma? Au dormit! N'au gonit în exil pe Papă? N'au primit insultele lui Adalbert? N'au fost prădate bisericile? În schimb, ce n'au făcut ei, Răsăritenii, a făcut Otto, și cu dreptate³, venind „tocmai din fundul pămîntului“⁴. Întru aceasta a urmat decretul lui Iustinian, Valentinian și Teodosiu. Și, după alt drept, cei doi regi italieni erau doar vasalii lui, *milites*, cari, după ce au primit de la dînsul — la întăia venire — sceptrul, *sceptrum aureum*, de față fiind și oamenii trimeseși de Bizanț, au trădat. Cum Nichifor, sprijinit pe spusele trimesului lui Adalbert, care oferise

¹ *Impe li nostri civitates...*, homicidio aut incendio.

² *Qui nomine solo, non autem re ipsa, imperatores Romanorum vocantur.*

³ *Neglexistis vos, non neglexit dominus meus.*

⁴ *A finibus terrae.*

duelul ca mijloc de judecată, tăgăduia această afirmație, Împăratul continuă: Dacă voiau nuntă, de ce i-au atacat provinciile italiene? Și răspunsul privitor la acea Italie meridională urmează, începînd cu neașteptata afirmație de drept care se sprijină pe sînge și pe limbă: „Pămîntul despre care spui că e al Împărăției tale, neamul locuitorilor și graiul îl arată a se ținea de Statul italian“: „*Terram quam imperii tui esse narras, gens incola et lingua italici regni esse declarat*“. Odată, Longobarzii au luat-o „în silă“ (*potestative*). A trebuit apoi ca Ludovic Carolingianul s'o libereze de la Saracini: încă un titlu de stăpînire. Landulf de Benevent ține tot „cu puterea“, tot *potestative*, de șapte ani Capua, pe care Împăratul Roman o luase cu bani de la „regele“ Hugo cu prilejul căsătoriei Bertei¹. Dar acestea nu conving pe trufașul Împărat.

Pentru onoarea unei căsătorii împărătești la barbari, la *gentes*, trebuie Roma și Ravena, „cu tot ce se cuprinde de la ele pînă la noi²“. Lui Petru Bulgarul nu i s'a dat o porfirogenetă. Dacă nu se cere o mireasă bizantină, pacea se poate acorda pentru o Romă liberă, dar restituindu-se Capua și Beneventul. Doar Otto n'are folos în bani de la Roma... Și răspunsul lui Liutprand e acesta: de ce nu urmează Împăratul Orientului exemplul lui Constantin, care a lăsat Roma Bisericii?

Discuția jignitoare e apoi reluată, pe aceleași baze, la orice ocazie. Împăratul își cere „servii din Italia-de-Sud³“. Se pretinde ca seniorii de Benevent și de Capua să nu fie ajutați și, cînd i se spune că sînt vasalii lui Otto, răspunsul e că se vor lua măsuri ca un astfel de

¹ Se mai vorbește de fata lui Roman și a Teofanei. Arvună ar fi Apulia. Și se vor putea face și altele (p. 913).

² Cum his omnibus continentis quae ab his sunt usque ad nos; p. 916.

³ El nu poate călca ἐνδύναξ; p. 920.

ajutor să devie imposibil. Dacă nu se satisfac pretențiile acestea, împotrivorul va fi „sfărmat ca un vas de lut”². De la Constantinopol pleacă ordin de a se sluji grecește în arhidiaconatul de Otranto³. Ar fi o greșeală să se creadă că erau numai intențiile regelui pribeag al Italiei, de și solul acestuia, Grimizo, e retrimis cu o adevărată flotă, chemată să colaboreze cu cei 24.000 (!) de catafracți, de *loricati*, cu cari se laudă acesta. Comandantul eunuc, nu prea bucuros de sarcina ce i s'a dat, are la dispoziție douăzeci și patru de chelandii, două vase rusești, *Rusiorum naves*, două „galice” de modă apuseană⁴.

Privirile batjocoritoare ale celui care admiră „frumuseța” stăpînilor săi, Ottonii⁵, se îndreaptă însă mai ales asupra lui Nichifor Phokas, pe care-l vedem, de-a lungul raportului, în deosebite înfățișări. Indată ce-l zărește Liutprand, la Στέφανα, i se pare așa de urît, negru, mic, gros, cu capul mare și ochii mărunți, pletos, cu barba tăpșită, scurtă, „semi-căruntă”, cu gîtul scurt, cu membrele greoaie, burtos, cu picioarele scurte, cu talpa lată — adevărat tip de Hittit asiatic—, „de să-ți fie frică să-l întilnești în mijlocul nopții”, și, pe lângă aceasta, îmbrăcat prost cu cîte-o haină păroasă veche, cu încălțăminte „de Sicionia”, totul potrivit cu „flecăria” lui, cu șiretenia și aplecarea lui, uliseană, către minciuni⁶.

¹ Răspuns: „in modum bufonis”, p. 923.

² *Ibid.*, p. 928.

³ *Ibid.*, p. 934.

⁴ *Ibid.*, p. 921.

⁵ Quanto hoc formosiores!

⁶ Hominem satis monstruosum, pygmaeum, capite pinguem atque oculorum parvitate talpinum, barba curta, lata, spissa et semicana foedatum, cervice digitali turpatum, prolixitate et densitate comarum satis hyopum, colore Aethiopem, cui per mediam noctem, ventre extensum, natibus siccum, coxis ad men-

Nici marea ceremonie a defilării, *πρὸς ἐλευθέρους*, nu impune celui hotărît să găsească aici toate rele. Vede numai negustori cu picioarele goale, nobili în haine vechi sau de purtat în casă. În veșmintele lui pompoase, Nichifor, întovărășit de cei doi prinți, pe cari-i păzește, apare și mai urît în mijlocul gloatei care, vorbind cu laudă de triumful lui asupra Saracinilor — *pallida Saracenorum mors* —, îi strigă urările de sănătate: „Mulți ani stăpînului“, *μέθοντι πολλὰ ἔτη*. Altă dată îl surprinde mergînd călare la „Izvoare“, la *Πύργαι*: părea prea mic pe aprigul lui cal fără friu¹. Îl vedem la masă, unde se cetește din Sf. Ioan Hrisostomul; lîngă el tatăl în vîrstă de „o sută cincizeci de ani“. Iată-l în sfîrșit gata să plece contra păgînilor, a Arabilor, cari sînt pentru învățatul nostru cleric niște „Asirieni“ de-ai Bibliei; anul trecut, numai starea de lucruri din Apus îl împiedecă de a merge să-i pedepsească. Cu toată foametea, din care speră a cîștiga, făcîndu-se aprovisionatorul armatei, el înaintează cu soldații lui până la Selimbria². Nu-l oprește nici prezența Ungurilor la Salonic, nici prădăciunile bandelor saracine. Venețienii, Amalfitanii, negustorii purpurei oprite, colaborează la expediție³.

Aici se oprește povestirea, odată cu experiența bi-

suram ipsam brevem longissimum, cruribus parvum, calcaneis pedibusque aequalem, villino, sed nimis veternoso, vel diuturnitate ipsa foetido et pallido ornamento indutum, sicioniis calceamentis calcatum, lingua procacem, ingenio vulpem, periurio seu mendacio Ulyxem.

¹ Impatienti enim atque effreni insidens equo, satis parvus satis magno; p. 919.

² Pp. 920-1, 923. Alte insulte pentru Nichifor, în fața căruia se așează cei doi Ottoni, „leul și puil“, *leo et catulus*, pp. 925-6.

³ *Ibid.*, pp. 926-8, 930-1.

zantină a episcopului de Cremona. Otto, „leul“ din Apus, ar fi fost bucuros să însemne izbânzi ca acelea către care pleca, pe calul lui cel mare. Asiaticul acesta așa de mic, care începea de fapt, prin loviturile lui contra păgînilor, era cruciatelor.

III.

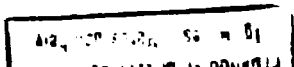
Raoul cel Spîn (Glaber)

Călugărul frances căruia-i datorim povestea contemporană a stabilirii noii regalități capețiene, Radulf sau Raoul, zis „Spînul“ (*Glaber, le Glabre*), nu e un om învățat. I se năzar acestui simplu, care scrie totuși o limbă clară și plăcută, dar care pronunță „Oratius“ pentru Horățiu, de și Troia nu-i e necunoscută, „demoni“ cu chipul blînd al lui Virgil sau ironic al celui Horățiu însuși.

Dar el va critica pe Italieni, ca un anume Vilgard, pentru care toată știința se restrînge la „gramatică“, „neglijîndu-se alte *arte*“, și el face din aceasta un păcat obișnuit al Italienilor¹. Regele Franciei Robert va fi lăudat de dînsul pentru erudiția sa; e *doctissimus*.

Cugetarea lui e, cum se poate aștepta la acest om din veacul al XI-lea, inferior ca știință, de și, cum vom vedea, mai larg ca orizont și ca experiență, curat bisericască. El protestă undeva contra amestecului regilor — oricari, de oriunde —, cari strică rosturile Bisericii. Semnalează simonia în floare pe vremea regelui Henric. Recunoaște episcopilor un mare rol, mode-

¹ Studio artis gramaticae magis assiduus quam frequens, sicut Italii mos semper fuit, artes negligere ceteras, illam sectari.

rator și pacificator, în această societate haotic învălmășită. Ei strigă cuvântul binecuvântat: *pax, pax, pax*. Ei opresc, pentru ispășirea păcatelor, băutura de vin în ziua de Vineri și întind opreliștea armelor de Joi seara până în dimineața zilei de Marți, afară de Neustria, lăsată în voia luptelor locale. Dar cea ce-l interesează mai ales e noua viață a călugărimii, căutată prin simpatie, urmărită cu atenție oriunde. Un Gerbert, cu învățătura lui, va prețui mai puțin decît un sfînt schivnic.

Iată-l pe Maiolus, Sfîntul Mayeul, pe care Dumnezeu îl ocrotește atît de special încît se va tăia piciorul aceuia care va călca batjocuritor pe cărțile lui: el va înălța o biserică alături de puternicul feudal în umbra căruia se găsește; scriitorul nostru îi va scrie viața, începîndu-se astfel în această vreme o nouă hagiografie. Iată-l pe Odilo, care ridică la o așa de mare înălțime prestigiul noii mănăstiri normative din Cluny. Iată călugării din Spania, cari se luptă cu Arabul Almansor și cei de la muntele Sinai, cari cercetează anual pe ducele Normandiei, pe cei de la Ierusalim cari primesc bani de la același duce Ricard. Iată-i pe misionarii cari în depărtatul Est germanic duc luptă cu „Leuticii“. Viziuni și miracule se produc în aceste lăcașuri ale rugăciunilor singuratece. Societatea laică se închină înaintea lor, și regele Henric își depune scepstrul la mănăstirea din Loches.

Bucuria cea mare a cronicarului e să presinte lumea întregă îmbrăcată în „alb veșmînt de biserică“¹. E mîndru de turnurile Sfîntului Martin din Tours. Și ieia parte cu gîndul la mișcarea, începătoare, a pelerinilor, cu și fără arme, spre Orient. „Pe vremea aceea“,

¹ De innovatione basilicarum (ecclesiarum) in toto orbe, ... candida ecclesiarum vestis.

scrie el, „au început mai toți cei cari, din Italia și din Galii, doriau să meargă la mormîntul Domnului în Ierusalim, să părăsească drumul obișnuit, care era pe Mare, și să-și aibă trecerea prin țara aceasta¹“. Merg și femei, și suprema mulțămire a drumeților pe calea sfîntă e să-și mîntuie zilele acolo. Episcopul de Orléans, care povestește clericului nostru, ducele de Normandia, Robert, care, încărcat de daruri, se îndreaptă într'acolo, ca să închidă ochii la Niceia, sînt pomeniți în rîndurile fericiților. În Africa a și început lupta pentru credință, căreia-i corespunde aceia, în interior, contra iudaisanților, contra ereticilor de la Orléans, contra maniheiștilor din Orientul balcanic.

Dar părintele Raoul e și un Frances, un bun Frances, mai lămurit încă, în ce privește coloritul național, decît Richer. El cunoaște bine trecutul neustrian și al Carolingienilor în genere, cu Carol, „căruia i s'a zis: „cel Mare“, și cu Ludovic „poreclit Piosul“², cu Carol cel Prost, cel Timpit — nu *simplex*, ci *hebes* —, pe care totuși îl apără contra lui Heribert, care l-a pus în temniță, căci acest trufaș feudal a murit în chinuri, mărturisind cu pocăință trădarea lui Lotar. Alegerea lui Hugo, „ducele parisian“, e presintată ca o victorie a principiului național, a „singelui comun“: „S'a întîmplat să ajungă la oameni de un singur sînge, în amîndouă țerile, monarhia“³.

Pe larg se întinde asupra lui Robert, cel „prea-învă-

¹ Tunc temporis ceperunt pene universi qui de Italia et Galliis ad sepulcrum Domini Iherosolimis ire cupiebant consuetum iter, quod erat per fretum maris, omittere atque per huius regni patriam transitum habere.

² Karolus qui dictus est magnus et Ludowicus, cognomento Pius.

³ In unius consanguinitatis viros utriusque regni contigit devenire monarchiam.

țat și prea-creștin“, a cărui cîrmuire e împletită cu concilii ale Bisericii și ale cărui rămășițe ca și ale soției se așează la S. Denis, devenită necropola acestei regalități de „advocați“, de vechili și apărători ai Bisericii. Îl indignează pe omul păcii binecuvîntate intrigile favoritului Hugo de Beauvais, „conte al palatului“, care merită să fie ucis, luptele între fiul regal, asociat la zece ani, și cei doi frați ai lui, ambiția reginei mame, îndușmănită cu aceștia, pe care o mustră cutare feudal, Fulco. Și în carte se desfășură domnia celui de al treilea Capetian, Henric: cu fratele din Burgundia, cu fiii lui Odo, cu Thibaut și Ștefan, cu adversarii din episcopatul de Lyon.

Această Franță regală e însă foarte restrînsă ca teritoriu de basă. Ea face parte dintr'o lume a Nordului, căreia i se opune Sudul, cu altă limbă, cu alte moravuri. Aceste moravuri, cronicarul le critică aspru la „Aquitani“ : ei sînt „foarte plini de deșertăciune și peste măsură de ușurateci“¹, rași ca niște „histrioni“ și înfășați în haine strimte, a căror modă, scandaloasă, se întinde prin Curtea reginei meridionale și asupra Nordului cu o viață mai decentă.

În de obște, îl supără toată această usurpare de puteri care a înlocuit unitatea romană, spre care rîvnește : „puterea Imperiului roman, care odinioară a stăpînit pe tot pămîntul singură“, pe cînd, „acum, în deosebitele țeri sînt nenumărate sceptre regale“¹. Știe și limba vecinilor de peste Rin, *teutonica*, în care dă explicații¹.

Ce-i trebuie lui o spune limpede într'o frasă caracte-

¹ *Omni levitate vanissimi.*

² *Licet potestas romani imperii, quae olim in orbe terrarum monarchas vigit, nunc per diversa terrarum innumeris regallum sceptis.*

³ *Lingua enim theutonica berch mons appellatur.*

ristică : contra multiplilor „tirani“ imperiali *Împăratul ales de Papă, împodobit de dînsul cu insigniile imperiale*. „Se pare totuși că e foarte potrivit și frumos și cea mai bună hotărîre pentru paza păcii, ca, adecă, să nu cuteze orișicare ca prin cutezanță să poftască a purta sceptrul Imperiului roman sau să poată a-și zice ori a fi Împărat, ci numai acela pe care Papa Scaunului roman îl va fi ales, după curăția moravurilor sale, ca potrivit pentru guvernarea lumii și-i va fi încredințat insigniile împărătești. Căci odinioară în toate colțurile pămînturilor tot felul de tirani, împingîndu-se cu obrăznicie, au fost făcuți foarte adesea ori împărați, și cu atît mai puțin potriviți pentru guvernare, cu cît se știe că au ajuns mai curînd prin tiranie decît prin autoritatea purtării lor creștine ¹.“

Roma Sfintuii Petru e una singură și deci poate unifica lumea. Benedict al VIII-lea a dat la 1014 sceptrul lui Henric Împăratul german². Dar, cînd Scaunul roman e ocupat de un Papă în vrîstă de zece ani, cînd el are a face cu „insolența Romanilor“, nu mai e nicio putere pontificală adevărată. Contra unui Papă simoniac care a atins abia vrîsta de doisprezece ani trebuie ca porunca, *praeceptum*, al Împăratului să se unească și cu aprobarea, *consensus*, „a întregului popor roman“ pentru ca, la 1044, contra acestei copilărești fantoșe

¹ Illud nihilominus nimium condecens ac perhonestum videtur atque ad pacis tutelam optimum decretum, scilicet ut ne quisquam audacter Romani imperii sceptrum praeproperus gestare princeps appetat seu imperator dici aut esse valeat nisi quem Papa sedis romane morum probitate delegerit aptum reipublice, eique commiserit insigne imperiale ; cum videlicet olim ubique terrarum quilibet tyranni sese procaciter impellentes sepissime sunt imperatores creati atque eo minus apti reipublice quo constat eos tyrannide quam pietatis autoritate processisse. V. IV, 2-3.

² Iorga, *Papi și Împărați*, pp. 123-5.

să se instaleze un cleric curat și de ispravă ca Grigorie al VI-lea¹, — care, de altfel, va dura tot așa de puțin, făcînd loc Germanului Clement al II-lea².

Saxonul, „regele Saxonilor“, Otto, a întemeiat un Imperiu legitim, „cel d'întăiu și mai mare“ din Ottoni³. Dar aceasta numai pentru că „*se isprăvise neamul regilor*“⁴.

E un om, care, „în gloria și puterea Imperiului, n'a fost mai pre jos decît aceia cari înaintea lui îl cîrmuiseră“. Împăratul apare la Roma ca „*Romanorum princeps, dă-tător de legi și orînduitor de Papi*“, după însăși mîndra lui afirmație⁵⁻⁶. Cînd Romanii se răscoală cu Crescenzo, Otto al III-lea apare în dreptul lui dacă taie mini și urechi, dacă scoate ochii Papei pus de răzvrătitor, dacă îl închide în turn pe acesta, îl judecă în lagăr, îl retrimete în temniță și pe un car cu boi îl duce la spînzurătoare⁷.

Dar seminția Ottonilor se isprăvește. Cu noul Împărat Henric, *două regalități* singure, la început, își stau față în față, „doi regi, al Francilor adecă și al Saxonilor“, „doi regi prea-creștini“ de o potrivă, ai celor două națiuni⁸. Henric e urmărit cu atenție în calea lui ita-

¹ Cum consensu totius romani populi atque ex praecepto imperatoris.

² *Papi și Împărați*, pp. 128-9.

³ Otto, rex Saxonum, nunc imperator Romanorum, ad suum, id est Saxonum inclinaverat regnum... Primus ac maximus Otto.

⁴ Prescriptorum igitur regum genere exinanito, sumptserunt imperium Romanorum reges Saxonum.

⁵ Is denique Otto in gloria et vigore Imperii non dispar illorum qui ante se imperium rexerant.

⁶ Romanorum principem, imperatorum decretorem, datoremque regum atque ordinatorem pontificum.

⁷ V. *Papi și Împărați*, pp. 119-20.

⁸ Duorum regum, Francorum videlicet ac Saxonum... Regnantibus duobus christianissimis regibus, Henrico scilicet Saxoni rege et Roberto Francorum.

liană contra „marchisilor italieni“, în biruitoarea intrare la Pavia, unde apare ca pedepsitor, pentru palatul ars în rivalitatea lui cu Harduin de Ivrea, care învie tradiția lui Berengariu cel înlăturat de Saxoni, în campanie lui din Italia-de-Sud, la Troia, unde-l întovărășește la asediu și Rudolf, ducele de Normandia, și până la moartea lui ¹. Odată Germanul se întâlnește cu Francesul Robert pe Meusa, schimbându-se daruri între cei doi împărțitori ai unei puteri care supt Ottonieni redevenise, după drept și tradiție, una singură. Noul rege germanic, Conrad, are și el un *rival romanic*, pe Odo de Champagne, de care se ține Milanul ²; definitiv scapă Conrad de acest rival prin aceea că Odo e ucis de dușmanul său personal Gocilo, fiind îngropat la Tours.

O împăcare cu această lume romanică o va serba numai Henric al III-lea, fiul lui Conrad, cînd va lua, și anume pe pămînt frances, la Besançon, pe Agnes de Poitiers ³, douăzeci și opt de episcopi slujind la această ceremonie.

Dar, cum am spus; pentru acest scriitor, lumea istorică are margini mai mari decît pentru înaintașii săi. Pe lîngă multul pe care-l știe despre Italia, unde menționează atît pătrunderea Saracinilor califului, lui „Algalif“, până la Benevent, cît și erupția Vesuviului, el știe că în Spania este un duce sau rege al Navarei, Gulielm, poreclit *Sanctus*, de unde numele de Sancho, obișnuit la stăpînitorii iberici ⁴, că peninsula are anume legături cu Sardinia. Pe Musulmani îi presintă și în ata-

¹ *Papi și Împărați*, pp. 123-5.

² *Ibi l.*, pp. 126-7.

³ *Ibid.*, p. 128.

⁴ *Willelmus, dux Navarie. cognomento Sanctus.. Sanc'us, rex Navarriae Hispaniarum.*

cul contra Franciei al „regelui Almansor“ și în zdrobirea celor cuibăriți la Fraixinet, de „ducele de Arles“, Gulielm.

Normanzii, neapărat, îi sunt familiari. Atît ai ducelui Ricard, ai lui Rudolf care, prigonit, merge la Roma, cît și cei din Anglia, ai lui Adalred (Ethelred), stăpîn peste «Danimarci»¹, soțul Emei, sora lui Ricard. El arată pe aceeași Emă devenită soția lui Knud, lui „Canuc“, rege al Anglilor apuseni², care luptă cu regele Scoției și isprăvește botezîndu-i fiul. Privirea lui ajunge pînă la Boemia (*Bethem*) a lui Adalbert, pînă la Prusieni, „gentes Bruscorum“, unde predică misionari, pînă la «prințul Ungurilor»³, «de lingă Dunare»⁴ și care, convertindu-se, devine, peste acești Huni (*gens Hunnorum*) regele Ștefan, și el merge pînă la revolta păgînilor lui Aba („Abba“), care ucide pe episcopi.

În sfîrșit, tocmai în fund, Bizanțul. Vasile și catepanul, „catapontul“ lui luptă în Italia, timp de doi ani, la Benevent. El lucrează cu arme și cu bani, ceruți și Papei, pe care-l mustră pentru această legătură cu *cenodoxia*, cu „credința nouă“ a Orientului, un Frances, abatele de la S. Bénigne din Dijon. Planurile lui Vasile merg pînă la restabilirea, în formă bizantină, a Bisericii „universale“. Otrava cubiculariului Mihai încheie însă, la 1025, această stăpînire care anunța și afirma un nou fel de unificare. Cît de vie era pretutindeni icoana Răsăritului bizantin!

¹ In regno scilicet illorum qui Danimanrches cognominantur.

² Occidentalium Anglorum.

³ Hungnorum princeps.

⁴ Hungrorum gens quae erat circa Danubium.

⁵ V. Iorga, *Byzantine Empire*, p. 125.

IV.

Analiști și biografi germani.

I. CONTINUATORUL LUI REGINO.

În ce privește felul cum de dincolo de Rin se vede lumea cea nouă care se desemnează, la Germani nu e nicio personalitate distinctă prin care să ne lămurim. Ceva se poate culege însă din izvoare de a doua mână.

Iată, întâiu călugărul de la Sf. Maximin din Trier, un anonim, care continuă cronică, mult întrebuițată, a lui Regino.

De la început se vede că-l interesează mai mult lucrurile renane. Vorbește de Maiența, „capitala Francilor și oraș regal“, constată că Otto al II-lea a fost consacrat la Aachen, și anume cu voia Lotaringienilor, cărora li aparține și scriitorul. Instalarea Franconului Conrad îi e plăcută, și el nu uită a-i da originea: e fiul altui Conrad, ucis de Adalbert, iar alegerea lui e legitimă, „de oare ce“, spune și el, „neamul regal se isprăvia acumă“. Viața lui e urmărită până la moartea și îngroparea lui la Fulda. Iar suirea pe tron a Saxonului Henric e cu voia acestui înaintaș de la Rin, care-i și lasă insignele. Pentru a fi în adevăr stăpînitorul Germaniei îi trebuie însă asentimentul tuturor semințiilor, și el le înșiră astfel: Franci (Francesii), Alamani, Bavaresi, Tu-

ringi, Saxoni (la 952 se presintă o altă adunare cu Franci, Saxoni, Bavaresi, Alamani și Longobarzi).

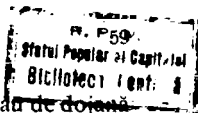
Un sentiment naționalist german însuflețește pe clericul nostru, și el își arată neted simpatia pentru răscoala adversarului căsătoriei și politicei italiene, Liutolf, fiul lui Otto. Înșirînd cu plăcere numele germanice ale familiei Împăratului: Matilda, Gerberga, Lotar, el nu lipsește să arăte că, dacă regina italiană Adelaida, care dă lui Otto, cu mîna ei, drepturi asupra Italiei, e fiica regelui burgund Rudolf al II-lea, mama ei, Berta, a avut de tată pe Bernard de Suabia.

Stăpînirea în Italia e deci conform dreptului. Otto merge dincolo de munți „pentru a lua regatul Italiei“, odată cu „regina cea iubită de Dumnezeu“ (951). Iar, nouă ani mai tîrziu, el se coboară din nou fiind chemat de Papă pentru apărarea „Italiei și a republicei romane“ contra acelor regi locali, Berengariu și Adalbert, despre cari se vorbește pe larg, dar fără nimic din învinuirile ce li se aduc de răsburarea unui Liutprand¹.

Data aceasta, e primit la Roma „în aplausele întregului popor roman“. Cruzimea față de Romanii răsculați nu se ascunde; ea e îndreptățită. Și cu aceeași mulțămire se înseamnă cum, în 967, „regele Otto“ (al II-lea devine acolo, la Roma, ca și tatăl său, „Cesar și August“.

Între „Italia“ și „Romania“, ca expresii geografice, este pentru dînsul o deosebire. La sinodul din 963 ieu parte „episcopii Romaniei și Italiei“, plus patriarhul de Aquileia. Și la 966 se vorbește iar de prelații veniți „din Italia și Romania“. „Liguria“ apare și ea ca o parte determinată a peninsulei: acolo merge la vinat cel de-al doilea Otto.

¹ V. *Papi și Împărați*, p. 110 și urm.

În față, papalitatea se bucură de laudă sau de dojană după cum ajută sau combate pe regele de peste munți. Papa care-l chiamă pe Otto în Italia e „Ioan (al XII-lea), fiul lui Alberic“, „Ioan căruia-i mai zice și Oetavian“¹: el făgăduiește să nu părăsească în viață pe acela care a ajuns acum rege italian. După cearta cu dînsul, „poporul roman“ alege pe protoscriniariul Leon². Numai în 967 situația se lămurește față de Scaunul roman prin aceea că i se dă înapoi „orașul și Ținutul Ravenei și multe castele, care fuseseră luate Papilor romani“³.

Franța e pentru călugărul renan un teritoriu dușman. Acolo se așează la 922 Robert ca un adversar: „*Ruodbert* cel fără credință în Dumnezeu“. E numai „regele Galiei romanice“, și sînt ținuți de rău acei episcopi germani, de Maienta și de Strasbourg, cari-l ajută să atace Alsacia. E îndreptățită deci acea invazie a lui Otto I-ii în Vest, care ia Reims și tot teritoriul de la Laon la Rouen, singur fiul lui „*Ruodbert*“, Hugo, îndrăznind să reziste. Dacă Robert poartă acest nume hotărît germanic, fiica reginei-Împărătese Adelaida și a regelui italian Lotar, care ia pe Neustrianul cu același nume de Lotar, Ema, e numită „*Hemma*“.

Și, gîndindu-se la Bizanț, cu ce mîndrie înseamnă cronicarul soția venită în Vest de la Bizantinul Nichifor Phokas în 967 și cererea făcută la Curtea lui pentru acea căsătorie a lui Otto cel Tânăr cu fiica Împăratului roman, de care vorbește pe larg Liutprand în expunerea soliei sale!

În ce privește pe barbari, dacă rebelii germani sînt aceia cari chiamă pe Unguri la 954, asupra celorlalți se

¹ V. *Papi și Împărați*, pp. 111-2 și aici, mai sus, p. .

² *Ibid.*, p. 115.

³ Pasagiul e întrebuițat în *Papi și Împărați*, l. c.

intinde opera de anexare prin creștinism a regalității germanice. La 931 ea provoacă botezul regilor Obotriților și Danesilor. Peste trei decenii, Elena, „regina Rușilor, care se botezase supt Împăratul Roman“, cere de la Germani episcopi și preoți, fie și fără sinceritate, și se trimete, în 961, la „poporul Rușilor“ Adalbert, care pe urmă, la 965, va ajunge la alți „Slavi“.

II. WIDUKIND.

Dar învățătura, cu care se mândriă un Gerbert și școala lui, nu era necunoscută în Germania, unde Otto I-iu își presida savanții, iar fratele lui, episcopul Bruno, făcea chiar parte din mijlocul lor. Un scriitor cu vechiu și aspru nume saxon, din vremile păgine, e acolo pentru a o dovedi, Widukind.

El scrie supt Lotar, fiul lui Otto I-iu, și-și dedică opera Matildei, fiicei Împăratului, arătînd că, după ce a cîntat pe luptători, crede că a venit rîndul prinților. Și, pentru a-și face și împodobi un stil, el recurge la Iosef și la Lucan, la Marțial. Gata cu explicațiile arheologice, el e dispus să afirme că Jülich pe Rin vine de la Iuliu Cesar, că Ungurii sînt Avari, Avarii Huni, iar a-ceștia vin de la Goți. Saxonii s'ar întilni, fiind Greci, și în armata lui Alexandru-cel-Mare, și ei ar continua cultul lui Hercule și Apolon. Știe chiar de nu știu ce Împărat Martialis. Ceia ce nu-l împiedecă de-a amesteca în expunerea lui povești: regina Edita și cerboaică, femeia care-și cere dreptate, haina dată de Otto, ca odinioară Sf. Martin, jurămîntul pe barba acestui Împărat, contele Peppo mîncat de șoareci, ca în basmul istoric al Polonilor.

Biserica-l interesează, firește. Vorbește pe creștinătoria Adalhard și Vala, de pedepsitoarele moaște ale Sf. Vit, de biografia Sf. Dionisiu. Pomenește pelerinagiul¹

la Ierusalim al Hiddei, mama marchisului Thiutmar. Pe cît îl bucură că Otto al II-lea și-a împărțit averea, nu numai între mamă și soră, de o parte, și cavalerii lui, de alta, dar și între săraci și biserici, pe atîta compătimente cu creștinii persecutați de ducele polon Mieszko. Actul pentru creațiunea arhiepiscopatului de Magdeburg e dat în întregime.

Ce-l încălzește mai mult pe Widukind e Saxonia lui, cucerită de Carol-cel-Mare cu blîndeță numai, Saxonia cu stăpînitorii pe cari-i are și descendența lor. Pentru ca să arăte din ce depărtată origine e Henric Saxonul, pe care analistul saxon îl numește Păsărarul, *der Vogler*, el va arăta cum Egbert și Ida au pe Warin, cum frațele lui Egbert, Lidulf, e bunicul viitorului rege. Acesta, Henric, are meritul de a fi „cel d'întăiu care fără suzeran a domnit în Saxonia“.

În ce privește pe Lotar, domnul său, el se coboară din Arnulf, și în genealogiile cronicarului apare și o „Amalbergă, fiică de rege franc, măritată cu Irminfrid, „regele Turingilor“. Moartea lui Ludolf în Italia face „mare durere în tot regatul Francilor“.

Otto I-in e ales în circumstanțe deosebit de impunătoare: „lîngă basilica lui Carol“, între coloane. Apare în haina strînsă francă, în costum indigen, purtînd barba, și poporul, cu mina ridicată, îl aclamă; electorii vor veni să-l servească. Altă dată, la 951, regele e înfățișat primind omagii de pretutindeni, de la „Romani și Greci și Saracini“, cari aduc fildeș, cristal, metale scumpe, covoare, specii, „animale pe care Saxonii nu le mai cunoscuseră: lei și cămile, maimuțe și struți. Și toată creștinătatea jur-împrejur căuta la el și nădăjduia într'însul.“ Ospetele Împăratului sînt monstruos de bogate: într'o zi o mie de porci și oi, zece vase de vin, zece vase de bere, o mie de măsuri de grîu, opt vaci,

afară de găini, porci, pești, legume și altele multe. Rege potrivit și pentru alte neamuri, căci știa și limba Slavilor, dar simplu, distrându-se doar cu șahul, până ce, la moartea Editei, „scrisul, pe care înainte nu-l știa așa de bine, l-a învățat de putea să cetească și să priceapă perfect cărțile“. El a primit „sabia contra protivnicilor lui Hristos, păgâni și răi creștini“; e unsul lui Dumnezeu și a postit înainte de a purta coroana. Înțaița lui coborîre în Italia, la 951, o consideră ca un pelerinagiu la Roma¹.

În ce privește vecinii, Italia a fost a lui „Berinhar“, ceia ce înseamnă Berengariu, care va veni în Germania pentru pace și se va supune public, cu fiul său Adalbert: la Frankfurt e primit regal, dar nu vede trei zile pe Otto. În Franța el vorbește fără pasiune și fără colorit de Ludovic cel închis la Laon de către Normanzi, de „Carloman“ mort la Roma, unde apar Normanzii, „Danii“; Hugo, pomenit fără titlu, are neajunsul de a fi primit la el nu știu ce rebeli saxoni. În lumea slavă, e vorba de luptele cu Otto ale lui Boleslav Boemul și de cele, din 1040, ale urmașului său. Peste „Hevelzi“ stăpînește pe la 940 Slavul Tugumir². În Polonia Mieszko transmite puterea fiului Casimir, însurat cu fata regelui Rusiei, de la care-i vin fiii Vladislav și Boleslav. La regina Elena a Rușilor merge în 959 episcopul misionar Libuțiu. Ungurii apar numai ca „barbari“ chemați de rebelii saxoni pentru a suferi apoi o înfrîngere „cum n'a mai fost de două sute de ani asupra lor“.

III. BIOGRAFII.

În legătură cu hagiografia cea nouă, Vieți de personaje ilustre apar în același timp.

¹ Cf. și *Papi și Împărați*, p. 110.

² II, 21.

1. Autorul Vieții princesei Matilda face paradă de erudiție. Cetitor al literaturii latine, care citează pe Virgiliu, pe Boețiu, pe Prudențiu, pe Sulpiciu Sever, el intitulează pe Lotar „regele Latinilor“; zestrea Adelaidei e Italia, adecă „Lațiul“, „regatul Latinilor“ cu „cetățile ausone“, și, când Otto le cucerește, el are supt dînsul, regatul Latinilor și al Saxonilor“. Dar e legat, în același timp, ca și Widukind, de vechea lui țară saxonă, și astfel păgînul Widukind, adversarul lui Carol-cel-Mare, e presintat ca unul „care, odată, prins de nebunia duhurilor rele, din lipsă de predicatori se ruga idolilor și prigionia stăruitor pe creștini“. Lupta cu Carol e un onest duel și, de altfel, după convertire, păgînul botezat înaltă mănăstiri.

2. Ruotger, biograful lui Bruno, nu e numai un „patriot german“ care presintă revolta „națională“ a lui Liudolf, mulțimea care strigă: „Trăiască veșnic regele“, crima „hoțului obraznic“ de Kuno care chiamă pe Unguri „vechea ciumă a patriei“, pe fiul Danesului Harold Dinte-albastru, care, devenind creștin, se transformă din Svein în Otto, spre a face omagiu vecinului rege germanic (965). El scoate în relief înalta cultură a eroului său, care a învățat la Utrecht după Prudențiu, și grecește, filosofie, avînd ca profesor pe Israel Scotigena și anume Greci. Cetește comedii, duce cu el o bibliotecă, și „vase grecești“ sînt pomenite în testamentul lui.

V.

Thietmar.

Un cronicar de o largă expunere ambițioasă e, la Germani, acel Thietmar prin care cunoaștem o parte din evenimentele secolului al X-lea și o parte din ale secolului al XI-lea începător, de la 908 până la 1018.

Viitorul episcop de Merseburg e născut la Hildesheim, — și se admite de obicei data de 25 Iulie 976—, ca fiu al lui Siegfried, conte de Waldeck, frate al marchisului Lotar, mama fiind o contesă de Stade. Tatăl e trimis de Împărăteasa Theophanò în solie. Are unchi prinși de piraiți în 994; unul, Liuthar, luptă cu Slavii. După studii la mănăstirea din Quedlinburg și la Sf. Ioan din Magdeburg, el, fiind sluțit la nas din copilărie, a ajuns canonic la Magdeburg, pe vremea episcopului Tagino, apoi, la 1002, preposit la Wallbeck. La Merseburg ajunge episcop după Wigbert, fiind sfințit la 24 April 1009. Moare după opt ani, la 1-iu Decembre 1018. Înrușinat cu Henric de Bavaria, care nu vrea să-l ajute, scriitorul a luat parte la războaie, și astfel, cum vom vedea, ajunge el să cunoască așa de bine împrejurările, foarte însemnate pentru lumea germană, care se pronunțau în Boemia. A fost și luptător contra Polonilor, pe cari-i descrie eu tot atîta competență. O rudă a lui

murise în lupta cu Saracini. Informația-i venia astfel din toate părțile, abundentă și sigură.

E un om învățat care a cetit pe Lucan și caută la Elba cetăți de-ale lui Iuliu Cesar, și pentru care Roma e „cetatea lui Romul“; știe atita grecește cît se poate cita pe γροφ: αααααα. Nu crede în vrăji sau în vîrcolaci și află în Macrobiu explicația eclipselor.

Curentul religios al timpului nu trece fără a-l atinge. Găsește natural ca, în 1017, arhiepiscopul Gero, din ordinul Împăratului, să primească pe marchisul Bernard, pocăit, cu picioarele goale, cerînd să fie iertat de ex-comunicare. Lauda pe martira care, cînd o chinuiau păduchii, și-i punea la loc și aduce în sprijin suferința lui Simion Stilpnicul suit pe coloana lui. El, care a visat așezarea sa ca episcop, crede în visuri și în minuni. Adalbert-Voitech, episcopul de Praga, care moare ucis de Prusienii păgîni, „s'a visat celebrînd liturghia și cuminecînd singur“, înainte de a i se pune capu'n par și a se arunca în mare corpul pe care-l va cumpăra scump Polonul Boleslav fiul lui Mieszko. Minuni face după moarte și Bernard de Würzburg, trimes de Împărat în „Ahaia“. Împăratul Otto al III-lea va veni însuși, cu patriciul Romei Azzo („Ziazo“), ca să vadă minunile Sfîntului Etelbert din Gnezno. Sf. Mauriciu pedepsitorul chiamă sufletele morților. Locul unde a fost săvîrșit un omor se face ca sîngele. Oasele Papei Benedict trebuie duse la Roma, căci el blăstămase, altfel, locul străin unde ar rămînea îngropat. Cutare orb îmbăiază pe bolnavi noaptea ca să nu se știe și, la moarte, vede pe fereastă o cruce, și glasul lui se ridică: „În jurul tău, Doamne, este o lumină care nu se stînge“. Va fi o luptă între cei cari vreau să-l ducă la mormînt.

Otonii sînt eroii lui, și Iliada lor e o luptă pentru Italia, țară dulce, dar rea, unde amenință, după grele

cheltuieli, înșelăciuni și otrăviri: „multa șiretenie și trădare stăpînesc din nenorocire în țara Romanilor“.

Nu e vorba mai mult de Otto I-iu, însemnîndu-se că mama lui Henric, deci bunica Împăratului, e Gisela, fata lui Conrad. Otto al II-lea, om cu păcate, și-a părăsit Germania, unde i-a ținut locul, adunînd și diete, mătușa, stareța Matilda, care va fi înlocuită prin sora lui Otto, Adelaida —, și iarăși se vorbește de minuni. El merge în Italia, cu Bavaresi și Alamani, contra Tarentului pe care-l reie de la Greci, dar în curînd va fi silit să fugă pe o *salandra*¹

Scriitorul e de partea copilului Otto al III-lea, rămas moștenitor. Ține de rău pe arhiepiscopul de Colonia, care-l iea de la Henric, ducele de Bavaria, „ca să-l crească ori mai bine ca să-l despoaie de demnitatea lui“. Uns la Aachen de un prelat german, arhiepiscopul de Maiența, și de unul italian — Otto al II-lea făcuse o spovedanie latină și fusese îngropat la intrarea bisericii Sf. Petru —, Ioan de Ravena, el are autoritatea deplină, „exercitînd“ — și el — „puterea romană așa încît păstră tot ce aparținuse tatălui său“. Incoronat de Bruno, fiul lui Otto de Carintia, el devine „apărător al Bisericii Sf. Petru“ și „gvernează acel Imperiu ca și înaintășii săi“. Îl ajută întru aceasta mama, Bizantina Theophanò, despre care Thietmar se rostește astfel: „de și ca femeie nu era liberă de slăbiciunea sexului ei, era plină de modestă tărie și ducea, lucru rar în Grecia, o excelentă viață privată“².

Pentru stăpînirea, de caracter roman-bizantin, a fiului Theophanò-ei e un adevărat imn. Se vede că în societatea de la începutul veacului al XI-lea era înțelegere

¹ V. *Papi și Impărați*, p. 118, mai pe larg

² *Ibid.*

pentru pompa acestei străvechi monarhii restaurate. Pe deapsa lui Crescenzo, a lui Ioan de Calabria, Papa născocit de dînsul: tăierea limbii, a nasului, a urechilor, orbirea, spînzurarea de picioare, decapitarea sînt măsuri firești contra rebelilor. «Niciodată un Împărat, la întra-re ori la ieșirea din Roma, n'a arătat mai multă strălucire» decît acest tînăr principe, la anul 1000. Cu «obi-ceiurile vechi romane», criticate de unii, cu devoțiunea la mormîntul, deschis, al lui Carol-cel Mare, el se în-fățișează ca domnul vremii sale. A supus, nu numai Roma, ci tot «ce aparținea regatului roman și longobard». A doua pedeapsă dată „mulțimii“, în veșnică tulburare, din Roma e aprobată și ea. Pentru scriitor e o vădită durere moartea prematură de la 1002 a monarhului, ale cărui oase se vor odihni lîngă ale marelui Împărat¹.

E condamnată și populația din Pavia care inaugurează printr'o sîngeroasă răscoală noua stăpînire a celui de-al doilea Henric². Se vede că Thietmar, ultramontanul, *n'are nicio înțelegere pentru sufletul italian care se zbate, cu amintirea regilor de odinioară în minte, și în capitala suveranilor longobarzi de pe vremuri ca și în reședința Papilor*. Împăratul e doar pe acest pămînt al Italiei «procuratorul Sfintului Petru». Papii contemporani, Ioan al VIII-lea, Sergiu Bocapesce, Benedict al VIII-lea, sînt „oameni excelenți, cari au întărit și mai mult Biserica noastră“, dar ei au datoria să asculte. Benedict, fiind gonit de „un anume“ Grigore, aleargă la regele german, tocmai la Pölde, în țara acestuia, și cere a i se cerceta cazul „după dreptul roman“. Căci

¹ V. *Papi și Împărați*, pp. 121-1 (a se ceti la pagin 121, nota 6: Hildesheim).

² *Ibid.*, p. 123.

doar toți acești șefi ai Bisericii sînt „prin grația Impăratului“.

E adevărat că în 1014 Henric nu devine Cesar roman decît după ce, primit de senatori la Roma, jură a fi „apărător și sprijinitor“ al Sfîntului Scaun și după ce vechea lui coroană o lasă doar priucipelui apostolilor¹. Dar el își pune fratele, Arnulf, în Scaunul din Ravena, și o răscoală romană, altă dovadă că *acești oameni doresc a trăi ei în de ei*, e zdrobită².

Cu asemenea sentimente, e natural ca Franța desfăcută de Imperiul care a căzut în mîna Germanilor să fie ca un ghimpe în ochii lui Thietmar. Apusului, scrie dînsul, i se spune cu dreptate așa, „pentru că acolo apune, ca și soarele, orice drept, orice ascultare și orice iubire“. În acea țară trăiesc răi creștini, stricați, cari nu ascultă — grea vină — de episcopii lor. El se bucură că, la 1020, „Francii“ sînt bătuti de „ai noștri“. În lupta cu Balduin de Flandra pentru Valenciennes, firește că Germanii vor fi cei cu dreptatea. Burgundia, unde domnește Rudolf — ortografiat: Rothulf —, frate cu mama lui Henric, e considerată ca un teritoriu de Imperiu. E natural ca el să vie la Maiența, la Strasbourg, să facă actul de vasalitate al coroanei lui. Cum totuși această rudă nu dă deplina ascultare, el e înfățișat în cele mai negre colori: „om necredincios, afemeiat“, care avea numai titlul și coroana. El dă episcopate celor aduși de vasalii săi și trăiește din ce-i dau niște episcopi, cari și ei sînt la ordinele nobililor, cu puternicul Guilielm de Poitiers în frunte, acela, de altfel, a cărui fiică Agnes va deveni soția lui Henric al III-lea al Germa-

¹ *Ibid.*, p. 124.

² *Ibid.*

niei. Țara toată poartă vina că e „luptă neconținută cu supremația imperială, în vorbe ca și în fapte“.

Atenția cronicarului atinge și acea țară a Anglilor, în cari, după tipul fizic, marele Papă Grigore văzuse niște ingeri. Regele Gutring a fost un bun diacon la Warden. Dar năvălitorii danesi ai lui Svein, lui Harald, lui Knud sînt niște «cîni necurați».

☞ Bizanțul e abia atins aici: solii la Impărat în 1020, vase grecești care se îneacă în apele occidentale, dar, dintre vecinii lumii germanice, aceia de cari neconținut se vorbește sînt Slavii, de toate semințiile.

☞ Întăiu Boemii, considerați ca urmași ai Moravilor lui Sviatopluc, al căror ducat se formează în umbra Germanilor. Acolo sînt oameni teribili. Ducele face din fratele său un eunuc, cearcă a înăbuși la baie pe un altul; îi izgonește pe amîndoi împreună cu mama lor. Imperiul are de asigurat o graniță, în această țară care se desface de supt autoritatea lui: la 1004, Henric al II-lea instalează acolo pe ducele Iarimir. În 1013, la Merseburg, se primește un omagiu boem. Cum între aceste două frinturi ale „Statului“ morav care sînt ducatul Boemiei și ducatul Poloniei, e o continuă rivalitate care degenerază adesea în luptă înarmată, regalitatea germanică apără, ca în 1017, pe Boemi contra Polonilor, după ce sprijinise pe Poloni contra Boemilor. Ducele Boleslav, cu care se încheie un tratat la Bozen în 1018, e soțul unei Germane din Misnia.

Pe jumătate slavă, Ungaria trece la creștinism, creînd episcopate, supt acel rege Sfîntul Ștefan care e pentru Thietmar doar „Vaic, ginerele lui Henric de Bavaria“, — încă un Voevod de margine, din care preferința Sfîntului Scaun a făcut un suveran încoronat, cu misiune apostolică. Aici se urmăresc împrejurările și pe urmă,

cu „Procin“, fiul lui „Dervix“, care „Procin“ e unchiul regelui și cu bețiva soție a lui „Belaknagini“, cneghina Bela — deci limba slavonă se păstra acolo, sau știrea vine prin canal slavon—, care, în loc să fi tors în ietacul ei, își ucide bărbatul.

Dar mai mult interesează *Polonia*. Boleslav cel de la Gnesno, duce pe Otto al III-lea în capitala lui, unde se întemeiază o Biserică după canoane, cu Scaune și la Colberg, la Cracovia, la Breslau. În tovărășia ducelui polon merge Bizantino-Germanul până la Magdeburg. Polonul refuză chemările în Italia, care-l costă scump, pe dînsul care e îndatorit cu un cens la Roma. Din această parte, nici omagiul nu se face bucuros, preferindu-se lupta. În ea, Boleslav face propuneri de alianță prin fiul său Mieszko, vecinului boem, Otelric, dar acesta predă Împăratului pe stăruitor. Totuși markgraful Hermann ține pe fiica ducelui polon.

Soț al Boleslavei, fiica lui Boleslav Roșul, apoi al unei călugărițe Oda, Mieszko, care va lupta cu Boleslav Boemul, e chemat, ca și Boleslav, tatăl său, ca reprezentant catolic, subgermanic, al Slavilor de Răsărit, să atace Statul ortodox, sub-bizantin al acelorași Slavi de Răsărit, Rusia de la Chiev.

Întăiu, Boleslav a mers, cu 300 de Germani, 500 de Unguri, 1000 de „Petinei“, Pecenegi, „după cererea noastră“, spune cronicarul, contra lui Iaroslav. După o luptă la Bug, el poate să între solemn în *Chitava* (Chiev), apărată de aceiași „Podenei“, „Pezineigeri“, Pecenegi, în serviciul cneazului. Orașul cu 400 de biserici și opt tirguri arde. Zviatophic, fratele „regelui local“, care-i e ginere, va fi așezat acolo, ca vasal, Polonul fiind primit solemn de arhiepiscop în biserica Sfintei Sofii și plecînd apoi cu o bogată pradă de aur. Mieszko, povestește apoi Thietmar, „ajutat de noi, merge în Rusia,

pradă o mare parte din țara aceia și, cînd între ai săi și oaspeții săi pecenegi izbucni discordie, pe aceștia, de și-i fuseseră de ajutor, puse să-i taie pe toți“.

Dar și pe Ruși a încercat Imperiul să-i ațîțe contra Polonilor, și cronicarul cunoaște bine pe Vladimir botezătorul, care a luat pe acea princesă Elena din Bizanț, care fusese considerată ca logodnica lui Otto al III-lea : ambii sînt îngropați în biserica Sf. Clement. E un barbar voluptuos și iubitor de sînge. Zviatopluc, fiul lui, de care s'a vorbit mai sus, va avea să sufere de pe urma credinței sale, fugind la socri în Cuiavia, după ce ajutorul lui, episcopul de Colberg, distrugătorul idolilor, suferise martiriul.

Dar mai sînt și alți Slavi, pînă în vecinătatea Danilor „cu picioarele iuți“, a Obotriților și Varilor. Astfel Liutiții păgîni, cu cari se dă o luptă de cruciată.

Iar dincolo de aceștia toți e acel Orient musulman de unde vine asaltul saracin la Roma, cu un rege și o regină care e prinsă și decapitată. Tocmai în fund, „goalele stepe de nisip din pustiul libic unde domnește basiliscul“.

În curînd, prin cruciate, se va vedea clar și acolo.

VI.

Biografii și alte lucrări individuale în secolul al XI-lea

Secolul al XI-lea nu iese din atmosfera călugărească a celui precedent, fără ca pentru aceasta să fie exclusă acea stare de spirit populară care va da cruciatele.

Aceasta se poate vedea, dacă în Italia nu se presintă o carte reprezentativă, în povestirile cronicarilor de pe amîndouă părțile Rinului.

În ce privește Germania, ea se osebește în acest timp de strînsa tovarășie, în desavantagiul ei, cu Italia, de acea stare confusă în care stăpînitorul ei este mai mult un urmaș al Cesarilor pe pămîntul de basă al vechiului Imperiu. Dar aceasta nu înseamnă de loc — tocmai din potrivă! — și desfacerea ei de o moștenire pe care Italia însăși o reprezintă încă așa de sărac și de modest.

Biograful lui Henric al IV-lea, urmînd obiceiul „Vieților” de personagii ilustre, e astfel un harnic cetitor al literaturii latine: el va cita pe Horațiu și va găsi ca termen de comparație pe Hanibal. Într’o vreme cînd zările s’au lărgit, el va pomeni darurile pentru imperiala cetate Spira ale Impăratului „grecesc” și ale „regelui din Africa”.

Ocupat mai de aproape de lucrurile țerii sale, de acea răscoală prelungită contra regelui capricios și ne-

dibaciu care e Henric al IV-lea, urmărit de o fatalitate, Bruno, autorul unui „Războiu al Saxonilor”, în care modelul lui este, de sigur, „Războiul galic” și „Războiul civil” ale lui Cesar, ni va da știri mai felurite și mai bogate despre timpul său, lucrarea lui, calchiată după antichitate, putând fi considerată deci ca o carte reprezentativă.

Avem a face, iarăși, cu un erudit al timpului. Cel care laudă foloasele științii citează pe Cicerone și pe Horațiu, ceia ce, de altfel, nu-l împiedecă de a crede că tristul războiu civil din patria sa a fost anunțat printr’o serie de minuni. Acela care e mîndru de a cunoaște Eneida și pe Lucan, abatele matematic, care face socotoala solstițiilor și fabrică un glob ceresc, teoreticianul care se ocupă, în sensul special al evului mediu, de musică, înșiră minunile Sfîntului Ștefan, crede în ploile de sînge, în ploile cu carne, cu broaște, cu pești, în singele care trei zile a curs pe Tisa, în prevestirea care stă în schimbarea cursului Dunării prin prăbușirea unui castel, ori în cutremure, în ciurma care face neîncăptătoare cimitirele din Italia, Burgundia, Franța, în vrîste ca a lui Azzo mort în 1096 la peste o sută de ani.

De altfel o furie de misticism bîntuie societatea întregă în această vreme tragică. Mănăstirile se umplu de fugari din societatea laică: Hirschau, unde e ingr pată Weliga, fiica ducelui Gotifred, dușmanul Împăratului, Hirschau cu multele sucursale, Schaffhausen, Sf. Blasiu din Pădurea Neagră. Episcopul de Passau face trei mănăstiri, și chiar și laici pot locui acolo cu voia Papei. Fete de la țară vin „să se supuie” clericilor, și sate întregi se călugăresc. O văduvă de nouăsprezece ani, ludita de Baden, merge să se presinte Papei în exilul de la Salern al acestuia și e bucuroasă că-și mîntuie

zilele, la 1091, în umbra lui. Conte Adalbert îmbracă rassa de călugăr.

Pentru cronicar, Henric cel excomunicat, și pocăit, și iertat, e răspunzător de nenorocirile lui, dar aceasta o spune fără a înălța ca biruitor pe Grigorie al VII-lea. Regele-Împărat a fost rău crescut, trăiește în desfrîu și în petreceri, cu bufoni, întrebuințându-și vremea și cu jocul de șah. Nu numai că jignește prin trufia sa pe prinți, dar e în stare să treacă față de dînșii la prigo-nire și la crimă. A ținut închis timp de doi ani pe Magnus de Saxonia și a cercat să ucidă pe Otto de Bavaria. Doritor de a domni singur, el e de fapt acela care ca „să rămiie stăpin peste toți“, a început răz-boiul.

Privirea lui Bernold nu vede mult în laturi. Pome-nește, în Italia, de moartea acelei Adelasii de Turin care poartă numele veneratei Împărătese a lui Otto I-ii. Are cuvenitul respect față de Agnes de Poitou, venită din „Francia latină“, și-i înseamnă legăturile italiene.

Pe larg se vorbește de „barbarii“ din Răsărit. De Ungurii nedemnului rege Solomon, pe care-l închide ruda, Ladislau, și căruia i se îngăduie a trece la Regens-burg, unde-i e soția. Ladislau promite în 1087 20.000 de soldați contra lui Henric: el e soțul Germanei Ade-laida. Rivalul său va muri luptînd cu „regele Grecilor“; alături e acel „orientale regnum“, „Marca vecină cu Un-garia“, din care se va desface Austria. Proclamarea ca rege a ducelui Poloniei e notată la anul 1077, și stăpi-nitorului de la Chiev i se zice: „regele Rusiei“.

O poartă se deschide și aici asupra cruciatelor. Se înmulțesc pelerinagiile la Ierusalim: acolo se duce Ger-hard, abafele de Schaffhausen; acolo moare, în 1086, Conrad, fratele regelui de revoltă Hermann, precum, ni spune Berthold de Reichenau, se îneacă în drum spre

cetatea iertărilor contele Teodoric, ucigașul episcopului de Trier. Preoți din Suabia, devotați cultului Mariei, se imbarcă spre locurile unde a suferit Fiul ei. Și vedem acum cruciata ofensivă contra Islamului: Pisani, Genovesi și alți Italieni cari, supț steagul Sfintului Scaun, merg de asediază într'o cetate pe „regele Africei”, din Tunis.

VII.

Un autor de „istorie universală“, Romuald de Salern.

Evul mediu a trăit într-o idee de unitate umană, pe care ni-o putem reprezenta numai cu greutate, noi cari împărțim și subîmpărțim tot ceia ce, în ciuda noastră, continuă a reprezenta omenirea. Societatea creștină a fost totdeauna considerată ca un ansamblu moral, ca un singur corp mistic tinzând, prin Papă și Împărat, să devie și în materialitatea lucrurilor o singură alcătuire, iar prin expedițiile cruciate: în Spania, în Prusia, în Lituania, în Balcani, în Asia să aducă la aceeași formațiune politico-religioasă și pe „Infideli“.

Nu e de mirare deci că, alături de cronicarii imperiali cari privesc toate *sub specie imperii*, apar alții, cari tratează, în afară de interesele Cesarilor germani, această unitate a lumii.

Între dînșii un loc de frunte îl are semi-bizantinul Romuald de Salern, care scrie în regatul latino-greco-arab pentru Italia întreagă al șefilor normanzi.

Avem a face cu un învățat care citează pe Sf. Ieronim, pe Orosiu, „epistola decretală a lui Eusebiu“¹, *Liber pontificalis (gesta pontificum romanorum)*², pe

¹ În decretali epistola Eusebii, sicut, ipso narrante, cognovimus, legimus; ed. Muratori, *Scriptores rerum italicarum*, VII, p. (= c.) 78.

² P. 81.

Iosephus, pe Sextu Iulius Africanus, pe Beda, pe Suetonius, ba chiar pe Homer, după o citație a Sfințului Isidor, — Herodot, pronunțat «Erodotus», figurind, alături de Zeuxis pictorul, numai la menționi. Tot acest etalaj de învățătură neîmpiedecându-l, de altfel, de a crede cu aceeași putere în *Alexandria* fabuloasă, de unde ia pe cele trei sute de Amazoane care vin la eroul macedonean, poate și — după vre-o altă versiune decît cele cunoscute — întemeierea pe Tanais a unei Alexandrii.

Impărțind viața lumii pe „vrîste” ca în cronografele răsăritene, pentru ca să ajungă la vremea lui „decrepită, care va trebui să piară în moartea veacului”, prezisă în Scriptură¹, el va avea pagini — puține și fără nimic despre Grecia veche, un cuib de păgînism împotriva adevăratului Dumnezeu — despre antichitate, tratînd-o une ori într'un stil de aparentă originalitate a cercetărilor, ca atunci cînd pomenește „turnul care și acum pare nou la Susa”² ori cînd dă echivalentul contemporan al Samariei: Sebaste³, cînd spune că Actium e în Cipru (!)⁴. Pe Alexandru-cel-Mare, în care se întrupează o vitejie care nu e închinată Domnului din ceruri, îl privește ca pe „izvorul miseriilor” (*gurges miseriarum*)⁵. La istoria Romanilor, Hannibal e, cum ne puteam aștepta la cine scrie în zodia imperialismului, un „împărat” (*Poenorum imperator*)⁶. Nu lipsește și un punct de vedere «cultural», cînd August e lăudat pentru sprijinirea

¹ Pp. 28-9.

² Aetas decrepita, ipsa totius saeculi morte consumenda.

³ Samaria quae nostro tempore Sebaste vocatur; p. 41.

⁴ Qui locus in Cypro est; p. 15.

⁵ P. 37.

⁶ P. 39.

lui Virgil și a lui Horațiu, dîndu-se și o listă a scriitorilor din vremea lui.

În perioada de trecere la evul mediu, locurile din Dalmația vecină, din peninsula balcanică, îl interesează în deosebi. Va pomeni de viile lăsate de Probus, lângă Sirmiu și în Mesia provincialilor ¹, de originea dalmată, „din neamul lui Dioclețian“ (*ex genere Diocletiani*), a Papei Gaius ², de luptele celui Împărat cu Carpții, Bastarnii și Sarmății, de cutare sat „care este lângă Salona“ ³, de botezul lui Constantin la Roma, după ce fuseseră bătuți Sciții cari trecuseră Dunărea prădînd ⁴, de luptele lui cu Goții în *barbaricum* ⁵, de proclamarea lui Vetrano în Iliric ⁷, de nașterea usurpatorului Iovinian dintr'un tată panonian, Varrianus ⁸, de Valentinian, născut în aceleași locuri, din neam prost (*mediocri stirpe natus*) ⁹, de prigonirea drept-credincioșilor de către Gotul Atanaric ¹⁰, de lupta lui Valentinian cu Sarmății în Pannonia ¹¹. Vedem pe Teodosiu, care, după „mărturia lui Pompeiu și a lui Corneliu“, bate neamurile scitice, temute și de Alexandru-cel-Mare, pe „Alani, Huni și Goți“ ¹², reluînd astfel Dacia, cum și pe Radagais „Scitul“ aruncîndu-se asupra Italiei, pe cînd Huldin și Sarus,

¹ P. 73.

² P. 74.

³ Villa quae haud procul a Salona est; p. 77.

⁴ Eundem principem post victoriam Sytharum, qui, transme.to Danubio, Thracias vastaverant; p. 78. Se discută și data botezului.

⁵ Gothorum fortissimas et copiosissimas gentes in ipso barbarici soli sinu, hoc est in Sarmatarum regione; p. 81.

⁷ P. 84.

⁸ P. 86.

⁹ P. 86.

¹⁰ P. 87.

¹¹ Cum Sarmatae sese per Pannonias defendissent; *ibid.*

¹² P. 89.

„șefii Hunilor și Goților“, întră în serviciul Imperiului¹. Pe atunci „se vindea pretutindeni cu cîte un galben, ca dobitoacele cele mai de rînd, cete de oameni“². Pe vremea cînd un Saulus e „paganus dux“, *puternicul German Stilicho vrea Imperiul pentru fiul său Eucheriu* și el provoacă atacul de Paști al Goților cu arderea Romei; pentru cauza fiului chiamă el pe Alani, Suevi, Vandali și Burgunzi, pentru ca fiul de barbar să piară și el supt cuțit³.

Pe larg se culege din izvoare, poate pierdute în parte, istoria convulsiunilor galice și britanice, care arată însă și o puternică vitalitate romană în fața barbarilor. Răsar acolo, în această vreme de prefaceri, un Grațian și un Constantin. Acesta trecînd canalul în Galia e întîmpinat — cas interesant de organizație locală — de doi «tineri bogați» (*iuvenes locupletes*), Didim și Veninian, cari adună în jurul lor pe clienții ce atîrnă de dinșii, *assuntis propriis servulis ac vernaculis*. Constantin trimete contra lor cu „oareșce barbari federați“⁴ — al căror rol se fixează astfel — pe fiul Constans, fost călugăr, care-i ucide, pentru ca, la urmă, și Constantin să fie ucis la Arles, iar biruitorul ex-monah la Vienne — care sînt deci un fel de capitale. Ucigașul lui Constans, merit el însuși unei morți violente, e căpitanul Geronțiu, care pune în loc pe un alt Cesar de improvișatie, Maxim. Vor mai peri în Galia de setea coroanei Iovin și fratele acestuia Sebastian. În acest timp, aruncîndu-se și el către peire, consulul Tertullus se laudă în Senat că va ajunge la

¹ P. 94. Cf. Ernst Ștejn, *Gesch. des spätrömischen Reiches*, I, Viena 1928, p. 381.

² *Vilissimorum pecudum modo singulis aureis passim greges hominum venderentur*; p. 94.

³ P. 96. Cf. Stein, *l. c.*, p. 386.

⁴ *Cum quibusdam foederatis barbaris*; p. 97.

Impărăție¹, iar Atal, făcut de Goți, e dus de contele Constanțiu lui Honoriu, care face să i se taie ambițioasa mână. Africa însăși trimete, cu „700“ de corăbii și 3.000 de oameni, pe Heraclian Cesarul, întovărășit de fiul Sabin; flota imperială-l răspinge la Cartaginea, unde piere. Despre Vandali în Sicilia se va vorbi după scrisoarea către Papă a lui Pascasiu de Lilibeu (*Lilybitanus*). Interesul rămîne legat de Britania și atunci cînd se pornesc soliile autonomiei populare bretone cerînd „hostium“, un fel de subsidii, cînd Papa Celestin trimete la Scoți pe primul episcop, Palladius².

Asupra ultimelor timpuri romane lămuriri neîntrebuintate îndestul se află și în *Bibliotheca* lui Foțiu, dar ele abundă și aici, după izvoare care, măcar în parte, ar putea fi urmărite. Aețiu, *Etius*, apare în fața bețivului Attila, care va muri de pe urma unei scurgeri de sînge pe nas; un soldat al lui Aețiu, Traustila, Got (*Transilla, Etii miles*), ucide pe Valentinian însuși³. Cesarii de la sfîrșit, Maiorian și Sever, sînt făcuți la Ravena; Antemiu-și dă fata după Ricimer, care, ca patriciu, residă la Milan; Impăratul va peri de mîna barbarilor în Roma. Dar, supt domnia trimesului lui Zenon, Impăratul din Răsărit, Olibriu, Ricimer va muri după trei luni de boală și domesticul Gliceriu va căpăta coroana, tot la Ravena, fiindcă așa vrea patriciul Gundibar, și *oastea* — care începe a juca un rol decisiv (*totius etiam voluntate exercitus*). Dar tot Gundibar va face din creatura un episcop de Salona. *Oastea* dă puterea lui Romulus Augustulus pînă ce Odoacru vine, „din fundul Panoniei“ (*ab extremis Pannoniae finibus*), cu Heruli, Turcilingi sau Sciri. Romul va părăsi „pur-

¹ Qui se futurum principem in senatu gloriatus est. Cf. Stein, *l. c.*, pp. 398-400.

² Pp. 97-8.

³ P. 101. Cf. Stein, *l. c.*, p. 519.

pura miserabilă“ după unsprezece luni de domnie. Odoacru iea în stăpînire Italia și cu ea Roma (*insuper et urbis usus est potestate*). Atunci iea el „demnitatea regală“. fiindcă avea Italia, cea ce e vag și nu corespunde ideologiei contemporane¹. „Dînd jos de la demnitatea augustală pe Augustulus, Odoacru intră în Roma și iea toată stăpînirea Italiei²“. Și *plîngerea peirii Imperiului răsună la acest om al evului mediu*: „Astfel imperiul Romanilor la Roma, venerabil lumii întregi, și acea sublimitate augustală care fusese creată de August Octavian, pierе cu acest Augustulus³“.

E adevărat că „Teodoric a fost făcut rege de Romani cu bucurie“ (*rex a Romanis cum gaudio susceptus est*), evitîndu-se trimeterea lui de către Impăratul răsăritean, acum singurul stăpînitor legal de drept roman al lumii, dar, îndată după ce legitimitatea acestui mare rege barbar se caută în Roma însăși, în voiața Romanilor, se fixează la Zenon ultima limită a legitimității și se refuză datarea mai departe după *Impărați, trecîndu-se la cronologia creștină*⁴. „Incețînd în el imperiul cetății Romei, ni se pare mai util și mai potrivit a duce șirul cronologic de la anii Intrupării Domnului“¹.

Papii, Simah, care ajută pe cei 220 de episcopi exilați de Vandali în Sardinia, Hormisdas, care apără

¹ Cumque totam Italiam proprio iuri subderet, statim regiam arripuit dignitatem.

² Deiecto ab augustali dignitate Augustulo, urbem Odovacer ingressus, totius Italiae adeptus est regnum.

³ Ita Romanorum apud Romam Imperium, toto orbe venerabile, et augustalis illa sublimitas quae ab Augusto Octaviano creata est cum hoc Augustulo perit.

⁴ Cessante in eo romanae urbis imperio, utilius aptiusque videtur ab annis dominicae incarnationis supputationis lineam ducere; p. 105.

ortodoxia contra Impăratului răsăritean Anastasiu, apar acum în primul rînd ¹.

Dar ceia ce interesează întăiu pe Italian sînt lucrurile Italiei, fie și în domeniul acum covîrșitor al barbarilor. Pe cînd Iustin al II-lea, Orientalul, apare numai ca un zgîrcit adunător de bani și exarhul Italiei, recucerite de Iustinian, Narses, ca un trădător, care chiamă pe dușmanii Imperiului, vicisitudinile Longobarzilor, *Guinili qui et Longobardi*, se expun pe larg, de la luptele lor cu Vandalii prin „Scoringa“, „Mauringa“, „Golanda“, prin biruința regelui Agelmund asupra Bulgarilor la hotarele stăpînirii sale ², pînă la ieșirea lor din „țara Rugilor“, *Rugilant*, în „cîmpii deschise cari în limbă barbară se chiamă felt“ ³, unde stau trei ani, ucigînd și pe regele herul Rodulf; Alboin (*Aldoinus*) se va lupta în Panonia cu Hunii și Gepizii ⁴.

Cu patru duci ai lor, Longobarzii vor apărea și în Galia, înaintînd pînă la Grenoble, Valence și Arles și chiar „pînă la acel cîmp de piatră, care se află lîngă orașul Marseille“: patriciul Mommulus va apăra țara, ca simplu șef localnic; bătut la Evreux, el nu asistă la înstăpînirea Longobarzilor, cari sunt pe larg descriși astfel: „Își tundeau părul, desgolindu-și capul prin radere pînă la ceafă, și părul de la față pînă la gură îl lăsau mai bogat. Iar hainele erau largi, și mai ales de lînă, cum obișnuiesc Saxonii, țesute cu podoabe mai largi de felurite colori. Își înfășurau picioarele cu un fel de opinci. Iar încălțămintile li erau pînă la vîrfurile

¹ P. 106.

² Quodam flumine transmeato in finibus Bulgarorum, ter cum eis di nicavit... Contritis Bulgaribus; p. 108.

³ In campis patentibus qui sermone barbarico: felt appellantur; *ibid.*

⁴ P. 110.

degetului celui mare aproape deschise și legate cu curele. Pe urmă au început a se folosi de *osae*, ca Romanii, pe care călărind, imitau pe *birrei*¹“.

Istoria Italiei prin Longobarzi urmează : lupte cu Francii, războaie purtate de Autharis, care se intitulează Flavius *propter dignitatem*, soțul Teodelindei, fiica de rege bavares, care înalță biserica Sfintului Ioan Botezătorul la Monza² : se arată cum a adaus regatului său centrul, Sudul și Răsăritul, până la Commacchio, al peninsulei. Va fi vorba și de proclamarea regelui Ansoald de către părintele său Aginulf, înaintea trimișilor lui Teodebert, regele Francilor³, a cărui fiică va fi luată de copilul regal, o pace definitivă fiind încheiată, cu această ocazie, între cele două regate germane⁴.

Un capitol bizantin, de care mă ocup aiurea⁵, privește înlocuirea împăratului Mauriciu cu usurpatorul Foca, peirea acestuia prin ordinul lui Heracliu, cel ce ucide leii în arenă și pricepe astrologia. Dar povestirea revine la Italia, pentru a expune domnia lui Rotaris, căsătoria lui Rodoald cu Grundberga, fiica Teodelindei, care face biserica din Ticin, pe când fratele (*germanus*) ei, Anpert, fiul lui Gundoald, înalță o simplă capelă.

¹ Comam capitis tundeant, nam cervicem, usque ad occipitium radentes, nudabant, capillos a facie usque ad os dimissos habentes. Vestimenta vero erant laxa et maxime lineae, qualia Saxones habere solent, ornata institis latioribus, vario colore contextis. Tibialibus cum fasciis eorum crura stringebantur. Caligae vero eis erant usque ad summum pollicem pene apertae et alternatim laqueis corrigiarum retentae. Postea vero caeperunt sibi os uti, more Romanorum, super quas equitantes, birreos imitabantur ; p. 116.

² In Modicia.

³ P, 120.

⁴ Adstantibus legatis Theodeberti, regis Francorum.

⁵ Et firmata est pax perpetua cum Francis ; p. 121.

⁶ V. comunicarea mea la congresul de istorie din Oslo.

Ici și colo știri despre Papi. Dar firul principal trece la Godebert, la Garibald, la regele franc Dagobert, care-și lasă toată averea bisericilor, la Grimoald care se întoarce din fuga meștesugită pentru a bate pe Francii strecurați în Italia la „Rivus Francorum“, al cărui nume pomenește evenimentul¹.

Grimoald e urmărit cu mândrie în războaiele lui victorioase. Când Împăratul bizantin Constans vine în Italia, la Tarent, și ia Ortona, Luceria și alte localități, Longobardul aleargă să scape Beneventul, unde era episcop Barbatius. Ca în orașele Galiei pe vremea lui Attila, ca în Noricul Sfântului Severin, episcopul stă în fruntea apărării. Împăratul e silit să plece, fugind la Neapole și, cum un „conte“ Saburrus e lăsat să lupte, Romoald, fiul regelui, rezolvă chestia printr'un duel de sistem germanic: o scenă din cele mai caracteristice la acest început de ev. mediu. Șederea la Roma, pe care o despoaie, a Cesarului bizantin e expusă pe larg².

Mai departe, crimele lui Iustinian al II-lea, care, întors din Pontul exilului său, orbește pe Patriarhul Calinic, răscoala lui Filipic-Bardais, pe care voise să-l ucidă acolo în Pont³, usurparea lui Antemiu, care orbește pe Teodosiu, aceia a lui Filipic, se așează la locul lor. Lupta Arabilor, cari asediaseră pe Leon Sirianul, contra Bulgarilor, e presintată în colori vii, informația arătând să vie dintr'un izvor contemporan⁴.

¹ P. 127.

² P. 128.

³ În locul lui Calinic e pus Cir, „qui erat in Ponto abbas eumque alebat exulem“. Filipic îl retrimete „ad gubernandum abbatis iure monasterium in Ponto; pp. 135-6.

⁴ Qui, inde egressi, Vulgarorum gentem, quae est super Danubium, bello agrediuntur et, ab his quoque victi, refugiunt ac

Povestirea, răzimată pe izvoare cunoscute, dar poate nu numai pe dîsele, urmărește apoi până la moarte pe Grimoald, care e rănit săgetînd un porumb; e înmormîntat în biserica Sf. Ambrosiu din Ticin-Pavia. Până la coborîrea francă a lui Carol-cel-Mare, acești duci longobarzi din Sudul italian vor interesa pe cronicarul normand. Pertharis din „Sciția“, omul pios pe care-l rechiamă glasuri, în peregrinagiul lui prin Galia și Britania, aducîndu-și înapoi din Benevent soția și fiul, clădește mănăstirea Sfintei Agate, iar soția, a Sfintei Marii *ad perticas*. Romuald, ducele de Benevent, iea Tarentul și Brindisi, iar soția, Teurada, se face ctitoare de mănăstire, la timpul cînd Saracinii apar în Sicilia și pradă Sardinia, aducîndu-se de acolo la Pavia oasele Sf. Augustin, strămutate odinioară din Hipona¹.

Alături cu împrejurările Lombarzilor, cari apar integrați în conștiința italiană, ca niște domni legitimi, nu ca niște barbari umilitori și usurpatori, Biserica romană joacă un rol de căpetenie, un rol creștin unificator, de sigur, dar și un rol italian. Aripert, regele germanic, o restituie — așa se înțelege lucrul, întocmai ca la Curtea pontificală — în posesiunea patrimoniului și a „atîtor curți“ pe care alți Lombarzi le² usurpaseră de mult, și e citat documentul, scris cu³ litere de aur, care se trimete la Roma³. E lăudat Liutprand pentru că a întărit dorința înaintașilor săi³.

naves petunt suas, quibus cum altum peterent, ingruente subita tempestate, plurimi submersi sive, fractis per⁴ litora navibus, surt necati (p. 137). Alci *necare* ar putea să aibă înțelesul de *a ineca*.

¹ P. 137.

² Multas curtes et patrimonia Alpium Ccciarum quae quordam ad ius pertinebant apostolicae sedis, sed a Longobardis multo tempore ablata et Lanc donationem aureis litteris scriptam Romanam direxit; p. 135.

³ P. 137.

Alături însă Francii, cari vor fi restauratorii Imperiului pierdut pentru Apus. Dagobert, regele pios, apare în acel cadru de legendă sacră, plăcute compilatorului, care presintă pe ermiții sicilieni urmăriți de draci și scăpați de intervenția foștilor prieteni, mențiunea Sfințului Audoen¹, întrarea la călugărie a Etelredei, fiica regelui din Anglia². După moartea bunului rege, Francii nedreptățesc pe Carol Martel, presintat încă de atunci ca regele care trebuie să fie, și fac din călugărul Daniil un Chilperic cu plete lungi³. Urmează răspunsul lui Carol care pradă pînă la Ardeni, la Rin, „sau la Colonia“⁴. Figura șefului franc, firește biruitor, umple apoi tot mai mult cadrul. Îl vedem, împotriva lui Chilperic și a ducelui Odo, susținîndu-și regele lui, Chlotar, străbătînd țara de la Paris la Orléans și, cînd dușmanul regal dispare, trecînd Rinul peste Alamanii și Suevi și ajungînd pînă la Dunăre și la „hotarele bulgărești“ și răscumpărînd apoi printr'o bogată pradă pagubele aduse pînă atunci „patriei“ sale⁵. Atunci Odo de Bavaria (*Bajoariorum gentis dux*), — confusie a lui Eudes cu un duce german — chiamă el pe Saracinii lui Abderam, cari aleargă, pe la Bordeaux, pînă la Poitiers, și cu „soțiile și copiii, ca și cum s'ar fi gătit să ocupe Galia, și cari erau fără de număr“⁶. Carol li răs-

¹ P. 130.

² P. 131. V. și p. 133.

³ Franci autem, invidentes Carolo, Danielem quemdam clericum, caesarie captis crescente, in regno stabiliunt atque Chilpericum nuncupant; p. 138.

⁴ Vel Coloniam ibique seditionem intulit et ipsam civitatem cepit.

⁵ Danubium usque accessit illoque transmeato, fines bulgareses occupant, subacta illa regione, ac pretio multo sublato ab hostibus qui patriam depopulati fuerant.

⁶ Cum uxoribus ac liberis quasi Galliam possessuri, quorum erat innumera multitudo; *l. c.*

toarnă corturile, ucide pe Abderam însuși și, pierzând abia 1.150 de Franci, lasă pe câmpul de luptă nu mai puțin de 360.000 de Saracini.

Acești învingători în numele lui Hristos merită să aibă Roma, oricât ar fi devenit de pioși Longobarzii. Cronologia șchioapătă când Papa Grigorie, văzînd Roma asediată de Liutprand, oferă lui Carol „cheile Sfintului Petru și ale confesiunii lui, rugîndu-l să libereze Biserica romană de Longobarzi“¹. Ceia ce apare însă interesant e osteneala cu care se caută a dovedi că ajutorul nu se putea cere de la „Împăratul din Constantinopol, precum până atunci fusese obiceiul“². Aceasta pentru că zisul Împărat era acum eretic și „pentru că, asediat multă vreme de Saracini, nu era în stare să apere măcar cetatea regală, în care stătea. De aceia Împărații din Constantinopol au pierdut patronagiul Bisericii romane“³.

Resumatul lui Paul Diaconul urmează. Se pomenește intriga Papei cu neamul lui Carol Martel, trimeterea la Longobarzi a lui Pipin, fiul eroului, pentru ca aliatul, momentan, Liutprand, să-i taie părul⁴. Se capătă de

¹ Cum uxoribus ac liberis quasi Galliam possessuri, quorum erat innumera multitudo, *l. c.*

² Misit navali itinere claves S. Petri et eius confessionis Carolo principi, rogans ut romanam Ecclesiam a Longobardis liberaret; voluit enim ab Imperatore constantinopolitano (quemadmodum fuerat hactenus consuetudo) auxilium petere; p. 139.

³ Quia per multa tempora.., a Sarracenis obsessus, ipsam etiam regiam civitatem, in qua manebat, defendere nequibat. Haec itaque causa fuit quare constantinopolitani imperatores patrocinium Romanae Ecclesiae amiserunt; p. 139.

⁴ Ut eius iuxta morem capillum primus succideret. Quod ille gratissime complens, eius caesariem succidit. Sicque pater eius spiritualis effectus, multis eum ditatum muneribus, natum genitori remisit; *ibid.*

către noul neam hotărîtor la Franci promisiunea că Biserica nu va mai fi supărată. Și, în acest timp, în al nouăsprezecelea an al „principatului“ său, Carol își urmează epopeia, supunîndu-și Lyon și Bordeaux, bătînd pe Frisoni, pe Vandalii cari pradă, pe Saxonii de la Rin, rebeli, pe cari-i supune în parte la tribut, luînd ostateci, și cîștigînd la Avignon, îndată cucerit, o nouă biruință asupra Saracinilor, cari, la asediul Narbonei, pierd pe regele lor „Athima“, mulți dintre dînșii fiind înecați în Mare. Nu se uită nici intervenția, pomenită de Paul Diaconul, a lui Liutprand în Provența, unde Saracinii luaseră Arles ¹. În curînd, fără grijă de viitor, Carol se va putea odihni la S. Denis ².

Relațiile între Roma și Pavia par asigurate. Papa Zaharia a recăpătat de la Liutprand cetățile ocupate timp de treizeci de ani, o trevă de douăzeci de ani s'a încheiat, captivii s'au întors acasă, Sfîntul Părinte stă la masa regelui, care, de și neștiutor de carte, dă legi scrise, după datina veche romană, poporului său. Așa va fi și supt Ratchis, urmașul lui Liutprand, pînă ce noul rege se va face călugăr și zilele grele ale ferocelui Aistulf vor începe.

Pe cînd Carloman și Pipin, fiii lui Carol, urmează cruciata contra Saxonilor, cari susțin pe rivalul lor Griffon, Papa „ordonă“ a se face rege cel mai mare dintre fiii biruitorului de la Poitiers ³.

Noua regalitate va avea de lucru în Italia. Papa Ștefan a amuțit și în curînd moare. „Poporul“ alege pe Pavel, dar între alegători sînt și dușmani ai acestuia. Cum Aistulf se pornește contra Romei, ajutorul Francilor devine o necesitate, odată ce „s'a răspins patrona-

¹ P. 140.

² P. 141.

³ Romanus pontifex iussit Pipinum regem institui; p. 141.

giul constantinopolitan“¹. Compilatorul prezintă aici călugărirea lui Carloman și încoronarea lui Pipin, de către Papa, căruia-i ține scara². Se dă lupta lui contra Lombarzilor la Clusae, urmîndu-se apoi cu toată seria evenimentelor care duc la stabilirea puterii france în Italia³. Romuald ajunge, după moartea lui Aistulf, devenit pios, între călugări, la legăturile lui Pipin cu Împăratul bizantin, care-i trimete daruri, la luptele regelui franc în Saxonia, unde capătă un tribut de 300 de cai pe an, la răscoala lui Toto de Nepi⁴ — autorul cunoaște *Liber pontificalis* —, la usurparea preotului Filip de la Sf. Vit⁵, la impunerea lui Ștefan de la Sf. Cecilia, la chemarea pentru sinod a lui Pipin și la trimeterea de acesta a doisprezece episcopi⁶. Trecînd asupra împrejurărilor din Ravena, unde se amestecă ducele de Rimini, Mauriciu, și locuitorii izgonesc pe „ducele“ lor, trimetîndu-l la Roma, de unde li se trimete altul, Leon⁷, Romuald revine la Franci, unde, murind, „de boală“, Carloman, Carol-cel-Mare reia rolul părintelui său. Îl vedem cucerind Italia, nu numai cu Francii săi, dar și cu Burgunzi, Alamani, Suevi și Saxoni. Călătoria la Roma, în 774, e făcută numai pentru îndeplinirea unui „vot“, *voti gratia*. „Și acel preaputernic rege, oferind Sfîntului Petru multe daruri și făgăduind vicariului lui credința și datorita reverență, a fost înălțat, de Romani, la demnitatea de patriciu...

¹ Spreto iam constantinopolitano patrocinio; *ibid.*

² Vice stratoris..., pedes iuxta sellam. Cf. Iorga, *Papi și Împărați*, pp. 56, 65 și urm.

³ V. loc. ult. citat.

⁴ V. *ibid.*, pp. 61-2.

⁵ *Ibid.*, p. 62.

⁶ *Ibid.*, p. 63.

⁷ Romuald, pp. 147-8.

Și din acea zi *a meritat* a-și zice rege al Francilor și Longobarzilor și patriciu roman¹. Felul cum Italianul privește situația cea nouă nu e fără interes.

Desideriu, cel „de mulți urit“ (*erat autem hic multis exosus*), e dus în Franța, Adelgis, fiul lui, ajunge patriciu — *alt patriciu, numit legal de Împărat, contra patriciului revoluționar care e Carol* — la Constantinopol, unde va îmbătrîni fără folos. „Și astfel au dispărut regii dintre Longobarzi, cu întreaga lor istorie.“² Dar, arătînd și credința lui Paul Diaconul față de regalitatea lui națională, se observă că ducele de Benevent, care ține pe Aldeperga, fiica lui Desideriu, poate fi și el considerat ca un moștenitor, pe cînd dintre fiii lui Carol-cel-Mare numai Carol e cu fata lui Desideriu, pe cînd ceilalți sînt și ai Suevei Hildegarda³.

Trecînd pe la luptele, timp de treizeci și șase de ani, ale lui Carol cu Saxonii, la Weser, la „Brunesber“, la „Thethmelli“, la hotarele Vestfalilor, compilatorul îl readuce în Italia, la Roma, la Capua, amenințînd pe legitimiștii din Benevent și silind pe Arichis, ai cărui fii Romuald și Grimoald ajung la Franci, cel mai mic fiind luat ca ostatec, cu doisprezece din popor, să se retragă la Salern. Aici se creiază ducatul legitimist care trece de la Grimoald la Sico.

Lupta cu Tassilo a lui Carol aduce a vorbi și de Slavi. „Este un neam al Slavilor care stă pe malul

¹ At ille potentissimus rex, offerens Beato Petro multa donaria promittensque eius vicario fidem et debitam reverentiam, patriciatus honore a Romanis est sublimatus... Ex illo quippe die dici meruit rex Francorum ac Langobardorum et patricius Romanorum; p. 149.

² Sicque reges ex Longobardis cum eorum historia defecerunt; p. 154.

³ *Ibid.*

Oceanului, care se zice în limba sa Wellatani, iar în a Francilor Vultzi; ei sînt statornici dușmani ai Francilor și aveau obiceiul de a-și năcăji cu războiu vecinii¹.“ Carol supune, peste Elba, pe *primates* și *reguli* ai „Welatabilor“, Sorabilor, Obotriților și „Boemanilor“². Apoi, cu fiii Pipin, Ludovic și Carol, merge contra Avarilor. „A pornit pe ambele maluri ale Dunării, Bavaresii ducîndu-i pe corăbii provisiile.“ Intăiul popas (*prima castra*) e la riul „Anisus“ și „la hotarele Hunilor“ (*Hunorum terminos*). Se face un pod pe Dunăre³. Și pe la „Commageni“ se pradă Panonia, „precum și Dacia pe celalt mal al Dunării, ca și Istria și Liburnia și Dalmația, afară de cetățile maritime“⁴. Pacea cu Constantinopolul opria aceasta. „Prin Sabaria merge în Bavaria (*per Sabariam in Bajoariam*), de aici la Regensburg (*Regrinum*) pentru sinod. Urmează soliile de la Alfons de Asturia și Galicia pentru pace, „cum se scrie la istoria Francilor“ (*ut in historiis Francorum legitur*), noua expediție contra Saxonilor, dintre cari se aduc robi în Franța — și călătoria romană pentru coroana imperială.

Leon al III-lea, „prin solii lui expediè cheile Confesiunii Sfîntului Petru și steagul orașului Roma regelui Carol, rugîndu-l să trimeată pe vre unul din nobilii săi care să întărească poporul roman în credința și supu-

¹ Est natio quaedam Sclovenorum sedens super litus Oceani, quae propria lingua Wellatani, francica autem Vultzi vocatur et Francis semper inimica, finitimosque suos bello premere solebat; p. 151.

² Circa utramque Danubii ripam cepit iter, Baioariis in navibus per aquam fluminis commeatus deferentibus; *ibid.*

³ Pontem navalem in Danubio, quo bellum Hunnorum uteretur, aedificavit.

⁴ Et opposita in altera Danubii parte Dacia, Histria quoque et Liburnia atque Dalmatia, exceptis maritimis civitatibus; *ibid.*

nerea față de el prin jurământ“¹. Iată-l pe dinsul chiar înaintind până la Ravena și Ancona pentru a-și face apoi întrarea solemnă în Roma. După procesul lui Leon acesta-i pune coroana: Carol e adorat „ca vechii Impărați“ (*more antiquorum principum*); patriciul e acum „Impărat și August și fiii lui sunt unși: Pipin pentru Lombardia, Ludovic pentru Aquitania“ (el va supune Barcelona, Tortosa), „Carol în Saxonia și asupra Vultzililor“. Atunci se pronunță, „după legea romană“ (*secundum legem romanam*), sentința care liberează pe Leon. O solie bizantină, a lui Nichifor Curopalatul, aduce pacea cu Grecii, *cu voia Papei (quod et Leo Papa satis laudavit)* și se trimet la Constantinopol, despre luptele căruia cu Bulgarii se vorbește, doi soli franci, ceia ce nu va împiedeca discuții cu legitimiștii de acolo. Nu lipsește nici mențiunea *locului la Sf. Mormînt* dat de „Aron, regele Perșilor“ (Harun-al-Rașid), la Sfîntul Mormînt, unde se vor trimete daruri anuale.

Cu descrierea după Eginhard a lui Carol², care-și ține și histrioni la masă, încetează întrebuintarea „istoriilor Francilor“ și cu aceasta — ca și cu părăsirea „Cărții Papilor“ — cronica universală se preface, pentru un timp larg, și în ce privește bogăția știrilor de până acum.

De acum înainte ce interesează e mai numai Sudul italian în raport mai mult cu Bizanțul. Vedem pe regele italian Bernard făcînd pace cu Grimoald, de la care va lua pe an 7.000 de solizi. Împăratul Mihail e presintat luptînd cu Bulgarii și întreținînd bune legături cu Fran-

¹ Qui mox per legatos suos claves confessionis S. Petri ac vexillum Romae urbis regi Carolo misit, rogans ut aliquem de suis optimatibus mitteret qui populum romanum ad suam fidem atque subiectionem sacramento firmaret.

² Pp. 155-6.

cul Ludovic. După ce Sicard succedează lui Sico în ducatul longobard din Italia-de-jos, Beneventul se desparte de Salern. Peste mențiuni despre Impăratul răsăritean Vasile și prada saracină la Monte Gargano, Francii reapar, când, la 876, Carol Pleșuvul e încoronat în Italia. Il vedem „în mijlocul Sinodului, în haină aurită, gătit și încoronat după datina romană, cântînd antifona: *Exaudi nos Domine* și convocînd consiliul“¹. Fiul și urmașul lui, Ludovic, e poreclit „cel care n'a făcut nimic“².

După luarea Taorminei de Arabi la 902 și asediul Cosenzei de un „rege al Africei“ care piere noaptea, supt Roman Lecapen, zis aici „Heliopolitanul“, Landulf de Benevent se apără contra patriciului grec cu numele popular latin de Ursulio (c. 920). Pe atunci Apulia e cercetată de „Slavi“, cari ieau Siponto, de „Ungri“ cari pun mîna și pe Tarent, trecînd în Campania, pentru a se întoarce la 940, ținînd Apulia timp de nouă ani³, de Saracini, cari pe la 875 se așează în Gravina⁴.

Atenția se va îndrepta în secolul al XI-lea asupra Orientului, înșirîndu-se cu titluri necunoscute altfel Impărației: Mihail „Catalectus“, Mihail „Etherarchis“, al Zoi, Mihail „Arcontopathiu“ cu „Garangii“ lui, Mihail „Novicius“, Constantin „Diolizi“. Se va ajunge astfel la usurparea lui Alexie Comnenul contra lui Nichifor, dîndu-se detalii până la cîștigarea Germanului Arno din Constantinopol și la „poarta care se zice a Bulgarilor“ (*portam quae Bulgarorum dicitur*). E un întreg capitol

¹ Ipse in gremio synodi in vestitu deaurato romano more paratus et coronatus, cantans antiphonam *Exaudi nos, Domine*, concilium convocat; p. 159.

² Qui nihil fecisse nomen sortitus est; p. 160.

³ Pp. 191-2.

⁴ P. 163.

de istorie bizantină, bogat în tot felul de lămuriri. Alături vedem, la 1096, pe Roger de Sicilia atacând Amalfi cu 20.000 de Saracini, pe cruciatul Boemund care moare după Roger și e înmormântat la Sf. Sabin din Canusia¹.

Pe alocuri numai, privirile se îndreaptă și spre alte țeri: Franța, unde ajunge la tron Hugo Capet, *Ugo dux, eius cognomento Chapet*², certele Papei cu Gibert de Ravena³, instalarea „căpitanilor“ în Roma, cari-și ieau situația de *patrici* (prin voia acelorași Romani cari dăduseră patriciatul lui Carol-cel-Mare)⁴, luptele în Burgundia ale lui Robert de Franța cu ducele Normandiei, Ricard⁵.

Secolul al XII-lea reprezintă pentru orice istoric apusean și grija de fundațiunile france în Asia. Va fi vorba deci de regele Balduin de Edesa (*cognomento de Ruhaja = Rohas*)⁶, de moartea în lupta cu Musulmanii, la Antiohia, a lui Roger fiul lui Ricard, de biruința regelui Ierusalimului, care reiea orașul, de pornirea spre Răsărit, cu douăzeci de vase, a tînărului Boemund și moartea lui lîngă Damasc, „al cărui corp se spune că a fost îngropat fără cap“⁷, de mormîntul lui Boemund în biserica Sfîntului Mormînt⁸. Se prezintă cruciata lui Conrad, bine primit la Constantinopol, de frică, dar și pentru că era rudă cu Împăratul Roman, care-i acorda toate ușurințele de drum⁹.

¹ Pp. 177, 180.

² P. 163.

³ P. 164.

⁴ Capitanei patriciatu sibi tyrannidem vendicavere; *ibid.*

⁵ P. 165.

⁶ P. 182.

⁷ Culus corpus sine capite fertur esse sepultum; p. 185.

⁸ P. 187.

⁹ Tum quia cognatam eius in uxorem duxerat. Imperator autem

Dar preocupăția cea mare e a acelor lucruri siciliene, în care Romuald, și ca medic al Curții, e amestecat ¹. E o adevărată cronică a regatului Celor Două Sicilii. Se urmăresc persoanele din dinastie: Robert de Capua, mort în 1120, înlocuirea lui cu principele Iordan, introducerea Saracinilor ca element auxiliar, Roger avînd vre-o 6.000, foarte cruzi ². Se arată cuceririle acestui om îndrăzneț și norocos: cetățile africane, Africa (Auffrique a Francesilor), Susa, Bône, *Capsis*, Sfax, Tripoli, care vor plăti tribut, relațiile cu Sudanul și cu Manuil Comnenul, care-i oferă o înrudire, războiul cu Bizanțul, în cursul căruia se pradă Corfû, se ia Corintul, Teba (*Stipham*), cu mătasurile, se biruie flota bizantină la Capul Maleu, prinzîndu-se comandantul grec Anghel, despot, rudă a Împăratului ³. Apoi vin zilele triste: moartea soției spaniole, înlocuită cu sora ducelui de Burgundia, Sibila, a fiului. Totuși amiralul eunuc, Filip, pradă Bône: e un Saracin ascuns, care dă uleiul sinagogelor și trimete soli la mormîntul lui Mohammed, pentru care el va fi rupt de cai sălbateci și ars, urmașul fiind Gheorghe de la Antiochia ⁴. Regalitatea imperială a lui Roger e presintată cu mîndrie: capela palatină cu admirabilele-i mosaice bizantine, vivariul în care-și ține peștii, „*parchus deliciosus*“ lîngă Palermo, în care-și hrănește căprioare și porci sălbateci ⁵, cu conducte de apă și un frumos palat; vînătorile, sfetnicii

praedicto regi Chonrado more graeco se satis humanum et benignum contulit, munera multa exhibuit, promittens se illi ducatum itineris et victui necessaria praebiturum; p. 192.

¹ V. p. 206. Cf. și Hugo Falcandus, ed. Muratori, *ibid.*, p. 303.

² Romuald, pp. 182, 189.

³ P. 191.

⁴ P. 195.

⁵ Et in eo damas, capreolos, porcos silvestres iussit includi; p. 194.

cărturari. Peste toate aceste măreții „fața de leu“ (*facies leonina*) a imperialului domn ¹, un om „prea-creștin și catolic“.

Bizanțul Comnenilor nu poate rabda un astfel de concurent. El răscoală pe contele Robert și pe baroni contra bogatului și puternicului monarh. Un Comnen („Comminianus“), cu demnitate de sebast, apare cu flota la Brindisi, și Bari i se dă. Credincioase rămân numai Neapole, Amalfi, Salerno, Troia și Melfi. Dar Robert e gonit la Benevent, care va fi luat, rebelul căzînd în minile regelui său. Revanșa în apele Negropontelui va isprăvi printr'o victorie și prada Egiptului. Iar după pace, cum „Mesemuthi“ din Maroc luase Africa-de-Nord, trupele normande caută să apere cetatea Africa, flota regală fiind concentrată acolo, dar lupta se mințuie prin capitularea garnisoanei ².

Se înfățișează pe larg, supt regele Gulielm, răscoala din Salern, uciderea amiralului de Mayo, asediarea palatului, care e prădat, „poporul“ trebuind să alerge în ajutorul Suveranului, al cărui fiu, Roger, piere de săgeată. Atunci se ridică noul palat Lisa, lângă Palermo ³.

Gulielm, clientul medicului nostru, care-i califică boala, moare, lăsînd un copil de doisprezece ani, supt tutela reginei al cărei frate natural, fiu al lui Garcia de Navara, căsătorit cu o fată a lui Roger, o sprijină. Romuald e acela care-l încoronează. Cu toată competența el va presinta chemarea, pentru a-l face cancelariu și episcop de Palermo, a lui Ștefan de la Perche, rudă a reginei; se produc mișcări populare la Mesina, cu liberarea prizonierilor, la Palermo, până ce cancelariul și contele de Loritello merg să moară la Ierusalim, unde

¹ P. 196.

² Pp. 198-9.

³ Pp. 201-3, 206.

sosesc și ucigașii englesi ai Sfântului Toma Becket, deveniți schimnici la Montenero lângă Antiohia ¹.

Dar ce interesează acum mai mult e acțiunea celor doi Împărați rivali. Cel din Orient, Manuil, care refuză lui Gulielm al II-lea mireasa făgăduită, Kyra Maria (*Zura Maria*), e bătut de Turci, perind și Latini și rude imperiale, pierzându-se relicvii și bani, până la o biată trevă, „cum s'a putut“, totul ca pedeapsă dumnezeiască pentru călcarea tratatului de căsătorie ². În ce privește pe Frederic, de el e vorba și la Legnano, dar mai ales când Romuald tratează pacea cu dînsul, asistînd și la discursul Papei către Împărat și făcînd el însuși discursul înaintea acestuia ³.

¹ Pp. 207-11.

² Quales potuit. Et sic in terram suam, rebus et hominibus perditis, humilis et inglorius rediit, quod ex iusto Dei iudicio credimus pervenisse. Iustus enim iudex, considerans quod imperator, neglecta religione fidel, etc.; p. 215.

³ Pp. 217, 232, 236-7.

VIII.

Godefrid de Viterbo

Veacul al XIII-lea a dat un alt scriitor de „istorie universală“, în aceleași regiuni din Sudul italian, unde contopirea celor trei culturi, romană, bizantină și arabă, făcea mai naturale aceste considerații de ordine generală, îmbrățișînd viața mai multor State și dezvoltarea mai multor națiuni.

Avem a face acum cu un om de o foarte largă lectură, care, voind să alcătuiască un „Panteon sau amintirea veacurilor“ (*Pantheon seu memoria seculorum*), recurge la o foarte întinsă informație. El va cita pe Iosephus, pe Dio Cassius, pe Strabon, pe Orosiu, pe Hegesip, pe Suetoniu, pe Solin, pe Iulius Africanus, pe Beros, pe Manethon, pe cîțiva scriitori necunoscuți, toți pentru singura istorie a Egiptului.

Va recurge la acea *tripartita historia*, în care se află împreună Teodoret, Socrate și Sozomen, istoricii Bisericii, traduși de Casiodor¹. Cunoaște pe Iordanes și pe Grigore de Tours. Socrate va sta lingă viața Sfîntului Fabian. Va încerca etnografie, stabilind că „Avarii sînt Ungurii cei vechi“². Va prezenta etimologii, care

¹ Ed. Muratori, *o. c.*, VII. p. 374. Adaugă însă „per Epiphanium scolasticum“.

² Avari, hoc est Ungari priores; p. 355.

presupun cunoașterea limbii „teutonice“, traducînd în Godefrid pe Gott și pe Fried. Va intercala cuvinte grecești¹. Va cere „filosofie“ și suveranilor, Împărați sau regi².

Va dovedi, ca să-și întărească afirmațiile, familiarizarea cu locurile de care vorbește. El știe că Ataulf a stat lângă Narbonne în locul care se mai zice încă Palatul Goților³. Cutare sălaş hunic îl vede el în vremea lui „bine întărit și locuit“⁴.

Sămanînd une ori în compunere și judecată cu Romuald de Salern, acestălalt istoric va porni și el mai ales de la ultimele timpuri ale Imperiului roman, ceia ce se explică prin faptul că și el trăiește în ideea, nelipsită, a Imperiului. Se va ocupa deci de Goții lui Fridigern cari gonesc pe ai lui Atanaric și se fac Arieni de „dragul Împăratului Valens“⁵. Va urmări coborîrea Vandalilor lui Godigisil în Spania⁶. Se va opri mult asupra lui Attila care-și caută viitorul în mațe de oaie și-și gătește, în cas de înfrîngere, un rug din șelele cailor; în Italia ai lui ridică munți de scuturi⁷. Așa va merge pînă la înlocuirea ultimului Împărat de Apus prin Odoacru, care i se pare a fi un fel de „Rutean din fundul Panoniei“⁸.

¹ P. 374.

² Imperator aut rex, qui caeteris principibus potestate praepositur, si fuerit philosophiae nescius, errare saepius quam regnare videtur; p. 353.

³ Ubi hodie villa Aegidii dicitur, in loco qui usque hodie Patium Gothorum vocatur; p. 373.

⁴ Ego Gotfridus montem illum vidi meis temporibus bene turritum et inhabitatum; p. 376.

⁵ Amore Valentis Imperatoris; p. 369. Tot acolo pentru literele gotice.

⁶ P. 374.

⁷ Pp. 375-5.

⁸ Natione Rutenus, ex ultimis finibus Pannoniae; p. 378.

Dar alături cu faptele istorice el culege și cîte un element de hagiografie și martirologie. Astfel cînd prezintă pe călugărul oriental Dirimachus care suferă la Roma pentru că demonstrase contra gladiatorilor, ale căror exhibiții vor fi oprite de Împăratul Honoriu¹.

Istoria bizantină, *singura istorie romană*, care e astfel indispensabilă, se împleticește aici cu a barbarilor. Anastasiu face consul pe Clovis, Iustin e de neam Isaurian (*sic*) sau Ilirian; Iustinian botează pe regele Herulilor, „Crateus“, pe „Garda“, rege hun, pe o văduvă de prinț din același neam. Iustin al II-lea trimete un sol la Areta, „rex Indorum“, suveran aproape gol, dar acoperit întru cîtva cu aur, cu mărgăritare, cu cinci brățări și un lanț la gît, iar în cap un turban cu pietre scumpe (*pannum gemmis ornatum*); pe un car tras de patru elefanți, el se apără cu un scut mic. Se pomenește uciderea unui Sindoad, rege al „Brenzilor“, singurul rămas în viață din tovarășii lui Odoacru², cînd vine în Italia Teodoric, „adecă cel din Verona“ (*scilicet veronensis*).

Se trece la Tiberiu, cu aceiași poveste a strîngerii de aur, la Mauriciu, la Foca și soția lui Leonția, la Heracliu, la Constantin cel care voiă să se mute în Italia, urînd pe ereticii constantinopolitani cari-l făcuseră a prizoni pe Papa Martin³ și pe care-l omoară în Sicilia Mitius, la Tiberiu „Absmerus“, la Iustinian al

¹ P. 371. Amănuntul capului și minii drepte a lui Rufin, tăiat înaltea porților Constantinopolei, purtate prin țară; *ibid*.

² Rex Brendonum, qui de comitibus Odoacri adhuc in Italia supererat; p. 384.

³ Cogitabat autem imperium ad urbem transferre eo quod Constantinopolitanos, qui ei de sacrilegio in Martinum Papam commissum consilium dederant, tanquam hereticorum fautores, exosos haberet; p. 392.

II-lea, cu Bulgarii lui, care-și ucide dușmanii, Tiberiu și Leonțiu, și li calcă pe capete, dînd un semn de moarte de cîte ori îi picură sînge din nasul tăiat — și aici aceeași poveste a schimbării de Patriarh, cu adausul că Tiberiu, fiul lui Cir, fu desemnat succesor—, la Filipic care sfîrșește orbit la ieșirea din somnul de după amiază, la Teodosiu în luptă cu Anastasiu, la Leon ereticul, care ucide pe Sfînta Teodosia, la fiul și tovarășul său de răutate Constantin. În drum, Mohammed apare ca fiul unui păgîn și unei Evreice.

Cu Bizanțul se oprește povestirea aici. Capitolul următor va privi pe Franci, după ce și până acum se dăduse genealogia Carolingienilor.

Ei sînt oameni din Troia și, înainte de a se așeza în patria lor, au întemeiat Padova, unde au îngropat pe Antenor. Dar au fost întăiu prin Bălțile Meotide ale Sciției¹: acolo cetatea Sicambria-i pomenește, aceia de la care ei și-au și luat numele de Sicambri. Vecini li erau Alanii², pentru a căror distrugere Împăratul Valentinian a promis scutirea de tribut pe zece ani. Francii aceștia o fac și de aceia sînt proclamați, cu acest nume, pe veci, liberi de Împăratul pe care l-au servit³. Dar, peste zece ani, ei se răscoală și, supt conducerea lui Priam, care cade în luptă, și a lui Antenor, ei se ieau la trîntă cu însiși Romanii. Cu fiii acestor șefi, Marcomed și Suno, ei se adăpostesc atunci în Turingia⁴. Guiso gastaldul și Salagast li dau și legi⁵. Mutați în

¹ Per Maeotidas Paludes in Scythiam regionem sedem suam posuerunt.

² Inter Maeotidas Paludes receptos.

³ Et propter eandem victoriam a Valentiniano Imperatore Franci, id est feroces, sunt perpetuo appellati.

⁴ In partes regni Thuringiae.

⁵ Authores sui Guiso gastaldus et Salagastus.

Apus, cu Hilderic și Bisina, aceasta răspunde întrebării regelui Henric : „la cine a venit“ cu aceste cuvinte : „La tine vin ca să rămân cu tine“¹. Din această legătură se naște Clovis. El învinge pe Siagriu și, după biruință, „toți Romanii cari locuiau atunci în Galia, așa au fost de stărpiți de niciunul nu se mai putea găsia în Galia“.

Cum se vede, acestui adunător de bizare povești i se pun înainte chestii grele de origini etnice. Și, atunci, cum trebuie să-și explice existența graiului latin în aceste locuri, el urmează astfel : „Se pare că mulți Franci pe vremea aceia au învățat limba romană, de care se folosesc până astăzi, de la acei Romani cari au locuit acolo. Dar ce limbă aveau ei de la început, nu putem ști“².

Și iată că în mijlocul acestor biete conjecturi, care dovedesc totuși un interes pe care l-am putea numi științific, legenda înflorește ca o iarbă de câmp prinsă într'un colț de bibliotecă părăsită. Sfântul Martin pune mîna pe calul lui Clovis, și regele oferă o sută de solizi pentru răscumpărare. „Iar calul stătu neclintit.“ — Mai trebuie o sută, spune sfântul. „Cari bani fiind dați, răpede a pornit calul și a fost presintat regelui. Și Clovis spune : «Sfântul Martin e bun ajutor, dar negustor scump³»“.

¹ Quae, interrogante Henrico rege ad quid venisset, respondit : Ad te venio, tecum permissura.

² Omnes Romani qui tunc in Gallis habitabant ita sunt exterminati ut nec unus posset in omnibus Gallis reperiri. Videntur mihi Franci in illis temporibus linguam romanam qua usque hodie utuntur ab illis Romanis qui habitaverant didicisse. Quae autem lingua eis prius fuerit naturaliter ignoramus; pp. 398-9.

³ Equus vero stetit immobilis.. Quibus enim datis, velociter sequutus est equus et regi praesentatus. — Sanctus Martinus est bonus auxiliator, sed carus negotiator.

Francii vor ajunge însă la mărirea împărătească. Și data schimbării e aici, ca și la Romuald, domnia lui Leon în Bizanț. „Pe vremea lui Leon împăratul, Grecii au pierdut pentru totdeauna stăpînirea Romei și Francii au început să aibă Imperiul roman în Apus¹.“

Și aici Carol Martel are un foarte mare rol, dar legenda-i înfășură în felul cel mai neașteptat amintirea istorică. Fiul piticului (*nanus*) Pipin răspinge pe „Gaudinii“ din „Gaudina“, cari atacaseră Worms și Maiența, și li supune țara. „Dar n'a voit să ieă coroana, ci a primit steagul contra Gaudinilor... Și atunci acel Carol Martel a hotărît ca pe veci acea provincie gaudină să nu se mai cheme gaudină, ci francă; iar în limba germană a orînduit ca provincia să se cheme după numele lui: Carolingia și oamenii aceia după numele lui să zică așa: Carolingieni, precum după Cesar se zice Cesearea; care cuvînt toți Germanii l-au și păstrat pînă astăzi. Căci zic: „Merg în Carolingia, vin din Carolingia; omul acela e Carolingian și are limbă carolingiană“. Dar în limba latină își zic *Francigeni*, adecă născuți din Franci. Iar pe Francii Apuseni, adecă pe cei din coace și din colo de regat, îi chiamă Franci și țerii înseși îi zic Franța de la Franci; ba s'au mai obișnuit de-i zic Franconia de la un duce al lor Franco“². Cariera lui

¹ Sub titulo Leonis imperatoris, cuius temporibus Graeci dominium Romae omnino perdiderunt et Franci Imperium romanum in Occidente habere coeperunt; p. 399.

² Tunc idem Carolus Martellus perpetuo decreto constituit illam provinciam gaudinam eo nomine non nominari, sed francigenam appellari; in lingua vero theutonica, iussit eandem provinciam vocari nomine suo Carlingam et eos homines nomine suo vocari Carlingos, sicut a Caesare Caesarea dicitur; quod vocabulum omnes Theutonici usque hodie servaverunt. Dicunt enim: Vado in Carlingam, venio de Carlinga; homo ille Carlingus est et linguam habet carlingam. In lingua autem latina vocant eos Francigenas

Carol Martel e urmărită până la moarte și la îngroparea lui la Aquae (*in Liguria civitate quae vocatur Aquis*), strecurându-se în treacăt și că Pipin a dat dijmele Bisericii baronilor, spre folosul aceleiași Biserici¹.

După moartea marelui luptător, Carloman, fiul lui, iea „Austria adecă *Osterrich* și Alemania, adecă Suevia și Turingia“, ajungând însă peste puțin a paște porcii mănăstirii la Monte-Cassino, iar lui Pipin îi revine „Burgundia, Neustria și provincia de peste Rhône“.

Carol-cel-Mare e înfățișat, cu același curaj în invențiunea legendară, ca o sintesă a ambelor ramuri troiene: cea a lui Aeneas și cea a lui „Priam cel tânăr“: din unul „au ieșit toți regii și Impărații romani“, de la celalt, care a mers în Germania, s'au născut toți regii germani adecă teutonici. Aceste două descendenți deci, venind din Troia, se adună în persoana singură a lui Carol-cel-Mare, ca unul care e Teutonic după tată și Roman, adecă Grec, după mamă-sa Berta. „Probabil o amintire a Bertei din secolul al X-lea măritată la Bizanț, dar, tot odată, o încercare de a *romanisa* pe marele Impărat, așa cum, mai târziu, Grecii secolului al XV-lea vor căuta să facă din Mohammed al II-lea odrasla nu știu căror Cesari ai Romei Nouă.

quasi genitos a Francis, Francos vero occidentales, idem cis citraque regnum, Francos vocant, terram quoque ipsam Franciam a Francis dicunt; Franconiam quoque a quodam duce Francone vocare eam consueverunt; p. 400.

¹ Ipse primus decimas ecclesiarum consensu Papae Zachariae militibus dedit in feudum pro Ecclesiae necessitate.

² Troianam propaginem in duo genera regum quondam fuisse divisam: id est in Aeneam seu Priamum iuniorum. Aeneas venit in Italiam, a quo omnes romani reges et Imperatores exierunt. Priamus vero iunior ivit in Germaniam, a quo omnes Germani sive Theutonici reges nati sunt. Ista itaque duae progenies a Troia venientes in unum Carolum Magnum concurrunt, cum sit Theutonicus patre et Romanus sive Graecus a matre Berta; p. 403.

I se cuvenia lui Carol să aibă pe lingă osteneală (*labores italici*) și gloria în Italia. Doar „Roma a fost tare cît timp a stat Cesar în cetate“. Și, cum lupta pentru căpătarea peninsulei e fixată de cronicar la Mortaria, în numele orașului Godefrid, hrănit de epopeia francesă, vede amintirea luptelor lui Roland și întrecerii în sacrificiu a lui Ami și Amile¹. Dacă Leon Bizantinul, „mai blînd decît înaintașii, pentru care principii cerură pe fiul său ca Impărat“², admite Imperiului apusean „să fie regele Francilor la Roma domn al domnilor“³, scriitorul apusean nu uită de fiica Impăratului Constantin făgăduită noului Cesar⁴ și de legăturile lui Carol cu Irina. Se fixează principiul că, „după ce Imperiul ajunsese în mîna de femeie, era potrivit să se strămute la Franci, bărbați foarte puternici“. Irina însăși cere să se împace cu puternicul ei vecin. În schimb Carol o avea de soție. De aceia patriciul „Entius“ o aruncă la mănăstire și face Impărat pe Nichifor⁵.

¹ Dicitur illorum Mortaria nomen agrorum,
Quae peregrinorum stat modo grande forum.
Tunc duo consocii, meritis vitaeque beati,
Amis et Amilius parili sunt Marte necati:
Carolus his tribuit digna sepulcra satis.

.
Dix ibi mirandus tenuit vexilla Rolandus,
Sic et Oliverus socia probitate notandus:
Hos pro rege duces tunc habuere truces; p. 408.

² Hic primo visus est mitior; unde et principes filium eius Imperatorem postulant: p. 406.

³ Sit rex Francorum Romae dominus dominorum; p. 407.

⁴ P. 414.

⁵ Unde, postquam in manum foeminae devenerat Imperium, dignum erat ut ad Francos, viros potentissimos, transferretur... Porro Irene, Graecorum Imperatrix, missis legatis, pacem inter Graecos et Francos ordinari rogavit. Cum quibus Carolus, missis suis nunciis, Irenen in uxorem sibi postulavit. Cui dum Irene an-

În cale, istoricul italian a trecut și prin poveștile privitoare la Longobarzi, — aceasta de și citează și pe Paul Diaconul (*Historia Longobardorum*), ceva „Anale” și curiosul „Toclachus, historiographus antiquitatis”. A vorbit de cei șapte cari dorm în pădure, de „idolul Godam” al Vandalilor, de Feria, „soția lui Godam”, de amestecul cinocefalilor în luptele dintre Longobarzi, așezați patruzeci și doi de ani în Panonia, și *Aegipidi*, *Aegipides*, Gepizii („cu picioarele de capră”). Se explică derivarea numelui de Longobard din *lang* și *Bart*: „in lingua enim Vinilorum lang id est longa, bard id est barba interpretatur”. Din Paul Diaconul, și aici, se va lua povestea cu sălașurile vechi longobarde: Rugiland, Antharp, Batharp, Burganda, desvoltarea luptelor cu Bulgarii, cari-i atacă noaptea, ucid pe regele Agelmund, cu mulți dintre ai lui, și prind pe unica lui fată, pentru ca apoi regele Lamsio să se răsbune¹. Alboin apare, soț al Glotsuindei, fiica lui Clotar Francul, apoi al Rosamundei, ca stăpînitor, nu peste „preasărăcele cîmpii ale Panoniei”², acum părăsite „Avarilor, cari sînt aceiași cu Hunii sau Ungurii”³, ci asupra unui vast regat ale cărui „hotare se întind de la marginile Panoniei până la riul Alda”.

Istoria Bizanțului e, și aici, urmată aproape exclusiv:

nisset, Entius, patricius, praesentibus legatis Caroli, fratrem suum Nicephorum fecit Imperatorem et Irenen in monasterium trusit. Nicephorus idem, factus Imperator, legatos suos cum legatis Caroli transmisit.

¹ Interea, dum Longobardi ab omni hoste securi se esse putarent, Bulgari eos media nocte invadunt, regem Agelmundum et magnam parten suorum occidunt regisque unicam filiam captivam deducunt... Mox in Bulgaros arma convertit.

² Avars qui et Huni sive Ungari. — Și aici. V. mai sus, p. 98, nota. 2.

³ Terminos a finibus Pannoniae usque ad Aldam fluvium tenet.

moartea Împăratului Nichifor, la 812, în luptă cu Bulgarii, intrarea Împăratului Mihail în mănăstire, pacea între Carol și Împăratul Leon, „fiul lui Bardus patriciul“, cu condiție ca „să se cheme frați unul cu altul în veci și să se ajute unul pe altul. Însă Grecul să aibă Răsăritul, Carol și urmașii lui să aibă Roma cu tot Apusul“, hotarul fiind „din Bulgaria sau din Iliric până la Spanioli“¹.

Noțiunea exactă a felului cum era privită diarhia în Apus; dar îndată după aceasta se înșiră pelerinagiul lui Carol de Ierusalim și întoarcerea prin Sicilia, funcționarea a patru capitale: Aachen, Arles, Monza și Roma, în acest Apus, expediția lui Roland în Spania, întocmai după legenda pe care o cîntă poemul.

Afacerile italiene ocupă apoi pe scriitor: luptele regelui Ludovic cu șeful slav Rastil, moartea în Italia a regelui Lotar, „și de căldură și de mușcătură de păianjeni“², proclamarea de Senat a lui Adalgis, pentru că atacase pe Ludovic, ca „dușman“³; și fuga lui în Sardinia.

Problema trecerii la Imperiul ottonian îl ocupă pe narator. Dacă Boso e încoronat la Lyon, dacă Gisla fiica lui Lotar dă drepturi în Frisa lui Gotofred Normandul, dacă „fiecare provincie căta să-și facă regele ei“⁴, aceasta înseamnă că „în Imperiu s'a domnit confus“ și deci „pe dreptate Monarhia romană a trecut la

¹ Leo, filius Bardī patriciū, Imperator in Graecia, cum quo rursus Carolus pacem perpetuam hoc modo componit, ut alter alteri semper frater nominetur et alter ab altero semper iuvetur: Graecus autem Imperator Orientem, Carolus vero sui que successores habeant Romani cum toto Occidente... A Bulgaria sive ab Illyrico usque ad Hispanos; pp. 417-8.

² Tam ex calore quam morsibus araneorum; p. 424.

³ A Senatu hostis iudicatur.

⁴ Singulae provinciae singulus reges nitebantur creare.

Teutoni“¹. Cu atît mai mult, cu cît civilizația se cere apărută contra „neamului Ungurilor, care, gonit de Pecenegi, iese din Scitia“², contra acestui „neam al Ungurilor care pe acel timp se spune că a fost așa de bestial, așa de incult, încît întrebuițau carne crudă pentru hrană, sînge omenesc ca băutură, precum și până azi *Phalagii*, Pecenegii au gustul sîngelui bestiilor și mănîncă carne crudă de cal, de vulpe, de lup chiar și de pisică“³. Ei apar în Lombardia răspîndind săgețile⁴. Va veni vremea ca un duce de Bavaria, Arnulf, supt regele Conrad, să fugă la dinșii.

Față de noul Imperiu de nație germanică atitudinea lui Godefrid e șovăitoare, de și e sprijinit une ori pe *Gesta Romanorum*⁵. Cînd Albert, nepotul lui Otto de Saxonia, ucide pe Conrad, „care de anume scriitori e arătat ca fiu al regelui Ludovic“⁶, el își arată indignarea⁷. La Sventibald, „Cendebaldus“, el înseamnă că „unii“ îl cred a fi fost ultimul Carolingian. „Autoritățile“ lui îi spun că „Imperiul teutonic pe care în vremea noastră îl stăpînește Împăratul Frederic“ e numai „o parte din regatul Francilor“, cealaltă parte, Franța, fiind „Gaudina“, „Carolinga“ (și iar exemplul cu Caesarea, și chiar

¹ Invenimus in Imperio confuse fuisse regnatum.

² Gens Ungarorum ex Scythia egressa et a Pincenate propulsa.

³ Ista gens Ungarorum illo tempore tam belluina, tam inculta fuisse narratur ut carnibus crudis ad cibum, humano vero sanguine uterentur ad potum, quemadmodum et Phalaci, Pincenates usque hodie sanguinem bestiarum appetunt et carnibus equorum et vulpium, luporum etiam et cattorum crudis utuntur; p. 427.

⁴ P. 428.

⁵ Reperi ego Gotfridus in quibusdam gestis Romanorum; p. 427.

⁶ Qui a quibusdam dicitur Ludovici regis fuisse filius.

⁷ Ego si fecissem, aestimarem me etiam Saracenum conducendo peccasse.

cu Alexandria lui Alexandru-cel-Mare ¹). Regalitatea boemă a unui Boleslav îi va părea doar o pretenție. Pretutindeni scriitorul italian are judecata lui, de și a declarat sentențios că „și-a propus să descrie lucrurile care s'au întâmplat, nu a li arăta motivele“ ². Când va interveni numirea Papilor de Împărați, el va declara că seria legitimă a pontificilor e întreruptă ³.

De la Împăratul Henric înainte personalitatea cronicarului se desemnează tot mai mult. Se arată învățînd lîngă biserica din Babenberg gramatica, în acea limbă latină care singură, și nu vulgara, era îngăduită acolo ⁴.

Nici la întăia cruciată, în care se sprijină pentru prețuri pe un „Robertus comes“, nu lipsește o originalitate, adesea remarcabilă. Astfel cînd presintă pe Gotefrid de Bouillon ca pe acela care, „fiind cunoscător al ambelor limbi, cu bun simț îndemna sîrguincios pe Romani și Teutoni, cari se certau adesea din invidie, să rămîie împreună în pace și concordie“ ⁵.

De la Henric al IV-lea cel care a servit trei regi

¹ *Mihi autem ex multis scripturarum autoritatibus patuit regnum theutonicum, quod imperator Fridericus nostro tempore possidet, partem esse regni Francorum*; p. 429. Combate pe „quidam celtici scriptores“; p. 430.

² *Proposui res gestas describere, non rerum gestarum reddere rationem*; p. 433.

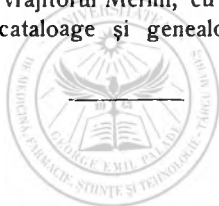
³ P. 445.

⁴ *Caetera de ipso Henrico Imperatore et de civitate et ecclesia babenbergensi ego, qui ibi prima documenta grammaticae artis didici, tanquam eorum alumnus versibus explicavi*; p. 438. *Nullaque vulgaris vox audet in urbe sonari, soia solet cunctis lingua latina dari... Prisca fuit puero mihi Baberberga magistra*; p. 439. Dar, ca Italian din Sud, știe de grămada de oase care a rămas pe locul luptei Papei Leon cu Normanzii; p. 447.

⁵ *Romanos et Theutonicos invicem saepe ob invidiam rixantes, tanquam utriusque linguae peritus, ad pacem et concordiam ut simul commanerent, suis studiis salubriter informaret*; p. 449.

vorbește din propria experiență, oricum căutînd numai, spune el cu pretenție, „în toate arhivele, și latine, și barbare, și grecești, și evreiești și haldeiene(!)“¹. În „toate aceste lucruri“, adaugă el mai târziu, cînd pomește de uneltirile regelui său Roger, în Germania, cu Welf răsculatul, și de Constanța, moștenitoarea regatului celor Două Sicilii, fată bătrînă, căreia-i recunoaște doar treizeci de ani, „n'am adaus cu știință nimic fabulos“². Cînd apare pentru căsătoria lui italiană Henric al VI-lea, frumosul Hohenstaufen, el are doar douăzeci și unul de ani: purtarea lui trezește amintirea lui Alexandru-cel-Mare³.

Apoi totul se mîntuie cu note despre Anglia, din care nu lipsește vrăjitorul Merlin, cu explicarea insigniilor regale, cu cataloage și genealogii de stăpînitori.

¹ Ex omnibus armariis, et latinis, et barbaris, et graecis, et iudaicis, et chaldaeis; p. 454.

² In omnibus autem istis nihil fabulosum scienter addidimus; p. 463.

³ Pp. 467-8.

IX.

Sicard, episcop de Cremona.

Alte izvoare de informație-i servesc episcopului de Cremona, Sicard, care înfățișează după felul de gândire al epocii sale istoria lumii, adevărată a lumii creștine, până la 1213.

El cunoaște pe Iosephus ca și pe Eusebiu.

Ne oprim asupra părților celor mai caracteristice.

Episcopul se interesează, din antichitate, în deosebi de era creștină, constantiniană. Se oprește la Dalmațiu, fratele lui Constantin, tatăl altui Dalmațiu, la „iudaisarea“ de la început a Elenei, — și Eudoxia, mama lui Teodosiu, face drumul la Ierusalim —, la Valentinian, fiul „funarului din Panonia“, care moare când se pregătea de o expediție contra Sarmaților, la Galla Placidia, fiica lui Teodosiu cu a doua soție, Galla, fiica lui Valentinian și a Iustinei.

Ultimele timpuri ale Imperiului de Apus sînt prezentate cu multe amănunte, scoase din tot felul de izvoare. După moartea lui Honoriu puterea e usurpată de Ioan, „un oarecare Ioan, sprijinit pe ajutorul lui Casticius, magistrul miliției, și al lui Aetiu“¹, ca și pe prietenia

¹ Genere Pannonius, officio funarius; ed. Muratori, *ibid.*, p. 558.

² Quidam Iohannes..., functus auxilio Castici, magistri militiae, et Aetii; p. 562.

cetățenilor din Raveni; dar Casticius e expulsat de Răsăriteni și Aetiu muștrat „pentru că prin favoarea lui Hunii s'au putut întoarce la lăcașurile lor“¹, acei Huni cari dau ajutor contra Burgundului Gundicariu. Maiorian, altul din acești ultimi Împărați, e ucis „lângă Taragona“ (*iuxta Tarraconam*). Ricimer, de și, prin Epifaniu, episcop de Ticinum, făcuse pace cu încă un Cesar al decadentei, Antemiu, atacă Roma, unde are un partid. Dar în sprijinul lui Antemiu vine Belimer, *rector Galliarum*, care e bătut și ucis. Așezarea lui Romulus Augustulus e presintată ca o invazie de aiurea, contra lui Nepos: „La Roma, unul Augustulus, venind în Italia, gonește pe Nepos patriciul, care usurpase domnia, năvălește Imperiul și-l capătă“². Stăpînirea lui se va isprăvi cînd, la Piacenza, va fi omorît tatăl lui, Oreste. Dar în genere e mare respect pentru Imperiul în sine. Doar Atalaric, viind la Constantinopol și văzînd „maiestatea împăratului și a Capitalei“, strigă: „Împărate, ești zeu pe pămînt“.

Dacă Rugii pradă Ticinul, Teodoric e un domn bun pentru Romani: el dă 120.000 de *modii* de grîu pe an Romei. Barbarii sînt atinși mai mult în treacăt, venind mai ales din vechea lor „Scanadabia“, „Scatinavia“, „o insulă în marea Oceanului“ (Scandinavii sînt „Sca-thoarii“)³.

Nu lipsesc cunoscutele știri despre Bizanț: zgîrcenia lui Iustin al II-lea, intrigile Sofiei, care vrea să puie

¹ Quia eius studio Hunni ad propria remearunt; *ibid.*

² Apud Romam quidam Augustulus, in Italiam veniens, fugato Nepote patricio, qui regnum invaserat, Imperium invasit et obtinuit; p. 564.

³ Magnalia Imperatoris et Urbis... „Imperator, es Deus terrestris“; p. 559.

⁴ Pp. 536, 567.

pe tron pe fiul ei Iustinian, așezarea lui Mauriciu „împreună cu fiul Sofiei“ (*una cum filio Sophiae*), prada Avarilor supt Heracliu, călătoria italiană a lui Constantin, care întreabă pe un ermist despre viitorul ce-l așteaptă, trecerea lui prin Nuceria, Aguntia, Benevent, unde e ducele Romoald, fiul lui Grimoald regele, la Neapole și la Roma, pățaniile lui Iustinian cel cu nasul tăiat¹. Cu privire la Longobarzi, povestea Romildei, soția ducelui Ghisulf, care dă Friulul Avarilor, al căror rege-i făgăduise a o lua și care e aruncată pradă la doisprezece războinici, și a celor două fiice *foetidae*, care ieau una pe regele Alamanilor, alta pe un prinț bavares. Liutprand fixează măsura piciorului, care și până azi se ține². Când Împăratul Constantin atacă pe Longobarzi, sare să-i apere însuși Sfântul Ioan Botezătorul pentru că ei îi făcuseră o biserică la Monza. Cariera lui Desideriu e expusă după Viața Sfintei Iulii, și auzim îndemnul misterios care i se da când era numai duce: „Mergi, poate că te vor alege regele lor“³.

Carol-cel-Mare e presintat și aici „frate“ cu Bizantinul și pelerin la Locurile Sfinte.

Puțin pentru epoca următoare. Scriitorul e grăbit să ajungă la secolul al XI-lea, unde se interesează de contesa Adalasia, care ieua Asti (1074), de contesa Matilda care asediază Nonantula și Ferrara.

Cruciata e presintată pe larg, cu prigonirile creștinilor, cu lipsa unui loc unde pelerinii „să-și plece capul decît alături de păgîni“, cu asilul Amalfitanilor, cercetat și de Petru Ernitul, lingă mănăstirea lor, „care și acum

¹ „Iustinianum exercitus in Pontum contra Philippicum missus“ îl face Împărat; p. 573.

² Ad cuius mensuram usque in hodiernum diem vendunt et emunt; p. 574.

³ Vade, forte eligent te in suum regem; p. 577.

se chiamă Sf. Maria de Latina¹. Se arată starea cuceririi scump plătită. Pe la 1100 „creștinii n'aveau mai mult decît 300 de cavaleri și tot atîția pedestri, cari să păzească Ierusalimul, Iaffa, Ramleh și castelul Caifa, și niciun port afară de Ioppe; celelalte, Saracini²“. Se știe că Sicard e izvor de căpetenie pentru tot ce privește în secolul al XII-lea istoria acestor creațiuni de cruciată. Nu se uită nici șoricăria din Locurile Sfinte, la 1127: „multitudo soricorum in Palestina“. Pretutindeni stabiliri geografice exacte. Se deplînge „discordia care strică toate“ la cruciați și se aprobă măcelurile bieților Saracini³. Doar ici și colo mențiuni despre alt Orient, ca atunci cînd Impăratul Manuil atacă pe Venețienii rebeli, ori cînd după cererea lui se chiamă la Constantinopol fiii lui Gulielm de Montferrat pentru o căsătorie imperială, frumosul Raineriu, singurul liber — căci Conrad și Bonifaciu erau însurați, iar Frederic era în cler, avînd să ajungă episcop de Alba, — devenind soțul „chirei Maria“ și rege de Salonic⁴, ambii trebuind să fie victimele sîngerosului Andronic.

In acest moment Sicard pomenește alegerea sa la

¹ Quum mercatores christiani venirent ad cam et aurum pro tributo in porta persolverent, sed non haberent, nisi cum gentibus, ubi caput reclinerent... Quod usque hodie S. Maria de Latina vocatur.

² Nondum christiani plus quam CCC milites habebant et toti de peñitibus, qui Hierusalem, Ioppem, Ramilam et castrum Caphae custodirent nullumque portum praeter Ioppem; caetera Saraceni; p. 588.

³ Habitatores, licet se multo redimere volentes, occidit... Usque ad Antiochiae muros (discordia) diriperet universa.

⁴ Cui Manuel filiam suam Kira-Mariam in uxorem tradidit eumque regem Thessalonicae fecit.

episcopat, și ceia ce povestește continuă a fi ca niște memorii contemporane.

În lupta cu Saladin, care a luat Ierusalimul și distruge ultimele rămășițe ale stăpînirii creștine, se amestecă și visuri, ca acela al Patriarhului despre biruința Filistenilor. Se reproduc expresii cuprinzătoare ca atunci cînd lui Saladin, care oferia lui Conrad de Montferrat, ajuns, prin căsătoria cu moștenitoarea, rege de Ierusalim, liberarea tatălui prizonier, Gulielm, în schimb pentru cetatea Tirului, acesta-i răspunde că nu va da nicio piatră din ziduri¹. Cînd Sudanul amenință că va ucide pe bătrîn, regele adaugă că mai curînd el va trimite o săgeată în trupul părintelui².

Soarta Ierusalimului e presintată cu duioșie: „Templul Domnului, profanat de creștini fără reverență, după obiceiul lui l-a sfințit și după sfințire l-a păstrat. Iar Mormîntul Domnului și Betleemul l-a dat în paza Sirienilor. Pe lingă aceasta el da voie să iasă peste o sută de mii dintre creștinii subjugăți și să-i ducă până la Tripoli. Dar au fost despoiați de cei din Tripoli și Antiohia, și pe jos și miserabili au intrat în Armenia și s'au împrăștiat și până la Ikonion; bătuți de foame, de frig și de golicieune, după dreapta judecată a lui Dumnezeu au fost aduși la nimic, ca pedeapsă pentru că au spurcat moștenirea lui Dumnezeu“³. Pe atunci,

¹ Cui Conradus respondit quod nec unum lapidem civitatis daret.

² Et Conradus se primum sagittam in patrem missurum.

³ Templum Domini, prius a christianis irreverenter profanatum, suo more sanctificare et sanctificatum custodiens; Sepulcrum autem Domini et Bethleem custodiae Surianorum commisit. Ad haec plus centum christianorum millia subiugata abire permisit et illos usque Tripolim perducere, sed, a Tripolitanis et Antiochenis exspoliati, pedestres et abiecti Armeniam intraverunt et, usque

în vederea unei cruciate liberatoare Sicard însuși are o misiune din partea Papei în Germania.

Despre Impărat, cu acest prilej, el arată o mare opinie. Când niciun alt ajutor nu se zărește pentru Tirul asediat, Frederic somează pe Saladin să se oprească. Și cronicarul adaugă: „Căci e obiceiul Imperiului să declare războiu dușmanilor, de oare ce n'are obiceiul de a ataca pe nimeni pe ascuns¹“.

Când tot interesul dureros se strânge în jurul cetății Akkon, asediată și ea de Saladin, acest Lombard recunoaște că Francesii se îndeamnă la ofensivă, dar îi presintă ca presumțioși². Atenția lui se îndreaptă către Lombarzi, cari vin, după neizbînda francesă, „marchisi și conți“, peste 500 de cavaleri, Cremonensii dăruind o corabie. Marchisul de Montferrat alege locul cel mai greu³. El face acel port în stînci pentru vasele din Tir „care până în ziua de azi se zice portul marchisului“⁴. Și față de cele patruzeci și cinci de galere din Egipt se vede inițiativa marchisului. Se arată rivalitatea netedă, adesea aspră dintre nații. Colaborarea din prima cruciată e imposibilă: comandanții sau conducătorii, ca să se înlătore toată discuția, au orînduit ca „Francesii să asculte de ai lor și cei cari sînt din Imperiu de Imperiali“⁵.

ad Iconium dispersi, fame, frigore et nuditate iusto Dei iudicio ad nihilum redacti sunt, luentes poenam, posteaquam polluerunt Dei hereditatem.

¹ Mos enim est Imperii ut inimicis bellum indicet, quia nullum occulte bello consuevit invadere; p. 606.

² Francigenae, de se praesumentes, ad pugnam approbant exundum.

³ P. 607.

⁴ Qui usque in hodiernum diem portus dicitur marchionis.

⁵ Duces etiam sive rectores, ut omnis amoveretur controversia, praefecerunt, ut Francigenae suis et qui de Imperio imperialibus obedirent; p. 607.

Expediția lui Frederic Barbă-Roșie urmează. Un șef turc îi spune: „Întoarce-te! Căci ce crezi că ai putea face cînd eu am mai multe steaguri decît tu ostași?“¹. La Ikonion, Sultanul îl muștră că „rău a făcut năvălindu-i țara“². Sf. Gheorghe apare episcopului de Herbiopolis. Moartea lui Frederic se întîmplă întocmai după „profeția“ găsită la podul lui Manuil, lîngă Selef, în litere „haldaice“: „Melior hominibus et potentior omnibus in aquis salephycis suffocabitur“. În ceia ce urmează: călătoria trupului, înmormîntarea, se face un larg loc Armenilor, lui Livun (*Levon*), care se coboară de la el din munte, de către Mamistra, și chiar „catholicului“, patriarhului armenesc (*katolicos arminiensis*). Cînd se intră la Antiohia, aceasta se face pe porțița unde se zice că a fost înmormîntat Dariu și s'a ascuns tezaurul lui Alexandru“³. La toate, Sicard e martur, căci altfel n'ar ști că Guasconum, unul din castelele regiunii, e numit de localnici după numele Gasconilor⁴. El știe și că Portul Sfîntului Simon e numit de locuitori și Soldinus, „lîngă care e Muntele Negru, locuit de o mulțime de ermiți cari în deosebite limbi și cu deosebite rituri laudă pe Dumnezeu“⁵.

¹ Revertere! Quid enim facere putas quum habeam plura vexilla quam tu milltes? (p. 609).

² Unde Soldanus Imperatori mandaverat quod male intraverat terram suam. — La întrebarea dacă dă *forum*, piața de alimente, el răspunde: da, însă scump. Numai după ce fiul îi e învins, Turcul dă provisiu. Un cal costa o sută de mărci. E o întreagă ceartă pentru preș. Soldații dau un *ferfo*. Sultanul se plînge Împăratului. Răspunsul e că banul e după marfă: „Si bonum forum darent, bonam acciperent marcham“. Se pun deci „iusticiarii taxatores“. Grecii și Armenii dau însă provisiu buculos.

³ Per postellam ubi Darius dicitur esse sepultus et thesaurus Alexandri absconsus“.

⁴ Quod Guasconum ab incolis nominatur.

⁵ Qui quoque Soldinus ab incolis appellatur, iuxta quem est

Dar și acum Lombardii lui sînt mai aproape de lua-rea aminte a povestitorului. Marchisul îngroapă la Tir oasele Împăratului. Conrad de Montferrat și frații Gu- lielm Spadă-Lungă, Bonifaciu, Frederic, Rainer sînt fiii surorii regelui german Conrad. Dacă Saladin poartă steagul lui pe un car, e ca la el, la Lombardi ¹. Cînd Conrad iea pe Isabela, fiica regelui Amaury, pe care episcopii au despărțit-o formal de primul ei soț, și a- junge rege de Ierusalim, e un triumf pentru Sicard, care arată sosirea a patruzeci de vase de transport, scăde- rea modului de grîu de la o sută de bisanți la opt². Va avea răgaz să admire „șerpi și crocodili“.

Vin acum în grup mare cruciații francesi, puind la- gărul regal „înainte de Turnul blăstămat“, atacîndu-se castelul Mauvoisin ³. Cetatea e dată regelui, dar cu re- serva că el, Conrad, odată coronat, va recăpăta totul ⁴. Nici Englesul Ricard Inimă-de-leu, nici Francesul Filip- August nu-i plac însă episcopului, care recunoaște că în ciuda celui d'întăiu (*licet rege Angliae dissentiente*) cel de-al doilea a dat atacul, luînd Akkon. Dar ambii răsping pe toți colaboratorii. „Și, puindu-se de către regi paznici la porți, întrarea era îngăduită numai Fran- cesilor și Englesilor, ceilalți, fie din Imperiul Roman, fie de aiurea, de și timp de doi ani se osteniseră, au fost răspinși înjurios. Căci, voind să între, erau loviți cu palme și bătăi ⁵.“ Și, după ce se vorbește de calitatea

Montanea Nigra, quam multitudo inhabitat eremitarum diversis linguis et moribus Deum laudantium.

¹ More Lombardorum vexillum in carrocia deducentem.

² P. 613.

³ Ante Turrim Maledictam... Malvicinum rationabiliter appellatum.

⁴ Observans quod promiserat se scilicet coronatum primitus ve- nienti de civitate omnifarie redditurum.

⁵ Positisque a regibus in portis custodibus, solis Francigenis et Anglis patebat ingressus, ceteris, sive de Romano Imperio sive

prazii, cei 50.000 de barbați, „afara de femei și copii“, de vasele cu foc grecesc (*ampullas ignis agrestis*; tradus rău din „feu grégeois“), plus șaptezeci de vase, galere, „galioane“, salandre, învinuirea indignată urmează: „Să judece Biserica și posteritatea care vine după noi dacă lucrurile care fusesera căpătate cu sîngele celorlalți și cu ostenele de iarnă s'a convenit să și le iea. Culmea onoarei regale, nefiindu-i rușine că n'a asudat decît abia trei luni! Căci n'ar fi trebuit să-și atribuie și victoria, ci Domnului. Dar, dacă au avut cutezanța de a și-o atribuie și, trebuiau să-și aducă aminte de alții ale căror oase le prefăce în cenușă cimitirul sau le rabdă supt cerul deschis¹“. Și se dă lista celor morți: arhiepiscopul de Ravena, landgraful de Turingia, Frederic de Suevia. „Nu se poate ști numărul întreg al celor morți de ciumă, de foame, de sabie²“, dar se poate ridica și la „200.000“.

Se trece apoi la convenția de împărțire a regatului de Ierusalim între Lombardul Conrad și Francesul de dependență englesă Guy de Lusignan, viitor rege al Ciprului, dintre cari niciunul n'are dreptul de a purta coroana³. În special minia se îndreaptă contra lui Filip-

aliunde, licet per biennium laborassent, oprobriose reiectis. Nam intrare volentibus, colaphis et verberibus caedebantur. Sed et tredecim ex polnis (*sic*) pede truncati sunt.

¹ Iudicet Ecclesia et sequutura posteritas si quae sanguine ceterorum et hyemalibus fuerant parta laboribus decuerit culmen regalis honoris ad suas manus omnino devolvere, qui non erubescabant vix tribus mensibus insudasse. Non enim sibi victoriam, sed Domino adscribere debuerunt. Sed, quum sibi adscribere praesumsissent, reminisci debuerant aliorum quorum ossa campus sanctus incinerat, vel praesens vita libera tolerabat.

² Universitatis defunctorum numerus peste, fame, gladio pereuntium est incertus.

³ Sic tamen in vita alterius quod neuter diademate uteretur.

August, care „a plecat acasă cu imensă rușine, strigându-i-se pretutindeni în față: ei, tu care fugi și părăsești țara Domnului!”. Ricard măcelărește pe captivi, fără ca Saladin să procedeze tot așa cu ai săi: „Iar regele Angliei, cînd nu se plătia prețul de răscumpărare promis, îi ucidea pe toți contra cuviinței, pe cînd ar fi trebuit mai curînd să fie păstrați și făcuți robi —, afară de Monostobius și Carcosa și cîțiva alți cavaleri pe cari i-a liberat pe bani. Dar Saladin n'a răsplătit creștinilor prinși răul cu rău¹.” Pe cînd creștinii, întorși la sălașurile prădate pe care trebuie să le refacă, „plîng asupra lor”, „între regele Angliei și ducele Burgundiei și ceilalți baroni ai Franciei s'a stîrnit o strașnică discordie, pentru că el nu i-a ținut în samă²”. Moartea lui Conrad, după alegerea³ de baroni contra lui Guy și a contelui de Champagne, în fața lui Ricard, uciderea lui de „Asasinii” musulmani, a trebuit să fie deplînsă de Sicard.

Ea e atribuită îndemnurilor lui Ricard, cum unul din

¹ Repatriavit cum opprobrio tamen immenso, ubique in faciem acclamato: vah, qui fugis et terram Dominis derelinquis... Rex autem Angliae, quando pecunia promissa non solveretur, captivos omnes contra fas et licitum interfecit, qui debuerant potius servari et in servitutum redigi, praeter Monostobium et Carcosam et quosdam alios milites, quos pro praemio relaxavit. Verumtamen Saladinus christianis captivis malum pro malo non reddidit.

² Videntes muros desertos, planserant super illos, muros et turres in brevi reaedificantes... Interim inter regem Angliae et ducem Burgundiae ceterosque barones Franciae discordia vehemens orta est eo quod vilipendit eos.

Ei merg la Conrad și, cu 500 de cavaleri aleși, „Sarracenorum casalia cursitando plurimum proficiebant”; p. 615.

³ Ab universo quaesivit exercitu cui terram committeret conquistam securius et conquiendam... In facie exercitus approbatur. Igitur a rege citatur ut properet regales infulas accepturus et scepra. = Asasinii strigă: „non eris marchio, non eris rex”.

cei doi ucigași o mărturisește. Dar baronii fac din contele de Champagne soțul văduvei și purtătorul coroanei, Guy fiind oprit de a intra în Akkon¹.

Plecarea lui Ricard, care a așezat pe Guy în Cipru pe bani, e înfățișată în cele mai urâte colori, de și se recunoaște că Turcii erau speriați de omul care era capabil să gonească o întreagă ceată dintre ai lor și se gândiau că ar putea să-l vadă năvălind și în Egipt².

Se presintă aspectul Sfântului Mormînt păzit de un Etiopian gol, care primește ofrandele. Ricard refuză să vie acolo spre o astfel de închinare. „El se grăbește spre plecare. Fiind bănuït pentru moartea marchisului, ajuns nevătămat în haine de Templier sau de Ospitalier, lăsînd pe ai săi, pînă în Austria, unde, vorbind cu găinile (*sic*), e descoperit și prins“. Împăratul îl oprește „pentru că se părea a fi cutezat împotriva lui anume lucruri în regatul Siciliei și se credea că a uneltit miserabil uciderea lui Conrad marchisul“³. În urmă, atacul Armenilor la Antiohia, unde intră, dar n'o pot ținea. Sicard e pe acel timp oaspete al aceluï pămînt, căci

¹ Quum decoriaretur, confessus est se a sene, domino suo, transmissum hoc fecisse, imperio regis Angliae. Tertia die comiti Henrico, il uc venienti, uxor gravida copulatur invita. Redit festinus Acon, civitatem obtinuit et ingressum Guidoni prohibuit.

² Stupent Turchi unius militis incursione fugati. Timuerant plurimum Turchi ne rex tam ferus invadere velit Aegiptum.

³ Adeunt igitur christiani Sepulcrum et inveniunt ibi Aethiopem nudum in christianorum ignominiam oblationum libramina colligentem. Rex autem sub manu perfidi constitutum Sepulcrum accedere noluit adoratum, sed festinavit ad reditum. Quum de morte marchionis suspectus haberetur, sub habitu ministri Templariorum et Hospitaliorum usque in Austriam, suis aliunde remissis, pervenit incolumis, ubi dum gallinas affaret, deprehenditur, capitur... Eo quod contra eum praesumsisse quaedam in regno Siciliae videretur et necem Conradi marchionis credebatur nequiter machinatus; p. 617.

scrie: „În același an magistrul Petru, cardinal, legat al Scaunului apostolic, la —, oraș al Ciliciei, a dat catolicosului armean și la patrusprezece episcopi, în prezența mea, mitre și cîrjă pastorale, fiind de față și regele armenesc, primind de la el credința datorită Sfintei Biserici romane“¹.

La rînd vine luarea Constantinoplei de Latini: Blachernele, palatul „Bucca Leonum“. Și el se bucură: „Neamul acela care fusese odată fiul înțelepciunii, pierzînd sfatul, acuma fără înțelepciune ca praful a perit, s'a împrăștiat ca fumul, ca finul s'a uscat“². Autorul, tot în suita cardinalului Petru, merge însuși la Bizanț și din nou în Siria, și face aici slujba în forma apuseană înaintea Crăciunului³. El povestește apoi, ca bun cunoscător, expediția Împăratului Balduin contra Adrianopolului ținut de Greci rebeli, intervenția Valahilor și Cumanilor, prinderea și uciderea lui, oastea revenind întregă la Constantinopol, unde acum dogele e mort și domnește Henric, fratele lui Balduin. La Salonic, regele Bonifaciu are mult de lucru cu Grecii și „Valahii“⁴,

¹ Eodem anno magister Petrus, cardinalis, Apostolicae Sedis legatus, apud — Ciliciae municipium armeno catholico et XIV episcopis mithras et baculum, in praesentia regis armeni, tribuit pastoralem, recipiens ab eo debitam Sanctae Romanae Ecclesiae fidelitatem; p. 620.

² Graecorum strage data, gens illa, spiritu consilii destituta, quondam prudentiae filia, nunc sine prudentia, sicut pulvis disparuit, sicut fumus evanuit, sicut foenum exaruit.

³ Et divina officia, me assistente, solemniter celebrantur. Nam et ego, ad mandatum praedicti cardinalis magistri Petri, in Sabbato Quatuor Temporum ante Nativitatem Domini in templo Sanctae Sophiae solemniter ordines celebravi. Quia et ipse pro amore Domini crucifixi peregrinans in Syriam, sicut prius, ut ei assisterem in Armeniam, sic et post in Graecia fueram comitatus cumdem; p. 622.

⁴ Anno Domini MCCV Balduinus Imperator constantinopolitanus

până-l prinde moartea în luptă. Dintre fii, Gulielm moștenește în Italia, la Salonic Dimitrie¹.

Se trece la alte cruciate: la lupta în „Spanii“ contra lui Emir Almumenim (*Almeramomeley, rex mauritanus*), cu mulți Saracini, de părea că va lua „nu numai Spania, ci și Roma, ba chiar toată Europa“². Se iea de fapt Malaga, Calatrava, Alarcos, Benevento, Petrabona, până la „portul Muradal“, unde 200 de oameni pot opri „toată lumea“ (*totum mundum*). Erau optzeci de regi. Dar, și cu ajutor portughes, cu îndemn papal mai ales, regii spanioli toți bat pe Mauri, ieau cetatea „Ubende“, cu „60.000“ de locuitori, cari sint uciși.

La urmă, cruciata copiilor, conduși de „un copil mai tânăr de zece ani“, care spune că fără vase va ajunge și va lua Ierusalimul³.

Peste puțin, în 1213, Sicard isprăvia odată cu viața și această „istorie universală“.

Graecos in Andrinopoli congregatos obsedit, sed a Blatis forinsecus congregatis et Cumanis ipse imperator cum quibusdam baronibus suis captus est et occisus. Exercitus autem illaesus reversus est Constantinopolim, cui praefuit Henricus, frater imperatoris, duce Venetiae iam mortuo. Marchio quoque Bonifacius, qui regnavit in Thessalonica, a Graecis et Blatis multa passus est. Fuit hoc anno Graecis aridens et blande, sed Latinis adversa fortuna; p. 622.

¹ V. și cronica Cremonei, la 1204: „Eodem anno ultra mille de hominibus Cremonae iverunt Constantinopolim causa retinendi terram; *ibid.*, p. 638.

² Minabatur non solum Hispaniam, sed et Romam, immo Europam capere universam.

³ „Quidam minus decem annorum infans, asserens sine nave transiturum mare et Hierusalem recuperaturum.“ Versiune: „quasi duodecim annorum, qui se visionem vidisse dicebat crucis signaculum... Se persicum mare transituros at Terram Sanctam Hierusalem in Dei potentia recuperaturos“.

IX.

Ricobald de Ferrara

Autorul unei „Istории universale“ — așa-i zice chiar: „Historia universalis“ —, de la 700 la 1297, Ricobald de Ferrara, o începe de la „Karulomagnus“ și de la Ami și Amile, cu prezicerea că supt Împărăteasa Irina se va întoarce Hristos. Expunerea e pe cele patru Imperii (*regna*). „Din vremea aceia s'a împărțit Imperiul roman în două Imperii, și nu s'a mai întregit. S'a pus întrebarea, care din cele două Imperii e mai de frunte, căci unii zic că Imperiul de Orient, pentru că, fiind mai puternici atunci monarhii romani, și-au ales cu deosebire acea parte din Imperiu, renunțînd la partea de Apus și a rămas întregul August în Orient. Dar părerea mea este că acest Imperiu de Apus e mai vrednic decît acela, de oare ce poporul roman și Senatul au constituit Imperiul roman, și unde e Roma și Senatul acolo e trunchiul Imperiului, iar la Constantinopol doar o ramură¹“.

¹ Ab hoc tempore divisum est imperium romanum in duo Imperia, noc ulterius est unitum. Quaesitum est horum duorum Imperiorum utrum dignius. Nam quidam dicunt quod Orientis Imperium, quod potentiores romani tunc monarchae eam portionem Imperii sibi praelegerunt potissimum, occidentali parti renunciantes et Augus-

Și acesta crede în acele *gesta*, fabuloase, în care e vorba de isprăvile lui Roland¹. Și aici se vorbește de călătoria lui Carol-cel-Mare în Orient, de unde aduce o parte din lemnul Crucii, sudariul lui Hristos, cămașa Maicii Domnului, brațul lui Simon: ce nu era în stare a face, ca vădare de puteri supraomenești, marele Împărat! „Căci și dintr'o lovitură de spadă tăia un cal armat, întindea cu mîna patru potcoave de cai, ridica răpede pe un cavaler armat care-i sta pe mîna de la pămînt la înălțimea capului cu o mîna singură. Mîncă la o singură masă un iepure întreg sau două găini sau o gîscă, dar, la băutura, rare ori la cină trecea peste al treilea rînd“. El a înălțat mănăstirea Sfîntului Iacob de la Compostela și „atîtea mănăstiri cîte litere sînt“².

Pentru istoria evului mediu începător, legendele se adună de oriunde: peripețiile creștinării regelui Bulgarilor, moartea lui Arnulf de „lues pediculorum“, Venceslas aducînd din pădure lemne pentru săraci, povestea Giselei lui Ștefan-cel-Sfînt, regele polon mîncat de șoa-reci, descoperirea la Mantova a sîngelui Domnului, în 1158.

tus integer in Oriente remansit. Mea quidem sententia est haec: occidentale dignius illo fore, quippe romanus p̄pulus et Senatus Imperium constituere romanum et ubi Roma et Senatus, ibi est stipes Imperii, in Constantinopoli vero est ramus; Muratori, IX.

¹ Et alii, de quibus gesta habentur; p. 112. Cf. p. 112: „scribit Torpinus, episcopus remensis“. După „I. de Temporibus“ moartea scutarului lui Carol-cel-Mare; p. 123.

² Equidem et equum uno ictu spada armatum dissecuit, quatuor ferramenta pedum equorum manibus extendebat, militem armatum stantem super manum suam a terra ad caput sola manu velociter elevabat. Leporem integrum, duas gallinas vel anserem una refec-tione edebat; parcus in potu: raro ultra terciam vicem potabat in caena; p. 113.

³ Tot autem monasteria construxit quot est numerus litterarum; p. 113.

Ajungînd la vremea cruciatelor, el vorbește de călătoria la Locurile Sfinte a unui concetățean al său, Guilielm de Marchesella, care a lucrat la biserica cea mare din Ferrara¹. Saladin e lăudat ca unul care era onest mai presus ca oricare și „de spirit nobil și ales”².

Ungaria îl interesează, și el prezintă la 1235 călătoria lui Andrei, „acum înaintat în vrîstă” (*iam grandaevus*), și nașterea dintr’o Morosina, Tommasina, a lui Andrei Venețianul, „care astăzi stăpînește regatul Ungariei”³. Dar afacerile din Neapole îl atrag mai ales: el descrie pe Frederic al II-lea, destăinuiește otrăvirea lui Conrad, zugrăvește lupta de la Benevent și urmările ei crude, Carol de Anjou poruncind a se tăia mîni, picioare, a se scoate ochii. Urmează lupta de la Tagliacozzo și cealaltă biruință a tiranului, nedreapta osîndă a lui Conradin. La sfîrșit trecerea prin Ferrara a fiicei regelui Rudolf, logodită cu fiul lui Carol.

E curios cît îl interesează pe Ricobald ceia ce am numi astăzi material de istorie culturală. Cel ce se interesează de *Poetria novella* a lui Gualfred, „trimesul regelui Angliei”, care o dedică lui Henric al V-lea⁴, și înseamnă cutare minune pe care a văzut-o la 1243, care trece la urmă la femeia cu patruzeci și doi de copii și ține să se știe că astrologul lui Frederic al II-lea se chema Mihail Scottus, citează de cînd au început a se folosi și Italienii, lăsînd săbiile, de pumnalele franceze⁵.

¹ Hic studiosus fuit ad opus maioris Ecclesiae in Ferrara; p. 124.

² Nec quisquam illi probitate praeferatur. Adeo fuit nobilis ingenii et praestantis; p. 124.

³ Quae illi peperit filium Andream nomine qui hodie Ungariae regno potitur; pp. 128-9.

⁴ P. 126.

⁵ Italici exinde Francorum uti coeperunt pugionibus hoc tempore, et enses obsoleti sunt; p. 136.

I se par „aspre“ moravurile (*rudes mores*) pe care le presintă amănunțit pentru epoca lui Frederic: soț și soție mincînd dintr'un blid, un singur fel de mîncare sau două, luminarea la prînz cu o făclie ținută de unul dintre copii sau de un servitor, „căci nu se întrebuițau candelile de său sau de ceară“¹. Carne minca poporul numai de trei ori pe săptămînă. Sara se aducea doar puțină mîncare rece². „Nu toți beau vin vara“, și se găsiu puține pivniți de vin (*cellae vinariae*). Zestrile erau mici. Femeile purtau postav ieften pentru *sotanium* (*soutane*) și *xocca* (*soque*). Femeile măritate evitau modele prea împodobite³.

O altă parte din „Istoria Universală“ e consacrată Papilor. Și aici miraculosul joacă un rol de căpetenie. E vorba despre nașterea lui Martin, despre curățirea unui lepros prin sărutare, despre minunile lui Gansulf, despre Ioan de Anglia, care, „precum se zice, fiind femeie, la vîrsta copiilor, a fost dus la Atena de un amant al ei, și a înaintat în deosebite științi“. Gerbert, Papa Silvestru cel învățat, e un filosof, dar și un „necromant“ și un „familiar al dracului“. Moartea Papilor e vestită în chip minunat.

Foarte pios, scriitorul denunță pe aceia cari se gîndiseră cîndva, în secolul al IX-lea, să aducă în Italia pe Sudanul Babiloniei⁴. El arată pe Chiril, „apostolul aproape al tuturor Slavilor“, care aduce corpul Sfintului Clement

¹ Facem tenente uno puerorum vel servo, nam candelarum de sebo vel de cera usus non erat.

² Non omnibus erat usus vini aestate.

³ Coniugatae latls vittis tempora et genas sub mentum vittabant ; p. 128.

⁴ Orta turbatione inter christianos, quidam scelerati miserunt ad Soldanum Babiloniae ut in Italiam accederet, eam possessurus ; p. 166.

Papa de la Cherson la Roma pentru a-l așeza în mormântul unde apoi se va coborî însuși Chiril¹.

Adausul, în care se citează Tit Liviu ca „tragoedus“ și Horațiu, presintă lupta lui Donat ereticul cu dracul, legenda lui Arthur, calul de aramă al lui Carol-cel-Mare², înghețarea în Scoția, pe la 800, a largului Mării, aducerea de Carol-cel-Mare de la Roma la Paris a lui „Alchimus philosophus“³, călătoria lui la Ierusalim. Peste Carolingieni, între cari se înseamnă un „demoniac“, peste Hugo Capet (*Capucius*), peste Otto al II-lea, care taie la masă pe trădători și, mai înainte, peste Cesarii bizantini, ca Leon *Macazenus*, care moare puindu-și pe frunte „sfânta coroană“, ori urmașul lui, Mihail, care trimete unui urmaș al lui Carol-cel-Mare „cărțile Sf. Dionisie despre Ierarhiile îngerilor“⁴, se ajunge la uciderea lui „David fiul preotului Ioan“ — figura medievală pentru regele Abisiniei — de către întemeietorul, la 1199, al Imperiului tătareșc⁵.

De la 1300 până la 1500 scriitorul medieval va găsi continuatori, cari vor înșira toate faptele istoriei generale: ocuparea Armeniei de Tatars, înfrîngerea în Flandra a lui Filip-cel-Frumos⁶, prada tătarească în Siria, otrăvirea Papei Bonifaciu într'o smochină și apariția lui

¹ Pene omnium Sclavorum apostolus ...A Cresoa, ubi in Mare Ponticum proiectum fuerat; pp. 167-8.

² Sicut legi in quadam chronica; p. 274.

³ Karolus Alchimum philosophum cum studio de Roma Parisius transtulit, quod prius de Athenis fuerat translatum Romam; p. 235.

⁴ Michael, imperator in Constantinopoli, Lodovico transmisit libros Beati Dionisii de Hierarchiis Angelorum; p. 235.

⁵ Tartarorum regnum inchoat qui, occiso David, filio presbyteri Ioannis, regnum dilataverunt; p. 246.

⁶ Innumeri equites et proceres Francorum perierunt incaute praecipitati in foveas instructas, velatas cespitibus.

Giotto, despre care se scrie așa: „Se vedește Giotto, pictor excelent, florentin: ce a fost în arta sa, o dovedesc operele lui făcute în bisericile Minorilor din Assisi, din Rimini, din Padova și din cele pe care le-a zugrăvit în Palatul Comunei din Padova și în biserica din Arene tot din Padova“¹. Ce nu e aici: crearea de Papa Ioan al XXII-lea a unui nou Ordin în Portugalia contra Saracinilor, moartea Împăratului Carol al IV-lea, plin de averi și de glorie², călătorul Ioan de Maundeville, altul, acesta pentru predicăția catolică, Orderic, care duce moaște „de la orașul Hermes pe Mare la India de Sus în cetatea Carra“³, flagelanții, otrăvirea Papei Urban al V-lea, crearea „Ordinului Mîntuitorului care se zice al Sfintei Brigitta“⁴, predicățiile Minorului Ioan „de Rupescissa“ și ale Sfintei Ecaterina din Siena, drumurile lui Ioan de Ruysbroek, Huss și luptele Polonilor cu Cavalerii Teutoni, înfrîngerea cruciaților de la Nicopoli⁵, —totul după „prevestirea unui astrolog păgîn—, luarea Constantinopolei de Turci, cari ar fi făcut „rege“ pe Genovesul trădător pentru a-l ucide a patra zi⁶ și cari taie capul lui Constantin Paleologul mort⁷. Se urmăresc Papii: Nicolae

¹ Zotus, pictor eximius, Florentinus, agnoscitur: qualis in arte fuerit testantur opera facta per eum in ecclesiis Minorum Assisii Arimini, Paduae ac per ea quas pinxit palatio communitatis Paduae et in ecclesia Arenae Paduae; p. 255.

² Carolus IV moritur divitiis et gloria plenus; p. 263

³ De civitate Hermes per mare ad Superiorem Indiam, in civitate Carram; p. 264.

⁴ Ordo Salvatoris qui vulgariter dicitur Ordo Beatae Brigidae.

⁵ Franci in Turchia miserabilissime ceciderunt propter superbiam, quia noluerunt audire consilium Sigismundi, et captus fuit dux Burgundiae, aliis interfectis.

⁶ Tradita per quemdam Ianuensem, qui post triduum a Turcho constituitur rex iuxta promissum, et die IV decollatur; p. 269.

⁷ Imperatoris corpus iam mortum decapitatum fuit livore Turcorum; *ibid.*

al V-lea, care canonisează pe Sf. Bernardin, Calist, bătrîn, tot bolnav, milos, care face sfînt pe Sf. Vincentiu și, pentru o victorie contra Turcilor în Ungaria în 1456, creiază sărbătoarea Transfigurației; Piu al II-lea, supt care Gutenberg tipărește 300 de cărți pe zi cu meșteșugul său de a „întipări litere pe pergament cu forme metalice“¹. Tot trei sute de exemplare scot pe zi și cei trei cari aduc la Roma noua descoperire². Un Ioan Montelius, tot la Strasbourg, ajunge la același rezultat cu „același meșteșug“³. La acest material puțin obișnuit se adaugă și alte știri utile: Marcu de Alexandria, Ioachim de Antiohia și Ioachim de Ierusalim, cei trei Patriarhi ai Siriei și Egiptului, se oferă, la 24 April 1459, prin solul lor la Roma, „Moise poreclit Gilbet, arhidiacon al Bisericii din Antiohia“⁴; e în momentul când Monembasia se dă Papei de cruciată, în Octombrie 1461, și regina izgonită a Ciprului, Carlota, căuta ajutor la Roma. Se înseamnă schimbarea Marelui Maestru al Hospitalierilor pentru a se ajunge la polemica în legătură cu Pragmatica și acțiunea de împăcare a lui Ludovic al XI-lea, regele Franciei, față de Sfântul Scaun⁵.

¹ Imprimendarum litterarum in membranis cum metallicis formis; p. 270.

² Conradus Suveynem ac Arnoldus Pancroz, Udalricus Gallus, parte ex alia, Theutones (*sic*), librarii insignes, Romam venientes, primi imprimendorum librorum artem in Italiam introduxere, trecentas cartas per dies imprimentes; p. 273.

³ Iohannes quoque Montelinus nuncupatus apud Argentinam, eiusdem provinciae civitatem, ac in eodem artificio peritus, totidem cartas per diem imprimere agnoscitur; p. 270.

⁴ Per legatum suum Moysem, cognomento Gilbetum, ac antiochenae Ecclesiae archidiaconum; p. 270.

⁵ Per seditionem adversus Romani Pontificis potestatem olim obtinam et a patre suo Karulo, longo tempore sustentatam, prorsus a regni sui finibus eliminat, liberam ecclesiastici imperii potestatem Papae restitui mandans.

Se notează venirea la Ancona a lui Toma, despotul grecesc exilat, a carui soră e măritată de Papa cu „ducele Rusiei“, nunta făcându-se chiar în biserica Sfântului Petru¹, și pelerinagiul la Roma, în haină neagră, al Împăratului Frederic².

O formă italiană se adaugă la ediția lui Muratori. E vorba acolo despre Carol-cel-Mare și Alcuin, despre „Sudanul“ arab care pradă la Pisa și în marginea Romei, ucigând apoi pe ducele de Benevent, care-l chemase, pentru a apărea la Capua, Neapole, în Sicilia; după acest „Belchaveth“ un „Ameth“ urmează trista operă, revenind în Calabria contra Împăratului Ludovic, care va muri „de boala aceia căreia Grecii îi zic phtyzis“³. Murind acesta, unchiul său Carol apare cu 16.000 de călăreți și 10.000 de pedestri pentru a opri pe Ahmed, și el ajunge a-i ucide la Sossa „18.000“ de Sarcini, șeful însuși fiind tăiat cu mâna lui. Arabii cer ajutorul califului, care-i refuză, apoi al lui „Agalante“, rege al Africei, și acesta se răpède cu 200.000 de călăreți, aducându-și cu dânsii toată familia, dar creștinii biruie în munții Calabriei, și căpetenia cade, împreună cu fiul său mai mare. Supt al treilea Carol se văd Africanii prădînd dincolo de Roma și la Monte Cassino până ce șazeci de vase venețiane îi bat la Ancona. Dar Arabii, cu 200 de vase, vor lua Sicilia supt Împăratul bizantin Mihail, care și aici e numit „Ethyriarco“. Mihail permite Slavilor să se așeze în Panonia. Pe acest timp apar pentru a-i goni Ungurii, pe cari Alanii i-au scos de la râul Tanais în „Mesia“⁴.

¹ Unam Dispoti sororem, quae ex stirpe Constantini erat, suo impendio curavit ut dux Russiae in uxorem acciperet et facta sunt sponsalia eius in basilica Sancti Petri; p. 275.

² Pp. 271-2, 274.

³ Di quel male che i Greci chiamano phtysis; p. 303.

⁴ Abitanti al fiume Tanai per gli Albani si calarono in Mesia; pp. 304-5.

XI.

Francisc Pipin

Un predicator din Bologna, care-și făcu pelerinagiul în Orient la 1320, strânge pretutindeni o informație variată, pentru a scrie istoria lumii de la 1176 la 1314.

Acest traducător al vestitului Marco Polo iea — sau pretinde a lua — știrile lui din Eginhard, din Hugues de Flavigny, din Sigibert de Gembloux și din Turpin, din „Helinand“, din cunoscutul Martin Polonul, din Englesul Wiliam de Malmesbury, din Vincențiu de Beauvais, care era în mâinile tuturor, din felurite „cronici“ (*ex chronicis*) ca și din „Historia de acquisitione Terrae Sanctae“ și din profețiile abatelui Ioachim. Firește, el se va ocupa mai ales de lucrurile privitoare la cruciată: trecerea lui Frederic I-iu prin „Bulgaria“¹, expediția lui Ricard Inimă-de-leu și a lui Filip-August, luarea Constantinopolei de Latini, cu Murzuphlos care singur s'ar fi dat de pe fereasta turnului, cu luptele împotriva *Blachilor* și a Cumanilor², cu așezarea feudatarilor francesi în provinciile Imperiului bizantin, ca Ville-

¹ Introitus Bulgariae... Praeses Bulgariae; Muratori, IX, p. 589.

² Rex Blancorum..., Bianchi et Cumani. — Căsătoria Împăratului latin Henric cu „regis Blancorum filia“. — Apoi „Hungarorum et Blancorum regna“, „Blachi“; pp. 619, 620, 622, 623.

Hardouin, al cărui fiu ține pe fata Împăratului Henric¹, cu vicisitudinile Imperiului Cruciaților, luptele lui Frederic al II-lea, instalarea Angevinilor la Neapole (cu scrisoarea lui Carol de Anjou despre lupta de la Benevent către Papă; Manfred e comparat cu bunul Împărat roman Titu); apoi cu negocierile de unire la Lyon ale lui Gherman, patriarhul de Constantinopol, ale arhiepiscopului de Niceia și Marelui-Logofăt, alți doi trimeși bizantini înecându-se în Mare.

Foarte pe larg se presintă unele locuri privitoare la lumea musulmană. „Bătrânul de la Munte“, șeful „Asasinilor“, cari se aruncă din turn la Ordinul lui, locuiește într'un palat de marmură cu conducte pentru apă, vin, lapte, ulei, între livezi unde crește până la douăzeci de ani pe fiii și fetele țeranilor; ai lui, însărcinați cu un omor, nu cutează a reveni decât dacă misiunea e îndeplinită. Plătește Templierilor un tribut de 3.000 de bisanți pe an. Se arată cum a fost omorât fiul contelei de Tripoli la Sf. Maria din Tortosa, cum a fost rănit prințul engles Eduard. La urmă însă, „Asasinii“ se convertesc și „Bătrânul“ e ucis, nu fără a fi făcut și el act de adesiune la creștinism. Dar, revenind la rățăcirile lor, bandiții, cu noul lor șef, sânt asediați trei ani de „regele“ Tatarilor, *Alchim*, care isprăvește măcelărindu-i.

Împrejurările de la Tatar, care-i par mai importante decât certele „facțiunilor diabolice“ de acasă, Ghelfi și Ghibelini, sânt și ele bine cunoscute călugărului călător prin locurile lor. La 1268 Hanul Halau (Hulagù) iea Bagdadul și pradă tesaurul din „turnul de aur“. Cubilai-Han, „Cublay, Magnus Cham“, atacă provincia Mangi, cu

¹ Cuius filius uxorem habebat quondam Henrici imperatoris, frater Balduini, filiam; p. 623.

generalul său Baiam Cingsan, „O sută de ochi“. Regele Taofur hrănește pe an 20.000 de copii găsiți și dă zestre fetelor. Un lung șir de lupte urmează, în asedii de cetăți : Carcangin, „Quinsay“, care e capitala. O mie de vase urmăresc pe învins până la acele „inexpugnabile insule ale Oceanului“, unde moare. Alte lupte urmează „pro regno Carajam et Vociam“ și se înfățișează cutare bătălie în care de o parte sînt 2.000 de elefanți cu castele de lemn cuprinzând câte doisprezece până la cinsprezece oameni înarmați ; în jur se află „60.000“ de călăreți. Se atinge pierderea cetății Akkon, atacată pentru că de la creștini se uciseseră solii Sultanului fără a voi să se dea vinovații. Povestirea se încheie cu duelul maritim între Venețieni și Genovesi la Lajazzo, cu împrejurările romane supt Bonifaciu al VIII-lea și alegerea „vulpilor“ Clement al V-lea, Francesul care se mută la Avignon.

XII.

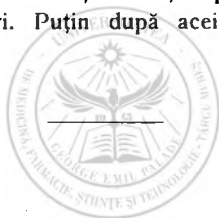
Gaufred Malaterra

Gaufred Malaterra vrea să presinte o Istorie a Siciliei (*Historia sicula*). E un om învățat, care citează pe Salustiu, știe că *Dacia* cronicarilor latini e „Norveja“ și explică sensul lui „North“ în *lingua anglica*. Dar admite că în lupta de la 1063 biruința e datorită Sfințului Gheorghe. El începe cu debarcarea Normanzilor între Capua și Salern pentru ca să ajute pe Maniakes contra Arabilor: Messina și Siracusa sînt luate. Dar apoi ca rebeli ocupă ei Apulia și se instalează, contra Grecilor, la Amalfi. Drogo, unul din șefii lor, e ucis de Lombarzi, cari-și păstrau în acest Sud italian resturi de dominație. Până la falsul Mihail se presintă: atacul pisan la Palermo, lupta la Bari a lui Roger cu flota bizantină pe care o comandă acel Gocelin care va fi prins, tot un Normand; urmărirea, pe la 1070, a piraiților din Tunis, pe o vreme cînd *golafrii* tunisieni ajung până la Taormina.

Pentru marea campanie bizantină, în *Romania*, a celor 1.300 de cavaleri se recurge une ori și la pompa versului. Luptele trec pe rînd la Gasopo din Corfù, la *Avolucium* (Avlona), la Canina, la rîul *Demoniorum*, unde e „Muntele lui Ghiscard“ (*Mons Guiscardi*), la

Durazzo, luat prin trădarea unui Dominic — ca și în povestirea precedentă —, la Castoria, în aceste „părți bulgărești“ (*apud Bulgaros*; v. mai departe „noviter a Bulgaria revertente“¹). Se notează rolul Varegilor, cari, în număr de 300, țin garnisoană la Castoria și sînt niște Englesi² cu halebarde (*caudati bidentes*).

În același timp, până la moartea ducelui și până la prima cruciată, acțiunea normandă asupra Romei, cu 4.000 de oameni, și certele între șefi. Robert și Roger se luptă cu nepotul celui d'întăiu, Iordan, principe de Capua. După ce Pisanii oferă lui Roger cetatea „Africa“, luată de dînșii, se ajunge la împăcarea dintre acesta și Boemund. Roger va lua și Malta, supuind pe caid și liberînd pe captivi. Puțin după aceea moare Iordan, fiul ducelui.

¹ Încă „apud Bulgaros“, „qui tunc cum ipso apud Bulgaros morabatur“.

² Angli quos Werengos appellant.

XIII.

Hugo Falcandus

Cel mai larg povestitor al lucrurilor din Sudul italian e însă Hugo Falcandus.

Acesta, care citează și pe cronicarii anteriori (*veteres annalium historiae*) și documente de drept¹, dar și pe Caton, e un om de însușiri literare, capabil de a urmări originile orașelor până pe vremea Corintienilor vechi și a pomeni Aretusa și Alfeul. Va descrie deci Palermo, cu porțile ca a Sfintei Agate, cu turnurile și străzile sale, între care cea de marmoră (*vicus marmoreus*) pentru bazar, strada Amalfitanilor cu arcadele umbroase², cu piața Saracinilor (*forum Saracenorum*), cu Palatul Regal, plin de fete și de eunuci, cu cel arhiepiscopal, cu casa consulului Silvestru, cu splendida Capelă a Curții, în care se înfățișează prin mosaice Vechiul și Noul Testament, cu³ paraclisul amiralului Gheorghe și mănăstirea Sfintului Ioan, cu fabricile de mătăasă, de pietre scumpe, vestite³. Afară din oraș, cale

¹ Libri consuetudinum, quos *defetairios* appellant; p. 293. Pomeniște școlile publice din regat; p. 300.

² Viae coopertae ad palatium Arabum.

³ Multiformis picturae varietas gemmis interlucentibus illustratur. Margaritae quoque aut integrae cistulis aureis includuntur aut perforatae filo tenui connectuntur et eleganti quadam dispositionis industria picturati iubentur formam operis exhibere.

de patru mile, fântâni, apeducte, grădini udate cu roata, canale. Vezi acolo pepeni, harbuji, dovleci, apoi pomi, mere de tot felul (*mala punica vel acetosa, vel dulcia*), lămii (*lumias*), portocali (*arengiae*), nuci, migdali, smochini, măslini, *siliquae*, palmieri, trestii de zahăr (*canna melis*).

Se dau portretele actorilor acestei drame politice, care e viața de două veacuri a seminției de aventurieri pe pământul Italiei de Miazăzi.

Roger, primul rege, e un om dispus să asculte sfaturile, un curios de lucruri străine, dar e încredințat, și el, că „Francesii întrec orice alt neam în ce privește ambiția războinică“¹. Dacă e sever, aceasta înseamnă o nevoie a vremurilor. Urmașul său Gulielm e un om singuratec, care iese rar din palat și ale cărui sentințe sînt crude. Gulielm al II-lea, rege la patrusprezece ani, e așa de frumos! Cutare nobil normand Gait, *Gaitus*, e „creștin numai de nume, iar în suflet Saracin“², cutare rudă a reginei lui Gulielm e „jucător de zar“ (*abacum ac tesserae*)³.

Ce reiese mai clar însă din povestirea lui e caracterul oriental, bizantin al acestei societăți. Nu numai în clădiri, în ornamentație, în pompă și lux, dar și în moravurile unei vieți publice agitate și adesea stropite cu sînge. Conspirațiile sînt la ordinea zilei: „e un obicei al Sicilienilor a face un pact de societate frățescă“⁴. Amiralul trădător își comandă o diademă; el

¹ Sciret Francorum gentem belli gloria caeteris omnibus anteferri; pp. 260-1.

² Nomine tantum habituque christianus erat, animo Saracenus; p. 271. V. și pp. 298, 308.

³ Se pomenesec Greci cari joacă la noroc, *in domo quadam ludentes*; p. 333.

⁴ Iuxta consuetudinem Siculorum fraternae foedus societatis contraxerit; p. 262.

vrea deci să fie rege și caută să cumpere pe Papă¹. Și Matei notarul are poftă regale². La sunetul trâmbițelor, tobelor, aleargă mulțimea; sînt la curte și crai-nici din buciume, *servi buccinarii*. Arcașii regelui se sfiesc să intervie; ei sînt acușați că aleargă numai cînd au ceva de cîștigat pentru ei³.

Cu prilejul acestor tulburări se petrec scene pe care le întîlnim numai în cronicile Romei orientale. Lapidări, ochi scoși, mîni, limbi tăiate, ca și mușchi ai picioarelor, cadavre tîrîte pe stradă ori date cînilor, cu care se dispută sîngele, capete pe lanțe, aruncate în cloacă, înecări pe corăbii putrede, măceluri în masă, ca al Saracinilor. Se crede în astrologi, se plîng regii cu bocitoare, mai ales arabe, cite trei zile, roabele mergînd în fruntea mulțimii femeiești, despletite, cu sacii în cap, urlînd⁴; plîngerile se aduc ca la Greco-Arabi în vîrfurile trestiiilor⁵.

Avem a face cu un teritoriu, în care, peste clasa stăpînitoare normandă, adusă prin accidentul năvălirii, au dreptul de a sta și de a juca un rol cele două semînții de baștină: „Grecii“ și „Lombarzii“, cu limbile lor deosebite, ambele admise, așa încît cineva ca arhidiaconul care poartă vechiul nume clasic, arătînd o cultură sprijinită pe clasicism, de Aristip, poate fi presintat ca „erudit și în literele latine și în cele grecești⁶“. Cînd vine, pentru a se amesteca în toate, fratele reginei, fiul bastard al regelui Navarei, prefăcîndu-se din Rodrig,

¹ P. 274.

² P. 300.

³ Sagittarii Curiae, qui nunquam in seditionibus, ubi lucri spes apparet, ultimi consueverunt occurrere; p. 339.

⁴ P. 303.

⁵ A summitatibus harundinum; p. 324.

⁶ Tam latinis quam graecis litteris eruditus; p. 281.

cum îl chema acasă, în Henric, apoi și Étienne de Perche cancelariul, cu cârciumele lui pentru Saracini, în sfârșit toată „adunătura“, între alții și soldați spanioli, e la cronicar un sentiment de adîncă și, în sensul lui, legitimă indignare. De sigur că la Curte trebuie limba francesă¹, dar nu poate fi îngăduită această imbulzire de oameni „din Franța și din Normandia, care, cum li e obiceiul, se aruncă în cuvinte de batjocură și, abusînd peste măsură de ocrotirea Curții, zice „trădători“ Grecilor și, Lombarzilor, jignindu-i cu multe insulte“². Se vorbește de un nou sistem de impozite, ca în Franța și se insistă asupra faptului că o astfel de plată anuală peste „toată populația Siciliei“ nu poate fi admisă decît doar în țara aceea, „care nu are cetățeni liberi“³, — foarte interesantă afirmație a vechilor privilegiilor de care se bucurau clasele din regatul italian. Se zvonește că de Perche ar voi să ducă în Franța lui produsul acestor stoarceri, el și cu Eudes Querel, ajutorul lui. Bănuielile ajung, acolo, că se denotă intenția de a „izgoni șpe toți Grecii“, pentru „a da Francesilor casele, viile lor în celelalte orașe“⁴. Grecii cred că scopul cancelarului ar fi să ia pe regina și să se pro-

¹ Francorum linguam ȳgnorare, quae maxime necessaria esset in Curia; p. 312.

² Nuper enim ad eum (cancellarium) de Francia Normanniaque clientuli multi confluerant, qui, uti eorum mos est, in contumeliosa verba praecipites et Curiae patrocinio licentius abutentes, Graecos et Lombardos proditores appellabat, multis eos iniuriis lacessentes; p. 325.

³ Dicentes id unicam proponere ut universi populi Sicillae redditus annuos et exactiones solvere cogentur, iuxta Galliae consuetudinem, quae cives liberos non haberet; p. 332.

⁴ Asserentes (latini) Francis id esse animi ut, omnibus Graecis expulsis, ipsi domos eorum, vineas caeteraque oppida possiderent; p. 333.

clame rege ori să dea coroana fratelui Geofroi, care ar lua pe princessa Constanța, sora lui Gulielm al II-lea. Deci va fi o răscoală: trupul lui Queret, purtat întâiu, după acea datină constantinopolitană, pe un măgar, de-a 'ndăratele, va fi rupt în bucăți, lingîndu-i-se sîngele, și „Transalpinii“ vor fi măcelăriți de populația băștinașă grecească. Romuald de Salern, cronicarul, e amestecat și el în mișcarea de pe urma căreia cancelariul e trimis, pe un vas genoves, în Siria, unde și moare, înlăturîndu-se numai astfel temerea unei răsbunări a lui la întoarcerea cu ajutorul Impăratului bizantin¹⁴.

¹⁴ P. 334.

XIV.

Ricard de San-Germano.

Ca un continuator al precedentului poate fi considerat Ricard de San-Germano, care, în paralelismul dintre „bizantinitatea“ de la Constantinopol și cea de la Palermo, presintă istoria regatului celor Două Sicilii de la 1189 la 1243.

Pentru tot ce duce la luarea Constantinopolei de Latini lămuririle sînt puține și nu mi-au părut importante. E vorba mai mult de acțiunea lui Tancred, în legătură cu Biserica romană, de raporturile lui cu șefii, *reguli* ai Saracinilor din munți, de eforturile ce face pentru ca Messina să nu fie „distrusă“ de regii cruciați, Ricard și Filip August¹. Căsătoria princesei bizantine Irina e înfățișată în treacăt. La Curtea regelui german Henric, soțul Constanței, se presintă „histrionul“, bufonul german, căruia i se zice „Foale“².

Cucerirea Capitalei bizantine e presintată ca o *supunere a ei față de Biserica Romei*. Și acțiunea papală se cunoaște și mai departe; în Spania³, de unde cru-

¹ Ne civitatem Messanae destruerent cum multis precibus impe-travit : p. 971.

² Quidam imperatoris histrio theutonicus cognomine Follis ; p. 977. Măsuri în Orientul latin contra „joculatorilor“, p. 993.

³ Luarea de creștini a unei „terra Miramomellini“, a Cordovei, mult lăudată, pp. 999, 1034.

ciații biruitori trimet Sfintului Părinte un cort de mătasă și un steag de brocard de aur, în pelerinagii pe care le ocrotește excomunicarea contra răilor creștini la 1213 și scrisoarea — care trebuie să fie falsă — către Sudan (6 calendele lui Maiu 1214), în raportul, atîta de nou și de bogat, pe care i-l fac despre situația din lumea musulmană Patriarhul de Ierusalim și cei doi Mari Maieștri ai Ordinilor, arătînd dorința cutărora din acești șefi de a se supune cu totul Papei¹. Cruciata e urmărită, peste vicisitudinile Imperiului latin (prinderea de Balcanici a pretendentului Petru de Auxerre²), la Damietta și aiurea. Va fi vorba de trecerea spre Salonic a marchisului de Montferrat, cu Longobarzii și Toscanii săi, de lupta lui cu Comnenul („Commiano“) de la Adriatică (1224). Se vorbește și de moartea lui, de moarte bună, în acea „Romania“, năvălită de Latini“ .

Raporturile regatului celor Două Sicilii cu Arabii (cu un „Mirabittus, Saracenorum dux“), așezarea Saraciniilor în Luceria sînt avute în vedere.

Cruciata lui Frederic al II-lea, din condițiile căreia i s'a făcut marele cap de acusație, e înfățișată cu imparțialitate. Se arată promisiunile Lombarzilor în 1226, sosirea și moartea la Otranto a landgravului, solia la Sudan a arhiepiscopului de Palermo, care aduce, în 1228, elefanți, catiri și alte daruri³. Amănunte bogate se dau pentru expediția siriană a Împăratului excomu-

¹ Volunt isti libenter reddere in manus domini Pape Terram Sanctam quam tenent ad opus christianorum, etc.

² Qui, errantes per devia et condensam sylvarum, a Gracis intercepti sunt; p. 988.

³ Un rege de Salonic mort la Melfi, p. 1024. Se înseamnă și un cutremur la Constantinopol; p. 1026.

⁴ P. 1004.

nicat, autorul pârînd a fi luat parte la dînsa (pronunță grecește *Zoron* pentru *Thoron*). Se menționează și solul de la „Commiano“, de la Comnen, care, la 1230, va fi bătut și orbit, un „comes Majo“, cu daruri mari. Cutare solie greacă ulterioară va fi descrisă „cu caii împodobiiți cu șele și frîie de aur și cu postavuri de mătăasă țesute cu aur și cu bani de aur fără de număr“¹. Nu se pierde din vedere luptele din Siria, cu Ioan de Beirut, Cipriotelul, contra Imperialilor lăsați acolo de Frederic². Se va însemna trecerea prin Marsilia spre Locurile Sfinte, în August 1239, a regelui Navarei. Apelul disperat al regelui Ungariei, gonit de Tătari, către Împărat, căruia e gata a i se supune, e la locul său³.

Pentru afacerile regatului însuși, reformat adînc de Frederic, nu lipsesc știri nouă, despre *tarrenii cari se bat la monetărie*, despre monopolul de mătăasă crudă, de fier, de aramă, despre noul sistem monetar cu *rotuli* pentru *tumini*, despre trecerea la fisc a *văpsitoriilor (tinctoriae)*, despre banii de aur, „imperialii“, cari se scot la Brindisi și Messina, despre *augustalii* cu capul Suveranului și acvila, despre „constituțiile imperiale“ publicate la 1222, despre oprirea căsătoriei baronilor în altă țară, despre organizarea bilciurilor, crearea de *generales curiae* de apel, cu delegat împărătesc, avînd în orașele mari patru delegați „din cei mai buni ai locului de bună credință și bună reputație și cari să nu

¹ Cum dextrariis cum sellis et fraenis aureis et cum pannis seicis auro textis et cum innumeris aureis; p. 1016.

² Lina de Siria, pp. 1030-1.

³ Per quas se ipsum et regnum suum Ungariae suae Imperatoris promittit subiicere ditioni, dum modo per ipsum ab ipsiș Tartaris... defendatur; p. 1046.

fie în legătură cu părțile“¹, despre refacerea „studiului“ din Neapole, despre colonisări, despre aducerea de statui antice².

Pe lângă asemenea expuneri apar sărace acelea ale unui *Matteo Spinello* din *Giovenazzo*, pentru anii 1247-78.

¹ De melioribus terrae, bonae fidei et bonae opinionis, et qui non sint de parte; p. 1033. De aiurea, din orașe mici și castele, doi. Pretații sint datori a lua parte. Sesiunile sint de opt până la cinsprezece zile; p. 1034.

² P. 1050.

XVI.

Cronici siciliene

Regatul de Neapole Genova și Pisa și-au avut întâile cronice urmate cu caracter național.

La Neapole scrie în veacul al XII-lea **Protospatariul Lupus**, plin de informații despre Bizanț¹: autorul pare a considera pe Impărăteasa din Constantinopol Teodora ca pe „regina“ lui. Multe știri despre Arabii din Nordul Africei se amestecă în această expunere îndreptată spre Orient.

Falcone de Benevent are și el date exacte despre Orient, ca despre moartea lui Samuil, Țarul bulgăresc, și despre răscoala din 1142 a lui Mamiakes², a lui Tornikios. Se dau și unele știri despre cruciata întâiu.

La **Gulielm Apulus** (*De rebus Normannorum*), un poet epic, știrile despre Bizanț nu lipsesc, ca acelea despre Impăratul Mihail „epilepticus“ (Paflagonianul), iar în cartea a treia explicația poreclei Digenis dată

¹ Și aici echivalența Ungari-Huni. La 1027 recuperarea bizantină se prezintă ca făcută „cum ingentibus coplis Russorum, Wandalorum, Turcorum, Bulgarorum, Brunchorum, Polonorum, Macedonum aliarumque nationum“. — Și cronica de la Cava are ascendența știri despre Bizanț. — Toate în Muratori.

² V : 1143. Longobardi super Idrontum ad capiendum Maniaki, et non invenerunt eum eo quod transmeavit Bulgariae.—La 1144 lup. a cu „Russi“ ai lui Monomah. La 1147 pomenirea Varegilor.

Impăratului martir Roman, „quia barba difurcis“ : soarta lui e urmărită și până la oferta de căsătorie pe care șeful turc o face captivului său. Trebuie ispita lui Gocelin din partea dușmanilor nenorocitului Impărat pentru a-l duce până la orbirea de la Heracleia, după care se face călugăr. Șiretul Nichifor Botaniate apare ca sprijinit de Alexe Comnenul, despre ale cărui victorii asupra lui Basilakes și Bryennios se vorbește pe urmă.

Marea expediție normandă a lui Robert Guiscard pentru pretendentul bizantin Mihail e expusă pe urmă, cu luarea Bodonitzei („Bundicia“), cu trecerea pe la Vallona, cu asediul la Durazzo, unde falsul basileus e dus „între cîntări, în mulțime“ (*circumvallatus cantantibus ubique turbis*), pe cînd oamenii serioși rîd de acest bețiv, care a fost un păharnic, un *pincerna*, de rînd. Din Mesopotamia vine la Alexe un anume Vasile cu Turci arcași. După moartea lui Constantin cel depus (*regni spoliatus honore*), Robert se retrage la *Divalus* (Diavoli). Pe urmă se dau lupte la Ianina. Grecii se apără cu cară contra cavaleriei lui Boemund. În continuarea hostilităților e vorba de Salonic (*Salonichiu*), de glorioasa (*nomine clara*) Larisa, unde se zvonia că e ascuns tezaurul imperial; nici pomenirea Tesalianului Ahile nu se uită cu prilejul biruinții Bizantinilor. Se presintă blocarea Impăratului, rămas fără provizii, pe cînd Boemund e la Valona (*Ebellona*) și Bricniu, la Castoria. La urmă, Alexe merge la Constantinopol, lăsînd cea mai mare parte din trupe la Durazzo.

Cum Venețienii sînt amestecați în aceste lupte, iată o descriere contemporană a cetății lor : „Nimeni nu poate trece fără luntre de la o casă la alta. Locuiesc tot în ape, și nu e neam mai viteaz la războiul maritim și la conducerea vaselor pe valuri“ :

Nec ab aedibus alter ad aedes
Alterius transire potest nisi lintre vehatur :
Semper aquis habitant, gens nulla valentior ista
Aequoreis bellis ratiumque per aequora ducti.

Normanzii cari păstrau castelul de la Durazzo și-și întăriau flota reapar în primăvară, merg la Corfû ; apoi în toamnă Robert gătește o sută douăzeci de vase la Brindisi.

Venețienii sint bătuți, asediul la Corfû desfăcut. Iarna se va petrece la Bodonitza. Dar iată ciuma, și Boemund, bolnav, pleacă ; și Robert se va îmbolnăvi, după ce s'a dat ordin de atac la Cefalonia, și moartea ducelui împrăștie trupele.

XVII.

Alte cronici siciliene

Nicolae de Jamsilla e istoricul lui Frederic al II-lea.

Cărturar în sensul unei „prime Renașteri“ care precede simțitor epoca numită de obicei astfel, el vede în regele său normand, care, dacă e și Impărat, aceasta trebuie să se înțeleagă în vechiul sens roman, cum e represintat Frederic pe monedele lui, tot cărturarul. Acel care zidește cetățile Augusta și Heraclia, scrie în bună latinească un manual pentru păsărari, *De natura et cura avium*, care e, de altfel, mai mult o serie de învățături, culese dintr'o lungă experiență. Scriitorul însuși dă etimologii ca a numelui lui Manfred, fiul bastard al Impăratului, semnaleză în cale pe astrologi. Il interesează, pe lângă drama acestui suflet zbuciumat, pe care o presintă mișcător, pe lângă tragicele incidente ale carierei scurte a blondului Conradin, tăiat după înfrângerea de Carol de Anjou, ca un „trădător“ ordinar pe marginea Mării la Neapole, lucruri care nu întră de obicei în cercul de visiune al vremii lui. Roma cu bisericile ei: Lateranul, Sf. Paul, Sf. Sava, Sf. Vlasie de pe Aventin, Sfintul Vasile, Sf. Sabina, rătăcirea turmelor în Dalmația supt bătaia aspră a vîntului de Nord, Bora.

Un istoric anonim al Siciliei, care scrie până la 1282, începe de departe. Aflăm la dânsul știri despre luptele răsculatului Maniakes, despre ciocnirile dintre Normanzii chemați în ajutor și *Venthavetus*, „cu mulți Arabi și Africani“, cari sînt întrebuițați și de anume orășeni contra cavalerilor francesi răsăriți pe acest pământ străin. Apar comandanții bizantini ai momentului mării prefaceri, ca acel „Ageraces“ care, în zilele Împăratului Diogene, apără Bari și aduce din Constantinopol o flotă de ajutor. Unui „Archerius, dux Baiensium“, îi scrie cutare Normand, ajuns la Imperialii din Bizanț duce la Corint¹. Vedem cum cad pe rând Bari, Palermul. Dar, pe când Gisulf, prințul de Salern, în luptă cu burghesii din Amalfi, se dă lui Guiscard, Africaniii vin în Calabria, pentru a lua robi, apoi, în anul următor, la Maceria.

Expediția contra Bizantinilor e presintată și aici pe larg, cu multe amănunte inedite: *Anglicii*, Varegii, la Durazzo, unde fugarii se adăpostesc în biserica Sf. Nicolae, aceiași „Anglici“, în număr de 300, la Castoria, unde capitulează; Boemund pătrunde până la „Arsen“, care e Larisa și cîștigă lingă oraș biruința lui asupra lui Alexe. Se presintă și cucerirea Siciliei de Roger, căutîndu-se cu acest prilej și cutare urmașă a lui Carol-cel-Mare². Sfirșitul e slab și se pomenește și o cronică după care e compilată povestirea.³

Salla Malaspina, istoricul lucrurilor siciliene între 1250 și 1276, este și el cărturarul care caută lucruri în legătură cu pregătirea lui. Va lăuda la Manfred învățătura, va urmări astrologi, la Curtea lui Frederic

¹ Gerollnus quidam normannigena, dux Corinthiorum; ed. Muratori, p. 764.

² P. 717.

³ Prout continetur in chronica; pp. 777-8.

al II-lea și aiurea, va adăugi înflorituri la povestirea lui Jamsilla despre zbuțiușul dureros al marelui împărat, va descrie amănunțit arcurile de triumf ridicate la Roma după catastrofa Hohenstaufenilor.

Îl interesează însă și evul mediu: va lăuda pe aceia cari, învingători, cruță viața învinșilor¹. Se descriu serbările pentru primirea între cavaleri a fiilor regelui Carol. De aceia se va opri asupra expediției lui Ludovic al IX-lea, adecă, în fond, întrebunțându-se naiva pietate a sfântului rege, expediția biruitorului Carol de Anjou, Suveran al Celor Două Sicilii, la Tunis. Stăpînitorul arab de acolo e presintat ca un tributar al lui Carol, care plătia pentru voia de a călători pe Mare, dar uitase de trei ani de zile datoria lui. Pare a admite conduita lui Carol față de Templieri și de Hospitalieri, căroră, pentru neplata vămii, li confiscă vase cu provisii. Nu se indignează de măsura aceluiași rege de a sili pe țerani să-i ție animalele. Un fel de patriotism local se simte atunci când afirmă superioritatea Italienilor față de Francesi în ce privește apărarea cetăților².

Memorialul din Reggio între 1154 și 1080 e mai ales prețios pentru cruciata de la Damietta, la care a asistat de sigur autorul. Și rostul întregii povestiri se ține de actele cruciatei din secolul al XIII-lea în Spania și aiurea, dîndu-se și o scrisoare a Patriarhului Robert de Ierusalim³, în care se vede ruina așezărilor creștine de acolo, până într'atîta încât, fiind uciși 312 Templieri cu 324 turcopoli, 325 Ioaniți cu alți 324 turcopoli, la Teutoni perind 400 de frați, nu mai rămîn în casă decît doar trei păzitori; la Sf. Lazăr, „cavalerii, leproși,

¹ *Honesti mores pugnantium, qui prostratis et captis sibi invicem parcere didicerunt*; ed. Muratori, p. 847.

² P. 822.

³ P. 1113.

sănătoși“, au fost uciși cu toții¹. De toți s'au prăpădit 16.000 de „Franci, și atîția alții de nu li se poate spune numărul²“.

Ni putem închipui că un suflet pios ca acesta nu va pierde prilejul de a descrie. Vedem pe Ludovic cel Sfînt în agonie,¹ rugându-se pentru popor și rostind cu evlavie ultimele lui rugăciuni: *Esto, Domine, plebi tuae sanctificator et custos și Introibo in domum tuam, adorabo ad Templum Sanctum tuum et confitebor nomini tuo, Domine*. Vîntul aduce asupra cruciaților însetoși nisipul pus anume de asediați în fața lor. La urmă, se încheie pacea, cu liberarea captivilor, admiterea serviciului divin al Predicatorilor și Minorilor, libertatea de a se boteza individual pentru Musulmani, restituirea cheltuielilor și tribut la Palermo. În aceste condiții, de relativă biruință se împrăștie și armata care visase „nu numai a supune Pămîntul Sfînt, ci tot *saracenișmul*“³. Legatul moare, și regele Navarei, care venise bolnav, se stînge în Sicilia. La Reggio sosește noul Suveran frances, Filip, care aduce într'un sicriș plin de arome oasele sfîntului său tată, care se pun lângă altar în capela episcopului, între lumînări aprinse⁴.

Peste evenimente din Bologna, cu interesanta „societate a Justiției“, care-și are soldații, și peste moartea

¹ De domo S. Lazari milites, leprosi et sani, omnes fuerunt occisi.

² Et tantus numerus aliorum qui pro Christo sanguinem proprium effuderunt, quod quasi sine numero possunt enarrari.

³ Quod non solum Terram Sanctam, sed etiam totum Saracenum subiugare debuissent; p. 1131.

⁴ Et hospitatus fuit cum exercitu suo in civitate et super palatium d. episcopi, et posita fuit dicta capsula iuxta altare Sanctae Helenae, ubi erat corpus praedicti regis, et semper ardebant cerei accensi magni ante dictam capsam; p. 1130. In una capsula conditum cum aromatibus... et in una alia capsula portabant Tristanum fratrem suum [Philippi]; p. 1132.

frumosului fiu al lui Frederic al II-lea Enzio, de atîția ani captiv al orașului, care, la îngropare, îi face cele mai mari onoruri¹, se ajunge la oferte de botez ale Tatarilor la congresul de la Lyon, cînd Constantinopolul Paleologilor se temea de un atac al lui Carol de Anjou și mergea foarte departe pe calea unirii Bisericii². Ceva despre luptele între Neapole și Sicilia năvălită de Aragonesi. Despre fiul său prins, Carol de Anjou spune: „cine a pierdut un nebun sau un prostănac să creadă că n'a pierdut nimic“³. Bucuria cronicarului e mare cînd poate vorbi de ridicarea „fiului regelui mort al Tatarilor“, de uciderea unchiului său care ținea tronul, de amenințarea către Sudanul Egiptului că-l omoară dacă nu fuge în valea Nilului, de dorința lui de a veni la Ierusalim de Sîmbăta Patimilor și, dacă va vedea în adevăr coborîndu-se focul din cer, să ucidă pe toți „Agarenii“, de întrebuițarea în luptele lui a Georgienilor și a „celorlalți creștini“, de crucea pusă pe steagurile și armele lui, de moneda tătarească pe care ar fi Sfîntul Mormînt și inscripția „În numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh“⁴.

La urmă știri despre un fals Frederic al II-lea și despre legăturile Casei de Montferrat cu Paleologul din

¹ Quaedam societas quae vocabatur Societas Iustitiae et erat valde magna societas de bonis et melioribus de populo dictae civitatis et posuerunt 80 de militibus in confinio propter bonum statum Bononiae... Et fecit commune Bononiae eum inbalsamari, et fecerunt commune et homines Bononiae ad mortem suam ei magnum honorem.

² Et eodem anno coram Papa et cardinalibus in consistorio lectae fuerunt litterae quod Paliologus in Constantina urbe ex Graecis fecerat Papam et cardinales; p. 1151.

³ Qui stultum seu follum amittit se nihil extimat amisisse; p. 1158.

⁴ P. 1158.

Constantinopol, care-și însoară fiul cu fata marchisului Gulielm, acesta căpătînd multe mii de „bisaniți“ și 500 de soldați cu plată. Vedem la 1285 încă Tatarsi prădînd în Ungaria¹.

¹ Item eodem millesimo et anno Tartari intraverunt in regno Ungariae et interfecerunt multos religiosos et sanctimoniales personas; p. 1167.

XVIII.

O cronică anonimă siciliană. — Nicolae Speciale

Un anonim sicilian, care scrie istoria insulei de la 1328, începe cu Menelau și Elena pentru ca, răpede, să ajungă la revolta lui Maniakes, al cărui fiu chiamă pe Saracini din Tunis și de aiurea, în Iulie 827. Tot cu aceeași grabă, de la întâia apariție a Normanzilor se ajunge la Frederic al II-lea, la legăturile Angevinilor din Neapole cu Aragonesi din Sicilia, la căsătoria (1317) fiicei lui Frederic al II-lea, Constanța, cu regele Ciprului¹ și la trecerea prin Palermo, la 5 Septembrie 1315, a surorii lui Henric, regele Ciprului, Maria, care merge să ia pe Iacob, regele Aragonului². Se urmăresc în special regii sicilieni până la acel Petru, din 1322, care ia pe Elisabeta de Carintia. Se dau și documente ca scrisoarea, din 1326, a Împăratului Ludovic de Bavaria. Pe scriitor îl interesează și mișcarea republicană de la Roma, cu cei cinzeci și doi de aleși ai poporului roman: *omnes consules artis totusque populus romanus*³.

Nicolae Specialis se interesează numai de câțiva ani pe cari i-a trăit și el, de la 1282 la 1287. E un om foarte învățat, care citează pe Virgiliu, pe Ovidiu, pe Lucan,

¹ P. 864. ed. Muratori.

² P. 882. Stă două zile acolo. Și despre ajutorul cerut de Armeni; p. 902.

³ P. 900 și urm.

dar și pe Orosiu și pe Isidor de Sevilla, și poate vorbi de Tarquiniu.

E povestitorul Vesperelor Siciliene, cumplita răsbunări contra Francesilor, provocată de oarecare libertăți ale lor față de femei, — ceia ce se înfățișează în chipul cel mai drastic¹. Astfel se distrage flota pregătită de Carol de Anjou contra Grecilor și adversarul lui, Petru de Aragon, se servește de acei infanteriști, *Almagovarii*, cari vor juca un mare și bizar rol în istorie².

Vom avea isprăvile, cunoscute așa de bine și din opera catalană a lui Ramón Muntaner³, ale lui Roger de Loria. El iea Gerbe, insula „bogată în fructul palmierilor și în ulei”. Pe când regele Iacob ajută cu cinci vase pe asediații de la Akkon, Roger, care, cu năimiții săi, lucrează pe cont propriu, duce șeisprezece alte vase contra păgânilor, la „Tolometta”⁴. Urmează atacul contra Angevinilor, cu douăzeci de galere. După ce se înfrânge Guillaume Estendard, Roger merge contra „Romaniei”, la Corfù, Monembasia, Chios, Modon, Navarino, biruind acolo, la *Zonco* al Venetienilor, *Junch* al Catalanilor, pe „Moreani”, două sute de călăreți ieșiți din ascunzătoare⁵. Prințul Ahaii îl chiamă la Klarrentza, unde liberează pe bani prizonierii. Îl vedem pe norocosul aventurier mergând pentru câștig la lupta contra Turcilor pentru Împăratul bizantin: el va lua pe fata Împăratului și va fi megaduce⁶.

¹ *Temerarius illam in utero titillavit*; ed. Muratori, p. 925.

² *Pedites quos almugaveros vocant*; p. 937.

³ V. *Revue historique de Sud-Est européen* pe 1928. Muntaner e și citat la paginile 1051-2.

⁴ *Maxime Tolomettam, quae posita est in sinu litoreo, quem Gulfum Tini vocant*; p. 958.

⁵ *Insules Romaniae, Curfo scilicet, Malvasiam et Chion, quae sola masticem gignit... Portus quem vulgo de Juncis vocant... Moreani cedunt*; p. 959-60.

⁶ La urmă răscoala insulelor Gerbe și „Cherchinae”.

CUPRINSUL

CUPRINSUL

	<u>Pagina</u>
I. — <i>Ratherius</i>	3
II. — <i>Richerius</i>	16
III. — <i>Liutprand</i>	27
IV. — <i>Raoul cel Spin (Glaber)</i>	49
V. — <i>Analiști și biografi germani</i> :	
1. Continuatorul lui Regino	57
2. Widukind	60
3. Biografii	62
VI. — <i>Thietmar</i>	64
VII. — <i>Biografii și alte lucrări individuale în secolul al XI-lea</i>	72
VIII. — <i>Un autor de „istorie universală”, Romuald de Salern</i>	76
IX. — <i>Godefrid de Viterbo</i>	98
X. — <i>Sicard, episcop de Cremona</i>	111
XI. — <i>Ricobald de Ferrara</i>	124
XII. — <i>Francisc Pipin</i>	132
XIII. — <i>Gaufred Malaterra</i>	135
XIV. — <i>Hugo Falcandus</i>	137
XV. — <i>Ricard de San-Germano</i>	142
XVI. — <i>Cronici siciliene</i>	146
XVII. — <i>Alte cronici siciliene</i>	149
XVIII. — <i>O cronică anonimă siciliană. — Nicolae Speciale</i>	155

Așezământul tipografic
„Datina Românească”
Vălenii-de-Munte

Prețul 60 Lei.

